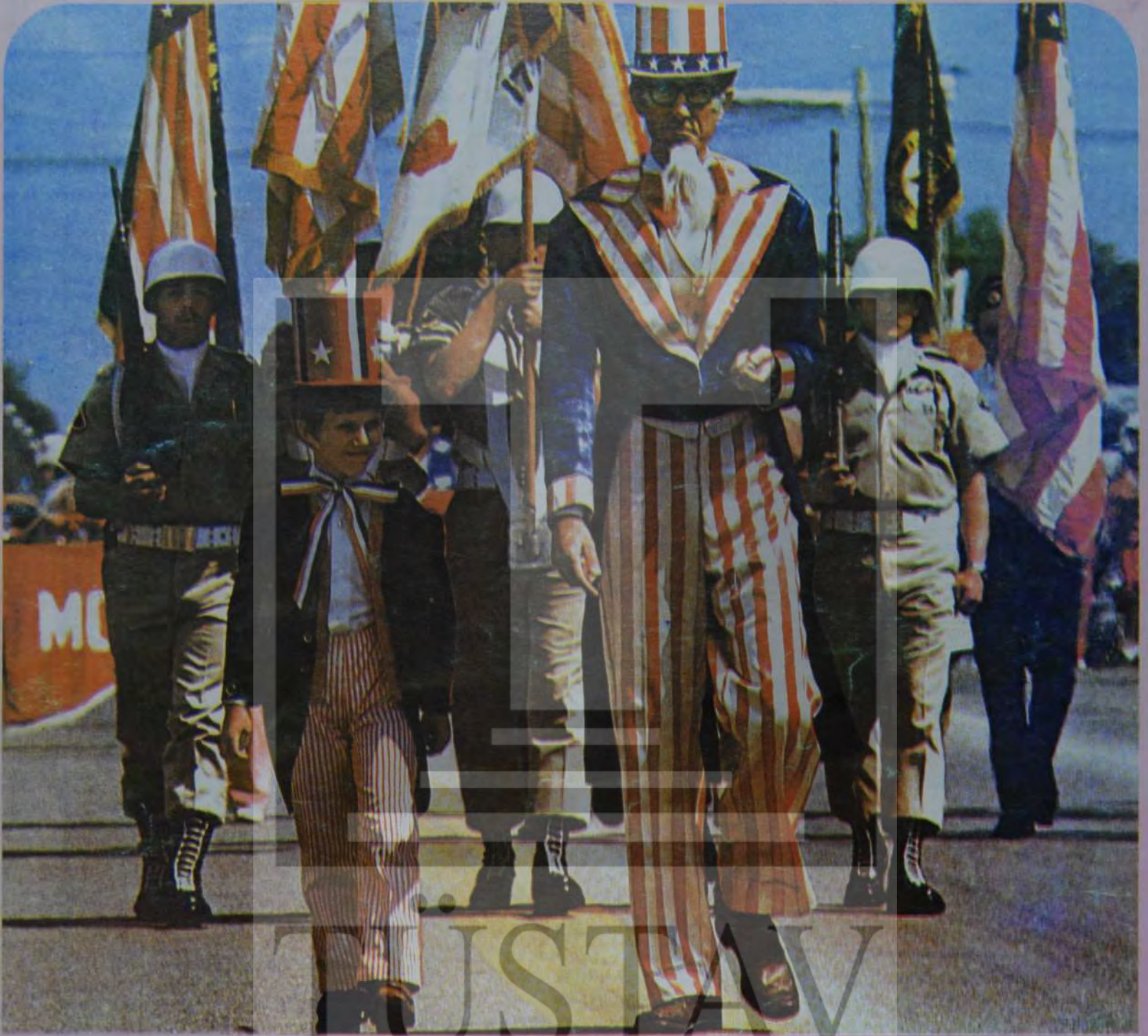

AMERİKA

- insan hakları • muz deyip de geçmeyin
- kurt şimdi geliyor • ödünler kimi bağlar?
- sıradan amerikalı • teknoloji ve barış
- reaganomi • abd dış politikası

GERÇEKÇİLİĞİN KAYNAKLARI

OLAĞANÜSTÜ DÖNEM VE YARGI

Çağdaş Yayınları

OKURLARIMIZA ÖNEMLİ DUYURU

PTT giderlerinin yeniden artışı nedeniyle ödemeli kitap yollamak çok pahalılaşmıştır. Neredeyse PTT ücreti, istenen kitabın ederine eş duruma geldi. Bu nedenle, kitap isteyenler ödemeli isteme yerine bedelini ve PTT giderlerini peşin yollarlarsa yararlarına olur.

Okuyucular için sipariş tutarına ortalama:

- 1 kitap için 80.-
- 2 kitap için 100.-
- 3 - 5 kitap için 125.-
- 6 - 10 kitap için 175.- lira

olan PTT giderlerini eklemelidir. İstek mektubunda gönderilen para makbuzunun tarih ve numarasını da belirtmek yararlı olur.

Kitap bedelini pul olarak gönderip, istekte bulunacakların yukarıda belirtilen PTT giderlerini de sipariş tutarlarına eklemelerini önemle rica ederiz.

Önemli Not: 1500 TL'den az siparişlerin ÖDEMELİ istenmemesini dileriz. Aksi halde yollayamayacağımızı bir kez daha belirtiriz.

Bu koşullarda ödemeli kitap isteyen okurlarımızdan isteklerini yenilemelerini rica ederiz.

BULUNAN YAYINLARIMIZ

DENEME DİZİSİ

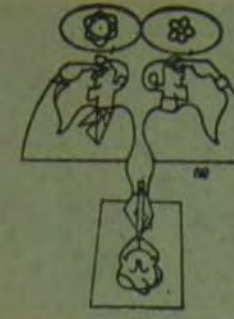
Oktaç Akbal:	Anılar ve Söyleşiler	250.-
Ahmet Rasim:	Anılar ve Söyleşiler	300.-
Vedat Nedim Tör:	Kemalizmin Dramı	200.-
Prof. Akşit Gökçürk:	Okuma Uğraşı 2. bası	150.-
Şevket Süreyya Aydemir:	Kırmızı Mektuplar ve Son Yazıları	150.-
Prof. Macit Gökberk:	Değişen Dünya, Değişen Dil	150.-
Nadir Nadi:	Uyarılar 3. bası	250.-
Hıfzı V. Velidedeoğlu:	Yol Kesen İrmak	350.-
İhan Selçuk:	Atatürkçülüğün Alfabesi 2. bası	200.-
Prof. Nusret Hızır:	Felsefe Yazıları 2. bası	250.-
Mehmet Kemal:	Şairler Dövüşür	250.-
Oktaç Akbal:	Dünyaya Açılmak	200.-
Nadir Nadi:	Ben Atatürkçü Değilim. 4. bası	200.-
Samim Kocagöz:	Roman ve Yazarlık Onuru	200.-

TARİH - ANI - GEZİ - OLAY DİZİSİ

Mehmet Kemal:	Türkiye'nin Kalbi Ankara	350.-
Hıfzı V. Velidedeoğlu:	Ailenin Çilesi Boşanma	200.-
Hıfzı V. Velidedeoğlu:	Söylev 12. bası	400.-
Hıfzı V. Velidedeoğlu:	Söylev Belgeler	300.-
Azra Erhat:	Mektuplarıyla Halikarnas Balıkcısı 2. bası	200.-
Kemal Üstün:	Menemen Olayı ve Kubilay 3. bası	150.-
Oktaç Akbal:	Geçmişin Kuşları	250.-
Nadir Nadi:	Perde Aralığından 3. Bası	250.-
Meral Tolluoğlu:	Babam Nurullah Ataç	200.-
Nadir Nadi:	Olur Şey Değil 2. bası	200.-
Ebubekir Hazım	Belgelerle Kurtuluş Savaşı Anıları	200.-
Tepeyran:	Savaş Anıları	200.-
Erol Ulubelen:	İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye	350.-
Cemal Madanoğlu:	Anılar I. Bölüm	400.-
Talip Apaydın:	Köy Enstitüsü Yılları	300.-

BAĞIMSIZ DİZİ

Philipp Soupoult:	Şarho	150.-
Kemal Özer:	Sanatçılarla Konuşmalar	150.-
Atena Deponte:	Yaşayan Kosta	150.-
Benjamin Farrington:	Darwin Gerçeği	200.-

BİRLİKTE GÖĞÜSLEMELİK

Bilim ve Sanat'ın 41. sayısının ağırlıklı konusu ABD olgusudur. Toplumsal ve kültürel yaşamımızı da sarmalayan ekonomik, askeri, siyasal kapsam ve ilişkiler yumağıyla Türkiye'yi canevinden ilgilendiren ve güncelliği giderek pekişen bu olgu'nun, bir takım temel çözümleme ve önemli saptamalara karşın, ülkemizde bugüne dek şaşılacak bir sis perdesi içinde kaldığı ya da bırakılmasına özen gösterildiği bir gerçektir. Ülkemizde, "hür dünyanın bekçisi", "özgürlükler ülkesi", "demokrasi ihracat merkezi" gibi propagandif yakıştırmaların temel alındığı genel kabullerin üstüne çıkabilen bakış perspektifleri ancak "çelişkiler ülkesi" yargılamasına ulaşabilmistir; ama o kadar... Bilim ve Sanat bu sayısıyla, ulusal, evrensel duyarlılıkların kaçınılmaz beraberliğinde konuya bilimsel bir yaklaşım örneği getirmeyi amaçlamaktadır.

Bilim - sanat konularının kaçınılmaz bütünselliğini okuyucu - yazar ailesiyle birlikte kanıtlamanın uğraşını veren ve bu yolda önemli adımlar atan Bilim ve Sanat'ın bu sayısında bir anket formu bulacaksınız. Dört yıldır dergilerinden destek ve katkılarını esirgememiş okuyucularımızın anketi yanıtlayarak yeni ve önemli bir katkıyı daha gerçekleştireceklerine inanıyoruz.

Son olarak sevimsiz bir konuya geliyoruz: Yüzde 37 dolaylarındaki kağıt zammı, yüzde 100 oranındaki PTT zamları ve öteki zam akımları... Bilim ve Sanat'ın gerçek sahipleri okuyucularımız adına ve birlikte bu azgın zam dalgalarını göğüslememiz gerekiyor. Onun için de derginizin yeni fiyatı 200 liradır; birlikte göğüsleyeceğiz... Bununla birlikte arka kapağımızdan da öğreneceğiniz gibi belli bir sürede bazı abone kolaylıkları ile zam yükünü olanaklar ölçüsünde hafifletmek de mümkün görünüyor. İnançla, dostlukla ve sevgiyle...

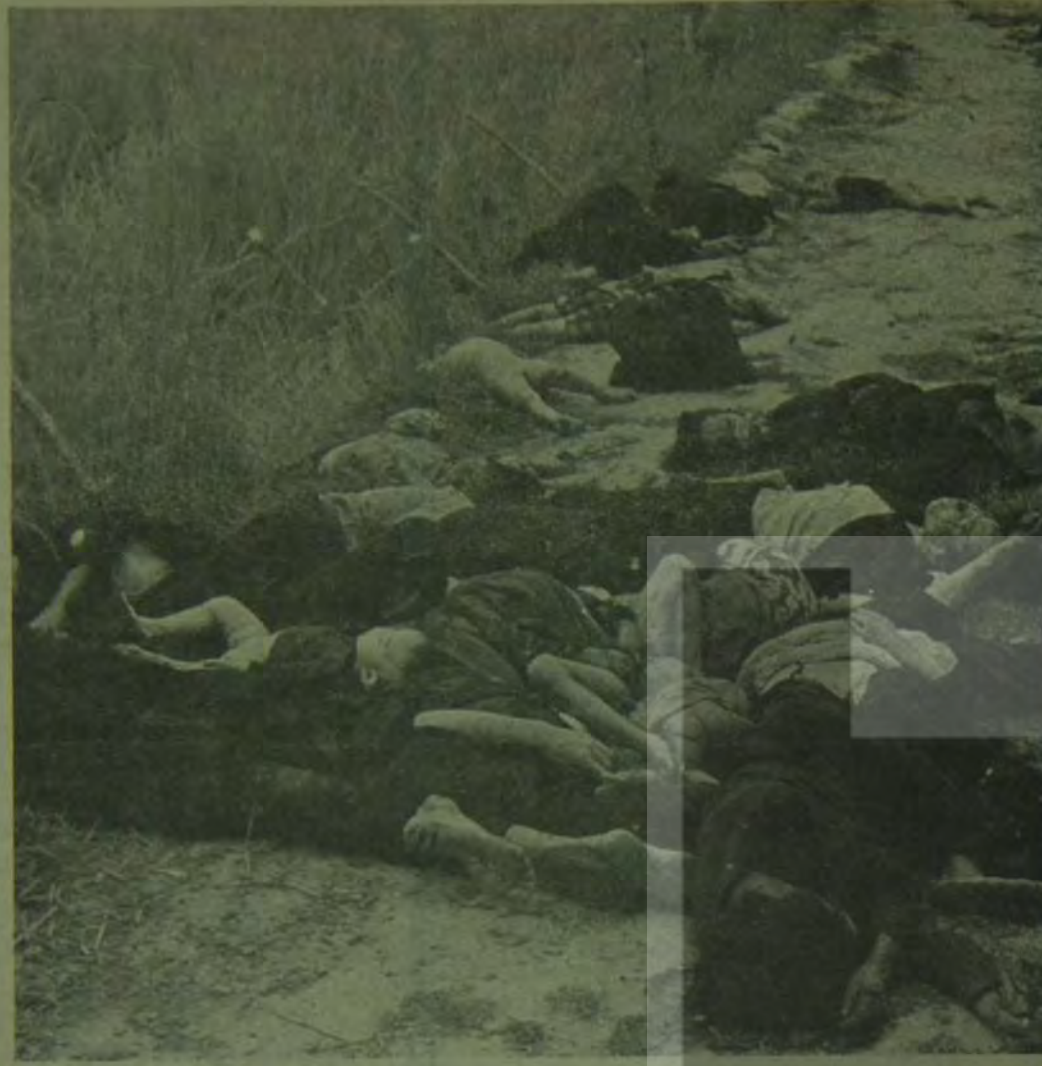
ABD ve İNSAN HAKLARI	4	Gürhan UÇKAN
MUZ DEYİP DE GEÇMEYİN	7	Gürel TÜZÜN
ÖDÜNLER KİMİ BAĞLAR?	8	Haluk GERGER
Bir Amerikalı Profesörün Gözüyle Amerikan Gençliği		
BÖLÜNMÜŞ SEKSENLER:		
ABD'DE TEKNOLOJİ VE BARIŞ	10	Howard WOLF
"NIXON ROUND"DAN		
"REAGANOMICS"E	13	Sinan SÖNMEZ
SIRADAN AMERİKALI ÜZERİNE		
İZLENİMLER	18	Mahmut T.ÖNGÖREN
1945'TEN GÜNÜMÜZE ABD'NİN		
DIŞ POLİTİKASI	22	Galip L.YALMAN
KURT ŞİMDİ GELİYOR	26	G.G. MARQUEZ
OLAĞANÜSTÜ DÖNEM ve YARGI	28	Halit ÇELENK
"ENFLASYON EMEK		
HIRSIZLIĞININ EKONOMİDEKİ		
ADIDIR"	30	İbrahim AKYÜREK
BİR YÜZYILI SIRTINDA		
TAŞIYAN DEV:		
DIDEROT	32	Server TANİLLİ
GERÇEKÇİLİĞİN		
KAYNAKLARINA DOĞRU	35	Sargut ŞÖLÇÜN
GEÇTİĞİMİZ GÜNLER	40	
2. MEŞRUTİYET DÖNEMİ ve		
CUMHURİYETİN İLK		
YILLARINDA MUHSİN		
ERTUĞRUL'UN TİYATROMUZA		
KATKISINI ÇAĞDAŞLARI		
NASIL DEĞERLENDİRDİLER	41	Şükran KURDAKUL
EDEBİYAT EDEBİYAT DIŞI		
YARGILANAMAZ	45	Veyysel ÖNGÖREN
"FELSEFENİN ULUSAL		
YÜKÜMLÜLÜĞÜ"NDEN ÖNCE		
KAVRAMLAR ve ANLATIM		
KARŞISINDA SORUMLULUK	48	Güngör F.TÜZÜN
SATRANÇ	50	Emrehan HALICI
FOTOĞRAF		Baytekin KARA

Sahibi: Ali Naki ÖNER • Genel Yayın Yönetmeni: Varlık ÖZMENEK • Genel Yayın Danışmanı: Güney GÖNENÇ • Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Cemil TURAN • Yazışma Adresi: Yüksel Cad. 9/13, Kızılay - Ankara, Tel: 183826 • Posta Çeki No. 12526 1 • İstanbul Bürosu: Dikna S. ERDEN, Molla Fenari Sk. Nadir Han, Kat.5, Çarşıoğlu, Tel: 520 54 20 • İzmir Temsilcisi: Taner UNLU, Tibaş İşhanı 5/506, Konak, Tel: 148608 • İsveç Temsilcisi: Gürhan UÇKAN Box: 38045, 10064 Stockholm • Grafik Düzenleme: Teknik Büro • Dizgi: TEMPO, 18 34 65 • Film: Repromat • Baskı: Daily News • Dağıtım: Yetkin • Abone: Avrupa yıllık 25 ABD ve Avustralya (uçakla yıllık) 60 ve 70 DM. • İlan Koşulları: Arka kapak 70.000, kapak içi 60.000, iç sayfaları: tam 30.000, üçte iki 20.000, yarım 15.000, çeyrek 10.000 TL • İlan işleri: ÇANAJANS

ABD VE İNSAN HAKLARI

■Gürhan UÇKAN

I. Modern bir yapı düşünün; şöyle giriş geniş, tavanı yüksek, yerleri pırıl pırıl cilalanmış ve duvarları birden çok renge boyanmış bir yapı. Bu görüntüye, tertemiz beyaz giysileri içinde koşan genç bakıcıları ekleyin. Kulağınıza, hangi doktorun, nereye çağrıldığına değin anonslar gelsin. Büyük cam duvarların önünde heyecanla bekleyen yetişkin insanları da gözlerinizin önüne getirin. Cam duvarların arkasında, sepetler içinde koşan yeni gelmiş varlıklar olsun. Ağzıları - burunları örtülü bakıcılar, ellerine aldıkları bu küçük varlıkları, bekleyenlere teker teker gösterebilirler. Nedir bu gördükleriniz? Gelişmiş bir ülkeye yakışır bir doğum kliniği, değil mi? Doğru; ne ki bir noktayı henüz görmediniz: Dünyaya yeni gelen bu küçük varlıkların, şu günlerde ABD'de büyük ilgi gören "lahana bebekler" olduğunu... Yani bir çeşit oyuncak bebek! Birbirinin aynısı olmayan bu bebekler, çocuğu olmayan çiftler için büyük para karşılığı "dünyaya getiriliyor" ve iyi bakma yemini ile "mutlu ana-baba adaylarına" veriliyor. Televizyon ekranında tüm bu olayların nasıl bir ciddiyet içinde yaşandığını izleyenler,

Amerikan iletişim araçlarında bu soykırımlar "cesurca" ve "etken" olarak tanımlanıyordu (Foto: R.L. Haerberle, Mylai, Vietnam)

gözlerine inanamıyorlar. Bu "buluşun" sahibi zat -birazcık milyon- aynı ciddilikle insanları mutlu etmekten duyduğu kıvanç TV mikrofonlarına anlatıyor...

Yine bir gelişmiş ülke düşünün ki "çocuk dövme sanatı(!)" üzerine yazılmış kitaplar, yarımşar milyon satarak birbirleriyle yarışsınlar; "Snuff Filmleri" diye adlandırılan ve gerçek adam öldürme -ırza geçme sahneleri içeren Güney Amerika çekimli filmlerin kasetleri apaçık satılsın ortalıkta; geçimini kanlarını satarak sağlayan ve çoğu herhangi bir uyuşturucu maddeye alışmış insanların kanları, tütün alır -satar gibi yaygın olarak ve çoğu kez en küçük bir kontrolden geçirilmeden toplansın...

Reklam endüstrisinin elinde birer kukla haline gelmiş milyonlarca Amerikalı, dünyaya gözlerini açtikları andan itibaren başkalarının istedikleri rollere giriyorlar. Bu tutsaklık, bazıları için ölümle de bitmiyor! Teknolojik mucizeler masallarına kanan bu insanlar, ilerde canlanmak umuduyla "dondurulmuş beden" bankalarına büyük paralar yatırıyorlar ve onların "uzmanlarının" ellerinde ölüyorlar.

Halkın önemli bir bölümü için gelecek yaşama ayıracak ne para var, ne de zaman. 1984 başı açıklanan sayılara göre işsizlik yüzdesi, Washington'da 11,3, Detroit'de 17, Cleveland'da 15, Şikago'da 9,8 ve New York'ta 9,2. Bir tek New York'da evsiz bireylerin yüzdesinin 1984 sonuna dek yüzde 10'luk bir artış göstereceği sanılıyor. Aynı artışın aileler için yüzde 40'ı bulacağı bildiriliyor. Son bir yıl içinde yiyecek yardımı gören insanların sayılarında yüzde 71'lik bir artış var. Resmen aç olarak tanımlanan 46 milyon kişiden ancak 21 milyonuna devlet yardım edebiliyor. Okullarda ücretsiz kahvaltı hakkı olup da bundan yararlanabilenlerin oranı sadece 11,9. Aynı oran, öğle yemeği konusunda yüzde 50. Halkın yüzde 15'inin asgari geçim standardının altında olduğu biliniyor. Görüldüğü gibi, durum silahlanma için bütçesinin gidererek daha artan bir bölümünü ayıran bu ülke adına hiç de iç açıcı değil. Sayıların verdiği görüntüler Dallas'ınkilere pek benzemiyor.

Bir basın düşünün ki büyük reklam babalarının gazabına uğramak için bir çeşit "gönüllü" sansür uyguluyor olsun kendi kendine; iki

karşı görüşlü Sovyet vatandaşının yargılanmasına ayrılan sayfalar ve atılan başlıklar, aynı günlerde açıklanan Uluslararası Af Örgütü'nün Latin Amerika'da en az 20 bin kişinin işkence altında olduğu ve her an yaşamlarını yitirdikleri yolundaki raporuna ayrılan milimetrelerle karşılaştırılamayacak boyutları bulsun (1978). '500 000 ile bir milyon arası insan 1965 - 66 soykırımında (Endonezya'da) yaşamlarını yitirirken, ABD kongresinde ve basınında hemen hemen hiç bozulmayan bir sessizlik egemendi. Bir-iki 'ayıp ya-hu' sesleri ile durumun Güney Asya'daki güç dengesini nasıl olumlu olarak etkilediği, Vietnam'daki stratejimizin etkenliğini nasıl gösterdiği, 'Asya'da Demokrasi' dalgasına ön ayak olduğu şeklinde 'nesnel' saptamalar yapıldı. Bazıları da halkın 'spontan' ayaklanması ile 'komünistlerin' aradıklarını bulduklarını ileri sürdüler.¹¹

Hangi insan haklarından söz ediyor bu ülke, eğer kendi halkının çiğnenen haklarını bir türlü görmüyorsa!

II.

ABD'nin çeşitli bireysel terör olaylarından kınanması işe yarar görülenlerine gösterdiği tepki, çok bilinen bir gerçektir. Oysa terörün kurumlaşmış olduğu bazı az gelişmiş ülkelere karşı, aynı duyarlılığı asla göstermez. Tam tersi, yönetimi terör yardımı ile ellerinde tutan yöneticilere, her çeşit yardımda bulunmaktan geri kalmaz. İran'dan Fas'a, Şili'den Samoza, Nikaragua'sına ve İsrail'den Güneydoğu Asya ülkelerine dek birçok örnek, rahatlıkla sıralanabilir. Aynı zamanda, en son Şah örneğinde gördüğümüz ve yakında Filipinler'in Marcos örneğinde de göreceğimiz gibi kana iyiden iyiye bulaşan ve artık ABD'nin çıkarlarını koruyacak kadar güçlü kalmayan yöneticilere sırt çevirmeyi de iyi bilir. ABD'nin elindeki en etkili silah, askeri ve ekonomik yardım/kredi/borç silahıdır. Önemli politik değişimlere göre bu silah, çok hesaplı olarak kullanılır. Yukardaki tablo², bu açıdan oldukça yararlı bilgiler içeriyor.

Tayland dışındaki ülkelere yu-kardaki tarihler, askeri darbe ile yönetime el koymaları içeriyor. Görüldüğü gibi ABD, derhal askeri ve ekonomik yardım kesesini açmakta gecikmiyor. Göstermelik olarak kısıntıya gittiği Endonezya ve Güney Kore örneklerinde ise devreye derhal uluslararası şirketler girerek bu kı-

ÜLKE	A	B	C	D	E	F	G	H
Brezilya	1964	(-)	(-)	(+)	+14	-40	+180	+112
Şili	1973	(-)	(-)	(+)	+558	-8	+1079	+770
Dominik C.	1965	(-)	(-)	(+)	+57	+10	+305	+133
Filipin	1972	(-)	(-)	(+)	+204	+67	+171	+5300
Guatemala	1954	(-)	(-)	(+)	...	...	...	+62
Endonezya	1965	(-)	(-)	(+)	-81	-79	+653	+900
İran	1953	(-)	(-)	(+)	...	...	...	+161
Güney Kore	1972	(-)	(-)	(+)	-52	-56	+183	-9
Tayland	1973	(+)	(+)	(-)	-63	-64	+5	+5
Uruguay	1973	(-)	(-)	(+)	-11	+9	+32	+21

A : Önemli politik yönetim değiştirmelerin olduğu yıl.
B : Bu değişimlerin demokrasiye etkisi ("-" olumsuz, "+" olumlu).
C : İşkence, ölüm ve politik tutuklama. ("-" artış, "+" azalış).
D : Yatırım ortamında ve işçi baskısından artış (+), azalış (-).
E : Ekonomik yardım (yüzde olarak).
F : Askeri yardım (yüzde olarak).
G : ABD ve uluslararası krediler (yüzde olarak).
H : Toplam yardım (yüzde olarak).

Hangi insan haklarından söz ediyor bu ülke, eğer kendi halkının çiğnenen haklarını bir türlü görmüyorsa!

ÜLKE	Askeri yardım	Silah kredisi	Silah satımı	Ekon. yardım	Eğitilen asker sayısı	Önerilen askeri yardım 1978
Arjantin	2,2	134,0	98,6	-	689	15,7
Brezilya	3,4	230,7	258,3	93,3	1062	50,1
Şili	2,5	27,4	146,6	226,7	1391	-
Etiyopya	53,2	46,0	200,6	111,0	736	12,1
Filipin	124,4	60,0	194,7	383,5	1460	41,4
Endonezya	107,9	54,7	91,8	634,2	1272	58,4
İran	0,3	-	15677,3	5,4	-	-
Güney Kore	601,1	552,4	1333,1	487,0	2741	280,4
Tayland	229,4	74,7	220,3	91,4	2655	40,5
Uruguay	9,0	12,0	16,9	22,8	717	-
Toplam	1133,4	1191,9	18238,2	2055,3	12723	498,6

sınırdan söz konusu ülkelerin fazla zarar görmemeleri sağlıyor. Tayland'ta kısa süren demokratikleşme süreci içinde ise ABD'nin gösterdiği tepkinin olumsuzluğunu yukardaki sayılardan görebiliyoruz.

5. sayfadaki ikinci tabloda³, insan haklarını çiğneyen ülkelere ABD'nin 1973 - 78 bütçe yılı içinde yaptığı askeri ve ekonomik yardımın dökümünü (Milyon dolar olarak) izleyebiliriz.

Görüldüğü gibi insan hakları konusu, ABD için bir tek kendi çıkarlarına göre tavır takındığı bir konudur. İran şahına devrilmeden önce arttırılan yardımlar (1978'deki aydın kıyımı sırasında bu yardımlar doruk noktasına erişmişti), Batı

askerlerin, orada kaldıkları 1973 yılına dek en az 43 "Song My" tipi kıyımın suçlusu olduklarını artık Amerikalılar da gizlemiyorlar. Amerikan iletişim araçlarında bu soykırımlar, "cesurca" ve "etken" olarak tanımlanıyordu. Ancak 1972'den sonra Amerika dışındaki basında bu cinayetlerden söz edilmeye başlanmıştı. 28 Temmuz 1972 tarihli American Report, Rand Corporation'ın 1966 yılında hazırladığı ve Güney Korelilerin sivil halkı nasıl öldürdüklerini içeren raporun ABD yönetimince gizli damgası atılarak hasır altı edildiğini açıklamıştır.

Rezilliği iyiden iyiye ortaya çıkan El Salvador gibi yönetimlere ABD'nin silah satışı, giderek daha artan bir oranda İsrail, Brezilya gi-

ABD, yönetimi terör yardımı ile ellerinde tutan yöneticilere her çeşit yardımda bulunmaktan geri kalmaz.

Sahara'da insan kıyımına girişen Fas'a destek olma, Paraguay'daki büyük yerli soykırımına göz yumma, Samoza'yı devrilene dek destekleme, Arjantin'de 30 bin kişinin yok olmasına kulak kapama, Uruguay'daki ölüm tugaylarının insan avına çıkmalarını görmezlikten gelme, İsrail'in yayılma politikasını zaman zaman kimsenin yutmadığı ikiyüzlülikle destekleme ve kendi ülkesinde açtığı 150 askeri okul ile 200 000 Latin Amerikalı askeri eğitime⁴, fazla sözü uzatmadan verebileceğimiz tipik örnekler arasındadır. Johnson yönetimi tarafından 1965'de Vietnam'a getirilen Güney Koreli paralı

bi maşa devletler tarafından yapılıyor. Orta Amerika'da İsrail'in geçtiğimiz yıl içinde 45 - 50 milyon dolarlık silah sattığı bildiriliyor. Böylelikle ABD kendini aklandırıırken(!), uşaklarına da para kazandırmış oluyor.

Amerikan haber alma örgütü CIA'nın, en açık olarak Lumumba'nın öldürülüşünde gösterdiği gayret, Şili'de general Schneider'in öldürülmesi ile sürmüştür. Fidel Castro'nun yaşamına karşı 1959'dan bu yana en az sekiz girişimde bulunduğu, çeşitli resmi raporlarla açıklanmıştır⁵.

III.

Terörün her çeşidini kendi çıkarları için kullanmaktan çekinmeyen, kullananlara destek olan ABD'nin, insan hakları konusunda tüm uluslararası anlaşmaları en çok çiğneyen bir devlet olduğu ortadadır. İnsanlık için bu durumun en endişe verici yönü, aynı ülkenin elinde tüm insanlığı yokedecek nükleer gücün bulunuyor olmasıdır. Rocky Mountain'daki hava üssünden 6 Kasım 1979 günü "yanlışlıkla" verilen "savaş alarmı"ndan, Grönland'daki NATO üssünden yine "yanlışlıkla" verilen "Sovyet hücumu" alarmına dek (22 Kasım 1980) dünyamız, birçok kez atom savaşı tehlikesi atlattı. Geçen yıl McNamara'nın açıkladığı gibi "kazara bomba düşürme ve kıl payı kurtulma" şeklindeki haberlerin de sayıları giderek artıyor. 1976 yılında emekli amiral Miller, Amerikan kongresine atom denizaltılarındaki silahları kullanmakta karar yetkisinin, Hava Güçleri Komutanı'nın elinde olduğunu söylemişti. Bu da demektir ki herhangi bir yeni "yanlışlıkta" durumun anlaşılması için gerekli kontrol mekanizmaları kullanılamayacak ve 10'dan fazla kez olduğu gibi durum, "son anda" ortaya çıkamayacaktır.

İnsan haklarının en önemlisi, en ödün verilmezi yaşama hakkıdır. Hiçbir bireyde, hiçbir insanın yaşamına son verme yetkisi ve hakkı olmamalıdır. Aynı şekilde, hiçbir yönetim, hiçbir halkın yaşama hakkını elinden almamalıdır. Bir avuç çıkarıcı ve gözü dönmüş yöneticinin, tüm insanlığın geleceği ile oynama gücünü elinde tutuyor olması; kültür, teknoloji, eğitim ve ekonomi alanlarında bunca ilerleme göstermiş ve ilerlemekte olan insanlık için hiç hak etmediği bir sonuçtur. İnsanın kendi geleceğini kendinin çizdiği inananlar için bu durum üzücüdür ama kalıcı değildir. Çünkü, insanlık, sınır tanımayan bir işbirliği ve güçbirliği ile varolma hakkını koruyacak, yaşamın yeryüzünden yok edilmesini önleyecektir.

- 1- Chomsky, N-Herman, E.: *De manskliga rättigheternas politiska ekonomi*, s.55, Stockholm, 1981. (Aslı: *The Political Economy of Human Rights*, Boston 1979.)
- 2- A.g.e., s.85.
- 3- A.g.e., s.87.
- 4- Stein, J.: "Grad School For Juntas", *Nation*, 21.5.1977.
- 5- *Alleged Assassination Plots Involving Foreign Leaders*, Interim Report of Select Senate Committee on Intelligence Activities, 20.11.1975, s.71.

Büyük ABD tekelleri diğer ülkelerdeki faaliyetlerinde ABD hükümeti ile sıkı ve yakın bir işbirliği içinde çalışagelmıştır. Özellikle Latin Amerika ve Güney Amerika ülkelerinde ABD çıkarları tekellerin çıkarları ile iç içe geçmiş, zaman zaman özdeşleşmiştir. ABD'nin bölgede izlediği politikalar ve zaman zaman giriştiği askeri müdahaleler genellikle sözkonusu şirketlerin çıkarlarının gelişmesine bağlı olmuştur. Bu konudaki en iyi örneklerden birisi, bir süre önce yurdumuzu ithal edilmiş olan Chiquita marka muzların üreticisi ve pazarlayıcısı olan United Fruit Company'dir.

Dünya muz üretiminin dörtte üçü Latin Amerika ülkelerinde gerçekleştirilir ve muz bu ülkelerin ekonomilerinin belkemiğini oluşturur. Bu bölgedeki ülkelere "muz cumhuriyetleri" denmesinin nedeni de buradan kaynaklanmaktadır. Ne var ki, bu ülkeler muz ihracatından sağlanan gelirin yalnızca üçte birini alırlar. Geriye kalan da United Fruit Company'nin kasalarına akar. Bu ünlü tekel dünya muz ticaretinin yüzde 30 - 40'ını elinde tutar ve Latin Amerika ülkelerinin muz ihracatının çok büyük bir bölümünü gerçekleştirir. Şirketin altı Latin Amerika ülkesinde (Guatemala, Honduras, Kosta Rika, Ekvator, Panama, Kolombiya) toplam 8 milyon dönümlük muz plantasyonuna sahip olduğu tahmin edilmektedir. ABD Adalet Bakanlığı'nın bir saptamasına göre United Fruit Latin Amerika ülkelerindeki muz yetiştirmeye elverişli alanların yüzde 85'ini denetimi altında tutmaktadır. Daha da ilginç, şirket bu alanların yalnızca yüzde onunu kullanmakta, geriye kalanı, deyim yerindeyse, yedekte tutmaktadır. United Fruit'un Latin Amerika'daki varlığı muz plantasyonları ile sınırlı değil. Bunlara ek olarak binlerce dönümlük şeker kamışı ve kakao üretim alanları, 1500 millik demiryolu, 50 gemilik taşıma filosu, şeker fabrikaları, geniş bir iletişim ağı ve Honduras'da tam donanımlı bir limanı (Puerto Cortés) var. 1970 sonrasında ise diğer alanlardaki yatırımlarına hız verdiği görülüyor.

Böylesine büyük bir ekonomik güce sahip olan United Fruit, özellikle Panama, Kosta Rika ve Honduras ekonomileri üzerinde güçlü bir denetime sahip. Şirket, sahip olduğu gücü korumak ve geliştirmek amacıyla, faaliyet gösterdiği ülke

MUZ DEYİP DE GEÇMEYİN

■ Gürel TÜZÜN

hükümetlerini yönlendirmek ya da kendisine yakın hükümetleri işbaşına getirmek için gerektiğinde hükümet darbelerini finanse etmekten, her türlü desteği sağlamaktan çekinmemiştir. Örneğin, 1912'de Nikaragua'da isyancı general Juan Jose Estrada'ya United Fruit gemileri cephane ve insan taşımıştır. Şirket bu uğraşısında sürekli olarak ABD devlet desteğini arkasına almıştır. Nitekim, Amerikan Deniz Piyadeleri'nden emekli tümgeneral Smedley D. Butler, "1914'de Meksika'nın Amerikan petrol şirketleri için güvenli; ... 1903'de Honduras'ın Amerikan 'meyve' şirketlerinin çıkarlarına uygun hale getirilmesine yardımcı oldum," derken bu durumu dile getirmekteydi. United Fruit'un Latin Amerika'nın siyasal yaşamında oynadığı rolü tam olarak kavramak için 1950'lerin başlarında Guatemala'da olup bitenlere kısaca bir göz atmakta büyük yarar var.

1940'larda Guatemala Latin Amerika'nın en geri ve yoksul ülkelerinden biriydi. Ekili alanların yüzde 98'i, eğer her şirket de bir kişi sayılacak olursa, 142 kişinin elindeydi. Başta United Fruit olmak üzere yabancı tekellerin çıkarları adeta kutsaldı. İster tarımda ister sanayide olsun işçilerin hiçbir hakkı yoktu. Sendikalar yasaklanmıştı ve düşünce ve basın özgürlüğü sözkonusu değildi. 1945'de seçimle işbaşına gelen Cumhurbaşkanı Avelo bu durumu değiştirmeye çalıştı. Düşünce ve basın özgürlüğü tanındı. Sendikalaşma serbest bırakıldı. Reformlar bunlarla sınırlı kaldığı sürece sorun çıkmadı. Ancak, Avelo'dan sonra yine seçimle Cumhurbaşkanı olan Arbenz'in 1952'deki 900 sayılı kararnamesi durumu kökünden değiştirdi.

Bu kararname belirli bir büyüklüğün üzerinde olan ekilmeyen toprakların devlet tarafından istimlakini ve köylülere dağıtılmasını öngö-

rüyordu. İstimlak edilecek toprakların bedeli 20 yıl vadeli ve yüzde 3 faizli tahvillerle ödenecekti. Bu ılımlı ve sınırlı toprak reformu Amerikalı uzmanlar tarafından bile övgüyle karşılandı. Ne var ki, Arbenz büyük bir yanlışlık yapmıştı. Çünkü, Guatemala'nın plantasyon alanlarının önemli bir bölümünün sahibi United Fruit idi ve bu toprakların yaklaşık 1,5 milyon dönümü boş duruyordu. 900 sayılı kararname United Fruit'u ve ABD hükümetini harekete geçirdi. United Fruit'un ABD hükümetini harekete geçirmesi hiç de zor olmadı. Herseyden önce, şirketin Guatemala ile yaptığı anlaşmalar 1950'lerde ABD dışişleri bakanı olan John Foster Dulles'in avukatlık bürosu tarafından hazırlanmıştı. Zamanın Latin Amerika ile ilişkilerden sorumlu dışişleri bakan yardımcısı J. Moors Cabot ve ailesi United Fruit'un paydaşlarındandı. CIA direktörü Allen Dulles ise daha önceleri United Fruit'un yönetim kurulu başkanlığında bulunmuştu.

Guatemala'nın "uluslararası komünizmin ağına" düşmekte olduğu söylenmeye başlandı. Böyle bir ülkeye yapılacak müdahalenin o ülkenin iç işlerine müdahale anlamına gelmeyeceği yolunda tezler geliştirildi. Hem de United Fruit'un halkla ilişkiler müdürü tarafından. Arbenz'in boş duran United Fruit topraklarını 180 bin köylüye dağıtmaya başlamasıyla tüm köprüler atılmış oldu. ABD, Arbenz'in karşısına Kansas'daki Lavenworth Kurmay Okulu'ndan mezun olan sağcı albay Carlos Castillo Armas'ı çıkardı. Para ve cephane yardımı yaparak Armas'ın Nikaragua ve Honduras'da üsler oluşturmalarını sağladı. 1954'de Arbenz'i devirerek başa geçen Armas acımasız bir diktatör oldu. Muhafif gazeteler kapatıldı, öğrenci hareketi ezildi. Daha da önemlisi, istimlak edilen topraklar eski sahiplerine geri verildi. Plantasyonlardaki işçi ücretleri yüzde 30 oranında düşürüldü. Böylece United Fruit amacına ulaşmış oluyordu.

Gerek United Fruit'un gerek ABD'nin tarihi Guatemala benzeri olaylarla dolu ve Amerika'da United Fruit gibi pek çok tekel var. ABD hükümetinin Nikaragua'daki rejime karşı izlediği politika da bu gözlemi doğruluyor. Tıpkı 1950'lerde Guatemala'da olduğu gibi yine asi güçler destekleniyor, yine Honduras'daki üsler kullanılıyor. Anlaşılan, ne kadar zaman geçerse geçsin yöntemler pek fazla değişmiyor.

ÖDÜNLER KİMİ BAĞLAR?

■ Haluk GERGER

Dergimiz, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi eski öğretim üyelerinden, Bilim ve Sanat Yayınları arasında çıkmış olan "Nükleer Tehlike" kitabının yazarı, nükleer strateji ve dış politika uzmanı Haluk Gerger'le Türk-Amerikan ilişkilerinin içinde bulunduğu durum ve iki ülke arasındaki somut sorunlar üzerinde bir söyleşi yaptı. Okuyucularımıza sunuyoruz.

☆ *Türk-Amerikan ilişkileri ne durumda?*

★ İki ülke arasındaki sorunlar artık 'saymakla tükenmez' bir noktaya erişmiştir denebilir. Tabii esas olarak şikayetçi durumda olan ülke Türkiye'dir. Nükleer füzelerden Kıbrıs'a kadar bir dizi sorunda Türkiye üzerinde Amerikan baskıları söz konusudur.

☆ *Sanırım en önemli sorunlardan birini Türkiye'deki taktik nükleer silahlar oluşturmaktadır. Nisan başında Çeşme'de yapılan Nato Nükleer Planlama Grubu toplantısında Türkiye'deki mevcut taktik silahların modernizasyonu gündeme geldi. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?*

★ Türkiye'de bulundurulmuş Amerikan denetimindeki taktik nükleer silahların ülke savunmasına herhangi bir katkıda bulunabileceğini, askeri ya da siyasal açıdan söylemek mümkün değildir. Herşeyden önce, bu silahlar, NATO stratejisine göre, ancak konvansiyonel silahlarla girişilecek bir çatışmanın NATO aleyhine gelişme göstermesi durumunda kullanılacaktır. Türk ordusunun, herkes tarafından açıkça söylenen ve kabul edilen modernizasyon ihtiyacı karşılanmaz ve hatta çeşitli Amerikan ambargolarıyla konvansiyonel güç giderek zayıflatılırken, "konvansiyonel silahlarla çatışma" aşamasının Türkiye için hiç bir anlamı olamayacağı açıktır. İnsanın aklına

ister istemez şu soru geliyor: Acaba ABD nükleer opsiyon'u daha ilk başta elde tutmak için mi Türkiye'yi "konvansiyonel seçenek"ten yoksun bırakıyor ve nükleer silahlara mahkum ediyor? Gerçekten de, bir Doğu-Batı çatışmasında Türkiye, NATO'nun resmi stratejisindeki ilk, konvansiyonel aşamayı daha baştan yok varsayan bir duruma itilmektedir.

İkinci aşama, yani taktik nükleer silahlar, bu durumda, şayet bunların denetimini elinde bulunduran ABD isterse, çatışmanın hemen başında kullanılacaktır. Hatta, nükleer mayınlar, askeri açıdan bir anlama sahip olabilmek için çatışmadan önce, yani bir gerginlik anında devreye sokulacaktır. Taktik nükleer silahlar, yani kısa menzilli toplar ve füzeler Türk toprakları üstünde kullanılacaktır. Bunun ülkemizde yapacağı korkunç tahribatı sanırım burada anlatmaya bile gerek yok. Bu silahlarla savunma olmaz, olsa olsa intihar edilir.

☆ *Bu silahların askeri açıdan fazla değeri olmasa da siyasal açıdan etkinliği olduğundan söz ediliyor...*

★ NATO stratejisinde taktik nükleer silahlar, Amerikan stratejik nükleer gücünün kullanılacağı garantisine dayandırılarak elde bulundurulmaktadır ve ancak bu "garanti" ölçüsünde bir siyasal, yani "caydırıcı" anlama sahiptirler. Yani, ABD,

son çözümlemede, NATO'lu müttefiklerini, elindeki nükleer silahlarla Sovyetler Birliği'ni vurarak "koruyacaktır". Artık buna Batı'da aklı başında hiç kimse inanmamaktadır ve bu nedenle de bu silahlar, askeri yararları yanı sıra, siyasal anlamlarını da çoktan yitirmişlerdir. Amerikalılar da bu konuda aslında oldukça dürüst davranmaktadırlar. Amerikan stratejik garantisine hala inananlar varsa, ki bu Türkiye'de mümkündür, onlara Kissinger'in Aralık 1979'da Survival dergisinin 266. sayfasında yer alan şu sözlerini anımsatmak isterim: "Avrupalı müttefiklerimiz bizden yerine getirmeyi istemeyeceğimiz stratejik garantileri güçlendirmemiz konusundaki ısrarlarından vazgeçmelidirler. Bunu yerine getirirsek, uygarlığı yok etme riskini almış oluruz." Kissinger'in "uygarlık"tan kasdettiği Amerika Birleşik Devletleri. Avrupa uğruna yok olmayı göze alamayız, diyor.

☆ *Cruise füzelerinin de yerleştirilmesinden söz ediliyor.*

★ Bu füzelerin de Türkiye'nin ya da NATO'nun savunmasıyla uzaktan yakından hiçbir ilgisi yoktur. Hızları saatte 800 km olan Seyir (Cruise) füzeleri Doğu Anadolu'dan ateşlendiğinde bir anı saldırı silahına dönüşür, yani esas olarak Sovyetler Birliği'nin stratejik silah sistemleriyle emir-komuta merkezlerini safdışı etme işlevine sahip olur. İngiltere'dekilerin böyle bir işlevi olmaz ama bunlar Türkiye'ye yerleştirilirse, yavaşlık yakınlık ile dengelenir ve iş değişir. Ayrıca, bu füzeler 2500 km'lik menzilleriyle Sovyetler Birliği içinde çok geniş ve NATO kapsamı dışı alanları da hedef haline getirir. Böylece, Türkiye yalnızca bir çatışma anında Sovyet nükleer gücünün ilk hedefleri arasına girmiş olmakla kalmaz, aynı zamanda, üçüncü dünya savaşına kadar gidebilecek bir gerginliğin de taraflarından biri haline gelir. Böyle korkunç bir olasılığa izin verilmeyeceğini ummak isterim. Sayın Denktaş, Maraş'la ilgili Amerikan koşulları üzerine çok haklı olarak "biz emlakçı değiliz" demiş. Aynı biçimde, biz "insanlığın mezar kazıcısı" da değiliz.

☆ *Deniyor ki Türkiye'ye cruise füzeleri yerleştirilecek olsa bile bunlara nükleer başlık konmayacak...*

★ Bu füzelerin hangi tür başlıklarla donatıldığını Sovyetler'in bilmelelerini bekleyemeyiz. Üstelik hiç kuşunuz olmasın, bunu Türk hükümetleri de asla bilemez. Öğrendiği

zaman da iş işten geçmiş olur.

☆ *"Çevik kuvvet" konusu da Türkiye'yle ABD arasında önemli bir sorun kabul edilebilir. Nedir bu sorunun özü?*

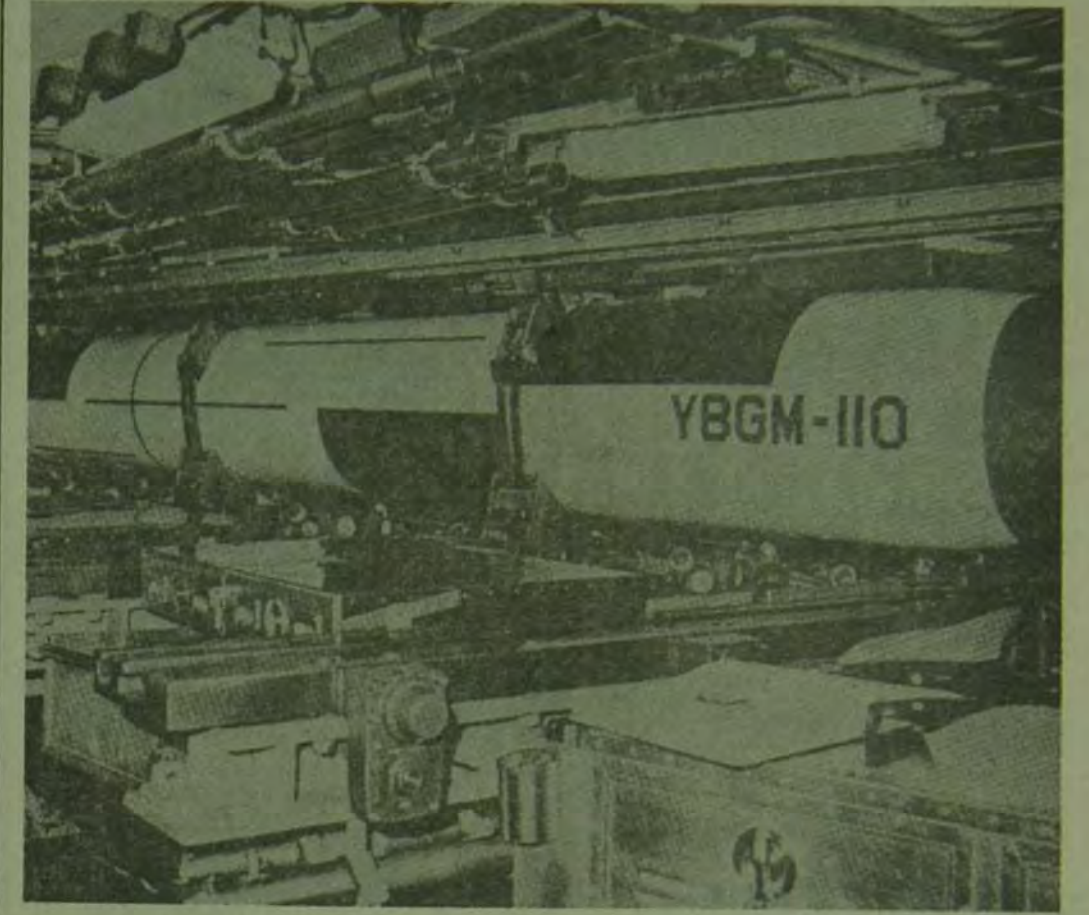
★ Önce bir noktaya açıklık kazandırmak gerekli: Bir aralık büyük gürtüller koparan ve şimdilerde sözü pek edilmeyen "Çevik Kuvvet"e katkı konusu ve bu yöndeki Amerikan girişimleri somut bir iki isteği kapsıyordu. Bunlar da, esas olarak, depolama olanakları ile geçiş kolaylıkları sağlaması idi. Yani, Türkiye'nin Çevik Güç'e yapacağı katkılar bu somut isteklerde ifadesini buluyordu. Yoksa ABD Çevik Güç için Türk askeri ya da silahı zaten istemiyordu. Türkiye'nin Çevik Güç'e ilişkin baskıları kabul edip etmediği ancak bu konudaki istekler somut olarak bilindiğinde değerlendirilebilir.

ABD'nin Körfez bölgesine ilişkin politikası gayet açıktır. Körfez ülkelerinden herhangi birinde ve özellikle Suudi Arabistan'daki bir rejim ya da yönetim değişikliğinin Amerika tarafından kabul edilemeyeceği en yetkili ağızlardan açıklanmıştır. Böyle bir durumda, Çevik Güç'ün kullanacağı bir Amerikan müdahale si gündemdedir. Şimdi, Körfez ülkelerinin birinde bir ulusal halk hareketi oluşursa, bu demokratik oluşumun Amerikan askerleri tarafından bastırılması tehlikesi vardır. Çevik Güç'e "kolaylıklar ve olanaklar" sağlamakla, bu konuda ön garantiler vermekle, Türkiye, ulusal ve demokratik bir muhalefet hareketinin bastırılmasında rol almış olmayacak mıdır? Böyle bir riski, ön garantiler vererek böyle bir olup bitişe alet olmayı, bir devlet nasıl kabul edebilir?

Unutmamak gerekir, 1958'de Lübnan'daki gerici rejim ulusal muhalefetle baş edemeyince Beyrut'a Amerikan askerlerini çağırmıştı ve İncirlik Üssü de kullanılmıştı. Yine yerel muhalefetle savaşan Amerikan sözde Barış Gücü için de İncirlik'ten "sınırlı kolaylıklar" sağlanmıştı. ABD benzer bir senaryoyu Körfez'de uygulamaya koyabilir. Türkiye'yi de daha önce olduğu gibi, buna alet edebilir. Çevik Güç'e katkıda bulunmak bu açıdan çok tehlikelidir ve kabul edilemez.

☆ *1974 ambargosundan sonra bir ikinci Amerikan silah ambargosundan söz ediliyor Kıbrıs'la ilişkili olarak.*

★ Önce şunu söyleyeyim: Türkiye'

Hızları saatte 800 km olan Seyir (Cruise) füzeleri Doğu Anadolu'dan ateşlendiğinde bir anı saldırı silahına dönüşür.

ye karşı Amerikan silah ambargoları 1974'de Kıbrıs nedeniyle ilk kez ortaya çıkmadı. Başka ambargo örnekleri de var. Örneğin, Trablusgarp savaşı sırasında Osmanlıların ABD'den tüfek kundağı alma girişimlerinin Amerika tarafından bunun "İtalya'ya karşı düşmanca bir politika" olacağı gerekçesiyle reddedilişi bir ambargodur. Aynı biçimde, Ulusal Kurtuluş Savaşında da Anadolu hükümetinin ABD'den 300.000 adet mavzer ile 6 milyon fişek alma girişimleri sonuçsuz kalmıştır. O zaman da ABD söz konusu silahların doğrudan Bolşeviklerin eline geçeceği ve Türk-Yunan savaşında tarafslığı bozacağı gerekçesiyle, bir ambargo uygulamıştır.

☆ *Türkiye'ye yapılacak askeri yardımın (hibe) Kıbrıs'ta toprak ödünü verilmesine bağlanması ABD Kongresinde kabul edildi. Bu baskılar sizce sonuç verir mi?*

★ Tabii bu konuda "bizim para karşılığında verecek bir karış toprağı-mız yok, KKTC de olmadığını açıkladı, böyle baskılar sonuç vermez" türünden sıkça söylenen şeyleri tekrarlamak kolay ama, ne yazık ki, artık hiçbir şeyden emin değilim doğrusu. Anımsayın, bir zamanlar Türkiye ile Yunanistan'a 7/10'luk yardım oranı konusunda neler söylendi. Türkiye'nun bunu asla kabul etmeyeceği, bunun Türk-Amerikan

ilişkilerinde büyük sarsıntılara yol açacağı, vb en yetkili ağızlardan ifade edildi. Oysa şimdi bu oran resmîyet kazanmıştır ve Türk-Amerikan ilişkileri en yetkili ağızların ifadesine göre en verimli dönemini yaşamaktadır. Ayrıca, Batılı dostlarımız gücenmesin diye 52 sayılı NOTAM'ın kaldırılışını, EGE'deki hakların artık sözünün bile edilmediğini, statüko'ya razı oluşu, İncirlik'teki kolaylıkları, Çevik Kuvveti olupbitti haline getirebilecek Doğu Anadolu'daki havaalanı modernizasyonlarını anımsayın...

☆ *O halde ne yapılmalı?*

★ Zaman geçiyor ama önümüzdeki "istikrarlı" beş yıl içinde pek fazla birşey yapılabileceğini sanmıyorum. Ancak, bir eski Başbakanımızın yakınlarında Genscher'le yaptığı görüşmede belirttiği gibi, "son yıllarda içinde bulunduğu durumun neden olduğu zaafardan yararlanarak, Türkiye'yi ...ulusal hakları üzerinde durmaktan vazgeçirmek...uzun vadede Türk halkını bağlamaz." Günü gelir, Türkiye'nin son yıllardaki özel durumundan yararlanarak ülkenin temel dış politika doğrultusunu değiştirerek ödünler kopardıklarını sananlar, yanlışlıklarını anlar ve Türk halkı tüm bu kabul edilmez ödünleri geri alır. Sonuçta da kaybeden bu ödünleri verenler ile, bunları elde ettiğini sananlar olur.

Bir Amerikalı Profesörün Gözüyle Amerikan Gençliği BÖLÜNMÜŞ SEKSENLER: ABD'DE TEKNOLOJİ ve BARIŞ

■ Howard WOLF

New York (Buffalo) Eyalet Üniversitesi Profesörü

Çeviren: K. İRİS

Her Amerikan kuşağı kendine özgü ve bölünmüş bir kimlik ortaya koyuyor. 1960'lar militan eylemciliğe karşı edilgin sevgiye yönelmişti. 1970'ler ise 60'ları benimsedi, 60'ların gülünç bir taklidi oldu. 1980'li yıllar ise biyolojik ahlakı ve teknolojiye kaçışı simgeler gibi görünüyor.

1970'lerde gençler —baş kaldırıyor olsunlar ya da olmasınlar— kendilerine bir amaç arayıp durmuşlardı. Ancak bir önceki kuşağın ırkçılığa ve haksız bir savaşa karşı takındığı tavra ek olarak gündeme getirecekleri bir konu yoktu. 70'li kuşak Vietnam döneminden kalma eylem biçimlerini yinelemeye yöneldi, ne var ki zaman zaman etkili olmakla birlikte bu eylemler artık 1970 - 1980 döneminin gerçek sosyal koşullarına uymuyordu.

Bu tür öykünmecilik davranışlar; punk modası gibi protesto gülünçlüklerine, disko gibi toplumsal birliktelik taklitlerine, Patricia Hearst'ün kaçırılışı türünden militanlık karikatürlerine, ışık ve laser gösterilerine boğulmuş reklamlara, televizyonda günah çıkartma türünden itiraf gösterisi programlara yol açtı.

80'li yılların öğrencileri ise 1970'lerin "kaçış"çı kuşağından çok, savaş karşıtı yılların öğrencilerine benziyorlar. Bugünün üniversite gençliği, genel kültürün de bir göstergesi olarak, belirli konularda tepkilerini giderek daha örgütlü ortaya koymakla birlikte, savundukları değer-

ler yönünden kararsız durumdadırlar; kendi çıkarlarının gerektirdiği davranışlardan, örneğin silah yapımı ve satımı, nükleer silahların yapımı ve konumlandırılması, silahsızlanma önerileri ve anlaşmaları gibi konularda kamuoyunu ve resmi siyaseti etkileyip değiştirebilecek etkin bir barış hareketi olasılığından kaçmaktadırlar.

1980'lerin gençliğinin sesi, yaşama yönelik tehditler olarak algılanan unsurlara karşı yükselmektedir. Bu tehditler (ya da saldırılar) şöyle sıralanabilir:

- nükleer tehlike,
- siyasal terör ve işkence yoluyla insan haklarına yönelik tehditler,

- karada, havada ve denizde yaşama ve pek çok canlı türünün varlığına yönelik ekolojik tehditler,
- örgütlenmiş ve nedensiz şiddet,
- "Reaganomi"nin ve bununla ilişkili sosyal politikaların sonucunda Amerikan toplumunun en alt düzeyinde sürekli olarak yoksullaşan ve acı çeken bir halk sınıfının yaratılıp kabullenilmesi,
- Embriyo'ya yönelik tehditler (embriyo'ya yönelik doğum öncesi müdahaleler).

Bu tehditler gün gine birer evham olmaktan öteye geçiyor, belirlen bir biçimde açığa çıkıyor. Ve bugünün gençliği —bir öğrencimin bana söylediği şu sözlerle ifadesini bulan— şu korkunun içinde: "Hey, millet! 1980'lerdeyiz, ne Nirvana, ne Ütopya var artık. Karşı konulmaz bir biçimde nükleer yokoluşa doğru yol alıyor görünen bu dünyada sağ kalabilme savaşı var yalnızca."

Günümüzde öğrencilerin yaşama yönelik bu tehditlerin bilincine varmaları ve gerek üniversitelerde, gerek kentlerde ülke çapında bir protesto döneminin başlamasına rağmen bu dönemin bir başka yüzü daha bulunmaktadır. Evet, nükleer silahlara karşı hareket, silahsızlanma hareketi gittikçe genişlemekte, Uluslararası Af Örgütü etkinliğini arttırmaktadır. Ama bu hareketler sorunların üstüne üstüne yürüyedursun, gençliğin kültüründe buna eşit, hatta belki de daha yaygın bir kaçış duygusu ortaya çıkmaktadır. Bu kaçış duygusu teknolojiye ve popüler sanatta yansıyor. Günümüz gençlerinin geçici merakları ve modaları, yaşama yönelik tehditleri yansıtmaktadır. Günümüzün eğitimcileri ve toplumsal yorumcuları, eğer bu ku-

şağı yakından tanımayı amaçlıyorsa, tehdit'le kaçış arasındaki bu çatışmayı anlamaya çalışmalıdırlar.

Bu kaçışın yörüngesi nedir?

• Bilgisayarlarla büyülenme: Üniversitelerin çoğunda, çift yönlü bir kaçış ve ilerleyiş kovalamacası içinde geceleri bilgisayar merkezlerine, gündüzleri de bilgisayar derslerine akın eden bir bilgisayar fanatikleri, "becerikli gençler" ordusu ortaya çıkmıştır. "Bunların herbirini kendine yeterli bir insan - makine sistemi oluşturur" diyor Rolling Stone. Böylesine bir kapalı devre özseverliği (narsizmi) mesleki bir tehlikeye, bir iş kazasına dönüşebilir.

Bilgisayarların cazibeli tuzağı, kısa bir süre sonra, okuma - yazmanın geleneksel Aydınlanma sistemini gerilerde bırakacak bir toplumsal kaçış, bir sığınma biçimi olarak devreye girebilir. "Silisyum çiplere (bilgisayar devrelerine) övgüler" düzen Servan - Schreiber, "The World Challenge" adlı yapıtında okuma - yazma bilmeyenlerin bile bilgisayar kullanmayı öğrenebileceğinden söz etmektedir.

• Televizyon ve video: Fantazinin televizyonda (Fantazi Adası, Aşk gemisi örneklerinde olduğu gibi) kötü amaçlı kullanışına karşı tam etkili bir eleştiri yöneltilmişken, toplumsal gerçekten kaçış isteği "öncü" video adıyla ortaya çıkmaktadır. Video sanatçısı Nam June Paik estetik bir güç olarak ün kazanmaya başladığında "Saturday Review" dergisinin eleştirmeni Paik'in "1974 TV Buddha" adlı yapıtına ilişkin olarak, onaylayıcı bir tavırla, şöyle yazmıştı: "18. yüzyıldan gelme bir Buda heykeli, kendi imajını kendisine geri veren bir ekran karşısında oturmaktadır. İşte kapalı devre televizyonda en yüce aşama: Elektronik bir sonsuzlukta birbirine kilitlenmiş nesne ve imajı..." Kablo- lu iletişim, kulaklıklar, süper radyolarla Amerika kimbilir daha ne kadar bağlanıp kablolanmış hale gelecektir!

• Uzayla, uzay araştırmalarıyla büyülenme: Uzaya gidenlerle, uzaydan gelen "yabancılar"la ilgili filmlerin hasılat rekorları kırdığı biliniyor; daha az bilinen, gerçekten uzaya gitmek için insanlarda var olan istek. Bir Uzay Kolonizasyonu grubu olan "Niagara Frontier L5 Derneği"nin bir şubesinin kurucusu olan Elisa Wynn şöyle diyor: "Şimdi sözünü ettiklerimizin çoğu size bilim-kurgu gibi gelebilir. Bu yolda ilerleme sağlamanın en iyi yolu özel girişimin uzayda kâr sağlamasına önayak olmaktır." Benim öğrencileri-

Video ve bilgisayar oyunları kaçış olgusunun insan zihnine en musallat biçimini oluşturmaktadır... Asıl uzun erimli tahribat bütün bir kuşağın bilincinde oluşmaktadır.

min de çoğu böyle bir yolculuğa isteklidir.

• Video oyunları ve diğer oyunlar: Video ve bilgisayar bilgiyi işleme ve görüntüleme alanında güçlerini birleştirerek kaçış olgusunun insan zihnine en musallat biçimini oluşturmaktadır. Video salonları (elektronik meyhaneler mi desek yoksa?) hergün yeni göz rahatsızlıklarına ve hastalıklarına yol açmaktadır, ama asıl uzun erimli tahribat bütün bir kuşağın bilincinde oluşmaktadır.

Eğer video oyunu hastaları, yaşama yönelik tehditlerin tıpkı oyun- daki gibi "yalnızca donanım" olduğuna, ya da Uzaydan Gelen İşgalciler oyununu oynamakla gerçek fizelerin icabına bakılabileceğine inanıyorlarsa; eğer Zindanlar ve Ejderhalar oyununu oynayanlar çelişkiyle karşılaşmanın zorluklarından "yazgıları üzerinde biraz olsun bir kontrol sağlayabilecekleri" başka bir yaşama kaçış uğruna vazgeçiyorlarsa, tüm bir kuşak kendisini üstesinden gelemeyeceği sorunlar karşısında bulacaktır bir gün. Ve bu kez bu sorunlar ne yapay sorunlar olacaktır,

1960'lar... Savaş karşıtı gösteri yılları.

Amerikan gençliği nükleer silahların yaygınlaşmasına karşı, neden, Vietnam Savaşına karşı çıkan 60'lar gençliği kadar ateşli değil?

ne de "video ürünü" sorunlar...

Bu kaçış biçimlerinin ardında acı ve dokunaklı bir gerçek yatmaktadır. Bizi gerçekten tehdit eden teknolojinin ve donanımın küçük boyutlarda taklitlerini kullanmak, dışımızdaki tehditleri simgesel olarak ellerimizin içine almak, korkularımıza yön değiştirmek, düşmanımızı altetmek... Ne var ki asıl düşmanla, kendimizle yüz yüze gelmemizdir gerekli olan. Bu dünyada sağ kalma sorununa kapalı devre bir çözüm yoktur, olamaz.

Önümüzdeki on - yirmi yıl içinde insancıl eğitimin görevi, oyunun gerçek içeriğini ortaya koymak olmalıdır. Bilgisayar ve video teknolojisindeki ilerlemeler tüm dünyadaki insanların gelişen maddi, manevi ve estetik gereksinimleriyle bağlantılı tutulmalı; bilginin yalnızca insani amaçlarla kullanılmasında ısrarlı olarak, insanların çektiği acıları, yaşama yönelik tehditleri uydular aracılığıyla ve iletişim teknolojisinin öteki araçlarıyla tüm dünyaya yaymalı, gözler önüne sermeliyiz.

1980'lere bakarken günümüzdeki Amerikan gençliğinin nükleer silahların ve gönderme araçlarının dünya çapında yaygınlaşmasına karşı, neden, Vietnam Savaşına karşı çıkan 60'ların gençleri kadar ateşli olmadıklarını anlamaya çalışmalıyız. Amerikan füzelerinin İngiltere'ye ve Almanya'ya yerleştirilmesi, neden, örneğin 1960'larda Dow Chemical Şirketi'nin napalm bombası yapması kadar tepkiye yol açmadı?

Kuşkusuz bunun ardında sorunun gençliği doğrudan ilgilendiriyor olmaması vardır. Bugünün gençliğinin "bombayla birlikte yetişmiş" olduğu ve bombanın varlığını, ahlaki ya da siyasal açılardan olmasa bile, psikolojik olarak kabullendiği söylenebilir. Üstelik şimdi gençler doğrudan bir nükleer savaşta görev almak üzere askere çağırılmıyorlar, oysa 1960'larda onlardan Vietnam'da bizzat savaşmaları istenmişti.

Ancak bütün bunların uluslararası bir termo - nükleer tehdit karşısındaki direnişin görece zayıflığını açıklamada yeterli olduğu karısında değilim. Başka etkenler söz konusu olmalı.

Amerikan gençliği ve gençliğin Thoreau'dan Whitman'a Whitman'dan J.D.Salinger'e uzanan sözcükleri kendilerini siyasal bir değişimden çok, psikolojik, cinsel ve ahlaki reformla seslenen protesto hareketlerine kaptırmışlardır. Amerikan deneyimi başlangıcından beri kendini Avrupa tarihinin düğüm ve karmaşalarından koparmaya çalışmıştır, ve o gün bu gündür Amerikalılar, toplumsal ve siyasal yaşamı incelemekten çok içsel yaşamlarını eleştirme konusunda aşırı duyarlı olagelmışlerdir. Amerika'nın işe toplumsal ve siyasal bir deneyim olarak başlamasına karşın, bu deneyim aslında siyasal karmaşıklığa bir başkaldırı olma özelliği taşımaktaydı. Vaktiyle New England bölgesinde düzenlenen kasaba toplantıları siya-

sal olanı en yalın öğelerine indirgeme amacını güdüyordu.

Amerikan gençliği de, buna oldukça benzer bir tutumla, uluslararası sorunlar karşısında eleştirel bir tavır takınmak yerine, ailesindeki (özellikle orta sınıf ailesi) sınırlamalara ve aile yaşamında egemenliğini sürdüren yetişkinlere özgü ahlaki normlara karşı çıkma eğilimi göstermektedir. Amerika'nın dokusunda "bohemlik" ve "geçerli kurallara karşı çıkma", siyasal çözümlemelerden çok daha fazla yer etmiştir. 1960'larda pek çok genç için "otörite" sorunu, Vietnam Savaşı kadar önemliydi. O dönemin sloganlarından biri "30'undan yukarı hiç kimseye güvenme!" idi.

Bu bizi doğrudan gençlik sorununa getiriyor. Amerika her zaman dinç amaçları ve gençliğin isteklerini savunmaya hazırdır; ne de olsa Ponce de Leon'un ve Gençlik Pınarı'nın ülkesidir Amerika. Ama yirminci yüzyılın bu son bölümünde barış sorunu, 1960'lardakinin tersine, yediden yetmişe bütün vatandaşları ilgilendirmektedir.

Son olarak simgesel alternatifler sorunu çıkıyor ortaya. Amerika ütöpik bir deneyim olarak başlatılmıştı. Yeni bir tinsel ve toplumsal yaşamın geliştirilmesi için değişik topluluklar kurulmuştu. 17. yüzyılda Massachusetts Körfez Kolonisi'nden 19. yüzyılda Brook Ciftliği ve 20. yüzyılda Carmel, California'da Zen Dağı Merkezi'ne değin geçen sürede Amerikalılar yeni bir varoluş düzeninin olgu ve simgeleri olan değişik yaşam biçimlerinin peşinde koşmuşlardır.

Günümüzde dünya barışına yönelen tehditler, Hemingway'in "Silahlara Veda" adlı yapıtında sözünü ettiği "ayrı bir barış" a pek az yer bırakan ve simgesel olmayan uluslararası bir siyasal ve ahlaki yaşam bilincini gerekli kılmaktadır.

Teknoloji karşısındaki bölünmüş tavırlarının bazılarının üstesinden gelecek olan bu Amerikan kuşağı, Amerikan tarihinin ve psikolojisinin bu boyutlarıyla karşı karşıya gelmek zorundadır. Bu kuşak ve -eğer var olmasına olanak tanınacaksa- bunu izleyecek kuşak içsel kaygıları bir yana bırakıp dünya sorunlarına eğilmek zorundadır. Alternatif kimlikler ve hayali sınırlar ötesinde ayrı topluluklar oluşturma düşünceleri dünya tarihinin, tüm sınırların artık kolaylıkla aşılabildiği, şu son dakasında artık pek işe yaramayacaktır.

“NIXON ROUND”DAN “REAGANOMICS”E

■ Sinan SÖNMEZ

Ekonomideki canlanma, bir zamanlar başkanın söz verdiği destekli genişlemeyi reaganomics'in sağlayabileceğinin kanıtı mıdır? Yanıt hayır olacaktır. Başlangıçta düşünülüp uygulanan reaganomics ölmüştür. Şimdi denenecek olan, keynezgil reçetelere bir kızkardeş kadar benzeyen, reaganomics'in ikinci bir yorumudur. Bu durumda, Richard Nixon'un, 1971'de, 'keynesçi' oldum' biçimindeki açıklamasını Ronald Reagan tekrarlamayacaktır. Fakat şu sıralar Washington'un uyguladığı politikayı Cambridge profesörü kuşkusuz uyguladı' (Business Week, 21 Mart 1983). 'Ronald Wilson Reagan, 1980'de harekete geçirdiği güçlerle, Franklin D. Roosevelt'ten beri hiçbir başkanın yapmadığı ani yön değişikliğini ABD'de gerçekleştirmiştir' (Business Week, 31 Ekim 1983). Milton Friedman ise 'felaket'in 1984'de kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır. Friedman'ı kötümserliğe iten temel neden 1983'ün ilk yarısında para emisyonunun yüzde 14 artmış olmasıdır ve bunun sonucu olarak enflasyon kaçınılmaz olarak hızlanacaktır (Investors Chronicle, 9-15 Eylül 1983). Gene Friedman ocak ayında ki bir açıklamasında, "Şu sıralar oluşmakta olan ekonomideki hız kesilmesi tam bir durgunluğa dönüşmezse gerçekten şanslı sayılacağız" demektedir (The Banker, Şubat 1984).

Reagan politikasına ilişkin gözlemleri çoğaltabiliriz çünkü tartışmalar tüm canlılığını koruyor. Üstelik kasım ayında yapılacak seçimlere yaklaşıldıkça bu tartışmalar daha da artacaktır. Üstelik eleştirilerin bir bölümünün bizzat başkanlık ekonomi danışmanları ve özellikle de başdanışman profesör Feldstein tarafından yapılması son derece ilginçtir. Bu arada 1983'de gerçekleştirilen yüzde 6,1'lik büyüme hızı, fiyat artışlarının yüzde 5,6'ya çekilmesi, işsizlik oranının yüzde 10,7'den (1982) 8,2'ye düşmesi ve bu arada 1984 için uzmanların ve de ekonometrik araştırma merkezlerinin

olumlu tahminleri reaganomics'in başarısını mı gösteriyor? Söz konusu iktisat politikasının "arka bahçesinde" ne var? Bu soruların yanıtlarının, kısıtlı da olsa, ABD'nin konumunu açığa çıkaracağı kanısındayız. Yalnız Reagan yönetiminin uyguladığı iktisat politikasını ortaya koyabilmek için daha gerilere dönmek gerekiyor çünkü bugünkü ekonomik yapıyı ve de uygulanan iktisat politikalarını anlayabilmek için geçmişte sağlıklı biçimde çözümlemek gerekmektedir. 1945'den altmışlı yılların sonlarına dek uzanan "altın çağ"da, daha sonra iyice belirgin olan bunalımın tohumlarının atılmış olduğunu göz önünde bulundurmak gerekli gözüküyor. Ne var ki, biz daha kısıt-

Bolluk Oikisi (Ağaç baskı: Lucienne Bloch)

lı fakat anlamlı bir zaman kesitini ele almaya çalışacağız. Altmışlı yıllarda ABD ekonomisinin temel niteliklerini vurgulamaya çaba gösterecek, ABD'nin sarsıntı geçiren başatlığını yeniden sağlamak yolunda önemli adımlar atmayı deneyen Nixon dönemindeki uygulamaları ve takınılan tavrı ortaya koymak istiyoruz.

NEDEN "NIXON ROUND"?

Bir kez "altın çağ"ın sorunsuz olduğunu, sermaye birikiminin hiç bir engelle karşılaşmadan hızlı bir süreç yaşadığını ileri sürmek olanaklı değil. 1958'de durgunluk hatta bunalımla noktalanmış savaş sonrası döneminde genel kâr oranının, verimliliğin düşme kaydettiği, sermaye birikiminde yavaşlama olduğu ve üretim artışında tıkanıklıkların çıktığı gözlenmektedir. 1960 - 1967 (hatta 1969) arası ise ABD ekonomisinde olumlu bir gelişme görülmektedir. Bunun temel nedenleri şöyle sıralanabilir: (a) Teknolojik ilerlemenin işgücü verimliliğini önemli ölçüde artırması ve sermayenin organik bileşiminin giderek artması nedeniyle ortaya çıkan ortalama kâr oranındaki düşme eğilimine karşı koyabilmeleridir. (b) Devlet müdahalesinin çeşitli etkileri olumlu sonuçlar doğurmuştur. Özellikle askeri alanlarda yapılan

yatırımlar ve uzay araştırmaları devlet desteğine sahip olmuştur. Kennedy yönetiminin izlediği sosyal politikayla da tüketimin artırılması özendirilmiş ve ekonomi üzerinde uyarıcı etkiler oluşturulmuştur. (c) ABD'nin kapitalist sistem içinde mutlak olarak başat olması (ekonomik, mali, siyasal) çok önemli bir öğedir. ABD'nin başatlığı uluslararası planda pazarlara sahip olmasına ve hammadde kaynaklarını denetlemesine olanak vermiştir.

1967 (1969 da kabul edilebilir) kâr oranında ve üretim artış hızında düşme saptanmaktadır. Ortaya çıkan tikanıklıklar bir önceki dönemde filizlenmeye başlamıştır. Başlıca nedenleri şöyle sıralayabiliriz: (a) Teknolojik devrim verimlilik ve kâr üzerindeki olumlu etkilerini yitirmeye başlamıştır. Verimlilik diğer gelişmiş ülkelere göre daha düşük oranlarda artmıştır (yüzde olarak, ABD: 2,4; Fransa: 5; F.Almanya: 4,9; İtalya: 6,5) ABD'deki ücretli kesimin ortalama reel harcanabilir gelirleri yaklaşık olarak sabit kalmış, enflasyon ise giderek hızlanmıştır. 1970'de yüzde 5,1 dolayında olan enflasyon oranı 1973'de yüzde 10'u aşmıştır (Contradictions, Aralık 1975). İtici sanayilerin devingenliklerini yitirdikleri gözlenmektedir. Geleneksel sanayi dallarını oluşturan petrokimya, ilaç, enformatik, otomobilde yeni teknolojinin uygulanması giderek güçleşmiş ve rantabilite düşmüştür. Bunun yanı sıra gelecekte itici işleve sahip olacak sanayilerin temeli tam olarak atılamamıştır. Diğer bir deyişle, üretim tekniklerinde devrim yapabilecek yeni teknolojiler uygulamaya konulamamıştır. Bunda pazar sorununun payı da çok büyüktür. ABD'de gelir artışındaki tikanıklık ise yeni yatırımları özendirmemiş ve işsizlik giderek artmıştır. Tüm bu olgular ekonomik büyümenin yavaşladığını işaret etmektedir. (b) Vietnam savaşında uğranılan yenilgi. (c) Merkez ülkeleri (gelişmiş ülkeler) arasındaki rekabet şiddetlenmiştir. Avrupa (AET) ve Japonya'nın giderek güçlenmesi tecimsel rekabeti körüklemiş, söz konusu ekonomiler arasındaki çelişkiler giderek artmıştır. Bu dönemde, AET üyesi olan altı ülkenin dünya dışsatımındaki payı yüzde 23,3'den 28,4'e, Japonya'nınki yüzde 3,2'den 6,2'ye çıkarken, ABD'nin payı yüzde 16'dan 13,7'ye gerilemiştir¹.

1966 - 1967'den sonra hızlanan fiyat artışlarının yalnızca işletmelerin fiyat politikalarından kaynaklandığını ileri sürmek gerçekdiş olur. Nedenlere eğilirken, büyümenin spekülasyon niteliğinin bol kredi politikası ve kamu harcamalarının etkisiyle daha da ön plana geçtiğini vurgulamak gerekiyor. Özellikle Kennedy yönetiminin uyguladığı

Harlem'den bir sokak (Foto: H.Persson)

gelir transferi politikası ve Vietnam savaşına bağlı olarak artan askeri harcamalar çelişkili etkiler doğurmuştur. Bu harcamalar bir yandan kâr oranının düştüğü bir zamanda bazı işletmelere ve sanayi kollarına destek sağlamakla birlikte bireysel özel tüketimi azaltmış ve sektörler arasında dengesizliklerin doğmasına yol açmıştır. Bütçe üzerindeki etkisine gelince; askeri harcamaların dışındaki harcamaların kısılmış ve vergi baskısının artırılmış olmasına karşın 1966 - 1968 arası önemli bir bütçe açığı ortaya çıkmıştır. Bu açıklar özellikle sosyal keseneklerin ve gelir vergisinin artırılmasıyla kapatılmıştır. Diğer yandan 2. Dünya Savaşından sonra doların tartışılmaz başatlığı temelinde kurulmuş bulunan uluslararası para sistemi

1968'den itibaren büyük bir sarsıntıya girmiş ve ABD ticaret dengesi yetmişbeş seneden beri ilk kez (2,7 milyar dolarlık) bir açık vermiştir. İşte bu bağlamda, Ağustos 1971'de Nixon tarafından Yeni İktisat Politikası uygulanmaya başlanmıştır². Bu politika çerçevesinde alınan temel önemler: dışarıya yüzde 10'luk ek gümrük vergisi konulması, doların altına çevrilmesinin askıya alınması, gelir vergisinin hafifletilmesi, otomobil satışlarından alınan yüzde 7'lik dolaylı verginin kaldırılması, yatırımlarda vergi indirimi, fiyat ve ücretlerin dondurulmasıdır. Bu önlemler yeterli görülmemiş ve 18 Aralık 1971'de dolar altına karşı yüzde 8 devalüe edilmiştir. Fakat 1972 sonunda ABD ticaret dengesi 6,4 milyar dolar açık vermiş ve 14 Şubat

Harris ailesi, Detroit (Foto: S.E.Sjöberg)

1973'de dolar altın karşısında yüzde 10'luk bir devalüasyona uğramıştır. Aynı senede mart ayının başından itibaren ise önce dolar, sonra ise Japon yeni, İngiliz sterlini, İtalyan lirası dalgalanmaya bırakılmıştır. Yani söz konusu döviz kurları günlük istem ve sunuma göre değişen bir esnekliğe sahip olmuşlardır³.

Söz konusu kararlar temelinde, 1973'lerde ABD'nin gerek ekonomik ve gerekse politik alanda başatlığını korumak için kesin bir karşı saldırıya geçtiği görülmektedir. Bir yandan ABD içinde ücretli kesimler hedef alınmış diğer yandan ise enflasyonist büyümeyi sağlayacak ödünlerin daha önce alınan kararlar temelinde elde edilmesine yönelik bir politika uygulanmaya koyulmuştur.

Şöyle ki; (a) GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) ilkeleri doğrultusunda çok yönlü tecimsel anlaşmalara başvurularak çok önemli ve kalıcı avantajlar elde edilmeye çalışılmıştır. ABD'nin sürekli olarak savunduğu tecimde tam serbestlik ilkesi gene savunulmuş ve bunun uygulanması istenmiştir (oy-sa ABD korumacı bir politika izlemekteydi!). İşte bu pazarlıklara "Nixon Round" adı verilmektedir, (b) Uluslararası para sisteminin yeniden düzeltilmesine ilişkin pazarlıklar yoğun biçimde sürdürülmüştür, (c) Politik ve askeri pazarlıklar gene yoğunlaşmıştır. Bu açıdan İTT

ve ABD yönetiminin desteğiyle 1973'de Şili'de gerçekleştirilen darbe en anlamlı örneği oluşturmaktadır. İşte "Nixon Round"dan anlaşılması gereken yalnızca tecimsel serbestlik için yürütülen pazarlıklar değildir. "Nixon Round" ABD'nin tüm alanlarda başatlığını sağlamak için alınan ekonomik, mali, tecimsel önlemler; yapılan ekonomik, politik, askeri baskılardır. Uygulanan iktisat politikası devlet müdahalesini yoğunlaştırmıştır; oysa Nixon, seçim kampanyası sırasında müdahaleciliğe kesin karşı olduğunu vurgulamış ve denk bütçeyi savunmuştur. Tam tersi olarak borçlanma da birikimin sürdürülmesi doğrultusunda giderek artmış ve 1984 sonunda toplam borçlar 2.777 milyar dolara ulaşmıştır, yani GSMH'nin yaklaşık iki katı olmuştur (Borç/GSMH oranı yüzde 198,8'dir). Böyle bir çelişkinin ortaya çıkması ve alınan önlemler, uluslararası düzeyde tekelleşme olgusunun yaygınlaşması ve yoğunlaşmasının bir sonucudur. Aşırı sermaye birikimi ve aşırı üretimle birlikte tekelleşme devlet kapitalizmi bunalıma girmiştir. ABD'de alınan önlemler 1973'de belirmeye başlayan canlanmanın sürmesini sağlayamamış ve uygulanan politikayla Batı Avrupa ve Japonya'daki tekelleşme devlet sisteminin güçlenmesine yol açmıştır. Tüm bu politikalar 1974'de belirginleşen bunalımı önlemeye yeterli olmamıştır. Yalnız bunalımın diğer bir yönünü de görmek gerekir: Bunalımla kapitalist sistem

sorunlarını çözmeye çalışmakta, kendini yenilemeye çaba göstermektedir. Nitekim 1970 - 1980 arasında ABD dışsatımının GSMH'ye oranı yüzde 4,4'den 8,4'e ulaşmıştır. Oysa aynı dönemde ABD'nin ticaret dengesi aleyhe dönmüş ve 1982'de 36 milyar dolar olan açık, 1983'de 60 milyara ulaşmıştır. Bunun anlamı gerek bankaların gerekse ABD kökenli çok uluslu şirketlerin gelirlerinin büyük bir bölümünü ABD dışında sağlamış olmalarıdır. Örneğin Citicorp, Chase, Manhattan ve J.P. Morgan, gelirlerinin, sırasıyla yüzde 62; 65 ve 63'ünü; Pan Am, Exxon, Atlantic Richfield, IBM, Ford, Good Year, Coca Cola ve Colgate - Palmolive ise sırasıyla yüzde 70; 70,1; 83,9; 48,1; 48,4; 45 ve 58,7'sini ABD dışında sağlamışlardır, Amerikan Senatosunun bir raporuna göre 1948 - 1965 arasında 10 milyon dolardan fazla sermayeye sahip işletmeler arasındaki birleşmeler toplam olarak 711'dir. Oysa 1981'de birleşen işletmelerin toplam sermayesi 82 milyar dolardır⁴. Özellikle 1970'li yıllardan sonra tekelleşme giderek hızlanmıştır. Şöyle ki, bir yandan özellikle "software" alanında (ileri teknoloji gerektiren mal ve hizmet sektöründe, örneğin bankacılık, sigortacılık, danışmanlık, uziletişim, enformatik, reklamcılık, ulaşım, mühendislik, vb.) ABD dışında yoğun faaliyette bulunduğu ve bu nedenle de sürekli olarak GATT çerçevesinde tam serbestliğin savunulduğu, dışsatımın destek-

lendiği ve yeni bir uluslararası işbölümünün oluşturulmaya çalışıldığı; diğer yandan ise, bu bağlamda, tekelleşmenin hızlandırıldığı görülmektedir. Nixon yönetiminden bu yana izlenen politikanın temel nitelikleri bunlardır. Nixon'un yoğunlaştırdığı karşı saldırının bir halkasını da Reagan yönetimi oluşturmaktadır. Bu bağlamda "Reagan Round"un varlığı söz konusudur.

REAGAN YÖNETİMİNDE ABD'İN BAŞATLIĞI

ABD ekonomisindeki bunalımın Reagan'ı iktidara getirdiğini ileri sürmek yanlış bir yargı değil. Carter'in çözemediği sorunlar Reagan'a büyük avantaj sağlamıştır. Şubat 1980'den önceki ondört ay boyunca sınai üretim yalnızca yüzde 1,1 artmış, enflasyon yüzde 15,4'e ulaşmış ve gelirde reel olarak yüzde 5,6'lık bir düşme kaydedilmiştir. Seçimlerden önceki durgunluk döneminde (mart 1980'den itibaren) işsizler ordusuna 1 200 000 kişi daha katılmıştır. Ağustosun itibaren uygulanan yeniden genişleme politikası da Kasım 1980 seçimlerinde Carter'in bilançosundaki olumsuzlukları ortadan kaldıramamıştır⁵. Gerek Carter gerekse Reagan seçmenlere ekonomik büyümeyi ön planda tuttuklarını söylemişler fakat Carter inandırıcı olamamıştır.

Reagan'ın iktidara gelmesinden sonra uyguladığı politika devlet müdahalesine, kamu kesimine karşı çıkan iki akımın etkisi altında kalmıştır: Bir yandan sunum yandaşları'nın (supplysiders), diğer yandan monetaristler'in. Birinci grupta yer alan saf ve katı bir sunum politikasını savunanlara göre sosyal transferlerle istemin desteklenmesi ve üretken yatırımların bir kenara bırakılması olumsuz sonuçlar doğurmuştur, fiyat artışı sunumun istemi karşılayamamasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle gelir vergisinde indirim yapılarak tasarruflar canlandırılırsa yatırımlar da artar. Ayrıca kurumlar vergisinin hafifletilmesi işletmelerin otofinansmana başvurularını kolaylaştırır. Böylece yatırımlarda vergi indirimine gitmek, gelir vergisinin düşürülmesinden kaynaklanan gelir kaybını dengeleyebilecektir. Böylelikle de sunuma ağırlık verilerek desteklenmiş bir büyümeye ulaşmak olanaklıdır.

Monetaristler ise gelir vergileri düşürülen yükümlülerin tasarrufa yönelmek yerine istemi şişirebileceklerini ve böylece yatırımların finansmanı bir yana, enflasyonun şiddetlenmesini ileri sürmektedirler. Aşırı para basımının enflasyonist baskıyı artıracağı gözönünde bulundurularak tek çarenin para emisyonunu

Resmî istatistiklere göre 32 milyon Amerikalı (nüfusun yüzde 14'ü) yoksulluk çizgisinin altında yaşıyor. Bunların büyük bir bölümü, hayır kurumlarının yiyecek yardımı ile yaşamlarını sürdürebiliyorlar.

denetlemek, yani sıkı para politikası olduğunu ileri sürmektedirler. Daha Reagan yönetimi devralmadan uygulanacak politikanın ana hatları belli olmuştu: Sosyal politikadan vazgeçmek ve enflasyonla savaşmada işsizliği bir araç olarak kullanmak. GATT ekonomik araştırmalar direktörünün "işsizlik özgürlüğün ve özgürlüğün sağladığı ilerlemenin bedelidir"⁶ biçimindeki yargısı Reagan politikasının temel niteliklerinden bir tanesini yansıtmaktadır. Yabancı rekabet karşısında ABD tekellerini korumak ve dış ticareti özendirmek ve uluslararası yeni işbölümünü pekiştirmek doğrultusunda bir politika oluşturulmuştur. Uygulamaya bakınca aşağıdaki saptamaları yapabiliyoruz:

"Reaganomics"ın sonuçları tam bir fiyatıyayı işaret etmektedir. Şöyle ki, gelir vergisindeki indirim yüksek gelir gruplarının üretken yatırımları desteklemesi sonucunu doğurmamış, tam tersine tüketim artmış ve de mali ve spekülasyon plasmanları yapılmıştır. Sosyal transferlerin azaltılmasına karşın askeri harcamaların önemli ölçüde artmasıyla bütçe açıkları çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Para hacminin kısılması ekonomideki durgunluk ve daralmayı körüklemiş ve bu etkiyle de bütçe açıkları giderek artmıştır. Bir yandan bütçe açıkları diğer yandan tekelleşmenin etkisiyle kısa erimli banka kredilerine olan istemin artması faiz oranlarını hızla yukarı çekmiştir. Özellikle 1950 - 1980 arası ABD'de sendikalaşma oranının hızla düşmesi (1980'de yüzde 18, 1983'de yüzde 15) ve Reagan'ın iktidara gelmesinden önceki dönemde reel ücretlerin yüzde 9 düşmesi ve de son bir sene boyunca sabit kalması yeni yönetimi ücret artışı "tehlikesine" karşı korumuştur. Diğer bir deyişle tüm sorun eski ücret düzeyine ulaşmanın engellenmesi olmuştur⁷. ABD'de toplu sözleşmeler (eğer işkolunda toplu sözleşme yapılmışsa!) iki veya üç senede bir yenilendiği ve toplu sözleşmenin devam ettiği sürece ücret artışı istemiy-

le grev yapılamayacağı için, Reagan yönetimi açısından sorun kolaylaşmıştır. Bu ortamda reel ücret artışı bir yana işsizlik giderek artmıştır. Nitekim 1981 Eylül ayından itibaren 3 400 000 kişi işinden çıkarılmıştır. 1982'de birçok toplu sözleşmenin sona ermesiyle birlikte "liberal" yönetim liberalliğini göstermek olanağını bulmuştur! Binlerce hava kontrolörünün grev nedeniyle kapı önüne bırakılması, sanıyoruz, hâlâ belleklerde! Kısacası reaganomics'in elde ettiği ilk sonuçlar tam bir fiyaskodur.

Kasım 1982'den itibaren ise ABD ekonomisinde bir canlanma görülmektedir. Aşırı değerli dolara, dış ticaret ve dış ödemeler dengesinin açık vermesine karşın ekonomideki durgunluktan sıyrılmaya başlandığı saptanmaktadır. 1984 ve ötesi için de yapılan tahminleri de göz önünde bulundurarak reaganomics'in "başarılı" olduğunu ileri sürmek olanaklı mı? Bu sorunun yanıtını ekonomik canlanmanın hangi koşullarda belirlediğini ve kalıcılığını tartışarak verebiliriz. Bir kez faiz oranlarının yüksek olması yabancı sermayeyi ABD'ye çekmektedir. Doların aşırı değer kazanmasının dışarıya yaratacağı tıkanıklıklar yüksek faiz politikasıyla giderilebilmektedir. Gene ABD kökenli çok uluslu tekellerin dış ülkelerdeki üretimleri ve ciroları kesintilerle göz önüne alınmalıdır. Nitekim çeşitli uluslararası toplantılarda, bu arada Williamsburg doruğunda uluslararası tecim açısından tam rekabeti savunan Reagan yönetimi, aynı zamanda, döviz kurlarının istikrara kavuşturulması sorununun ekonomik canlanma ve enflasyon oranının düşürülmesiyle çözüme kavuşacağını ileri sürmektedir. Bunun anlamı, ABD'nin uyguladığı politikaya batılı ülkelerin boyun eğmelerinin gerekli olmasıdır!

Reagan'ın bu çok bel bağladığı canlanma ve büyüme çok özel koşulların bir arada bulunmasıyla yermeye başlamıştır. Özellikle 1982

Ağustosunda Meksika'nın borçlarını ödeyemez duruma gelmesi ve Latin Amerika ülkelerinin alacaklıları olan büyük bankaların bir sarsıntıyla karşı karşıya kalmaları, uygulanan politikada bir değişiklik yapılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Sıkı para politikası gevşetilmiştir. Petrol fiyatlarının düşmesi, uluslararası planda ekonomik daralmanın etkisiyle fiyatlardaki gerileme, tarım fiyatları üzerinde baskı olmaması gibi olumlu koşullar canlanmanın ve büyümenin başlamasında önemli işlevlere sahip olmuşlardır. Üzerinde durulması gereken bir nokta da devresel hareketlerin söz konusu canlanmayı başlatmada son derece önemli bir işleve sahip olmasıdır. ABD'deki devresel hareketler izlendiği zaman otomobil ve konut dallarında, tüketimin artmasıyla devingenliğin kazanıldığını ve bağlı olarak da çelik, kimya, çimento vb dallarda canlanma ve genişlemenin söz konusu olduğu saptanabilmektedir. İstihdamın genişlemesiyle birlikte dayanıksız tüketim malları üreten dallarda da bir canlanma görülmektedir (gıda, tekstil vb.). Böylelikle bu dallarda istihdam hacmi genişlemektedir ve bu süreç uzamaktadır. Burada dikkat edilmesi gerekli olan nokta istihdam hacmindeki genişlemenin ücret fonunu büyütmesi ve böylelikle toplam tüketim miktarını artırmasıdır. Bireysel reel gelirlerde ise bir artış olmamaktadır. Fakat devresel hareketlere dayanarak büyümeyi sürdürmek olanaksız gözükmemektedir; çünkü devresel hareketler izlenirse, bir zaman sonra satışların durduğu, üretim artışlarının son bulduğu, fiyat artışlarının hızlandığı görülmektedir. Sonuçta isten çıkarmalar giderek artmaktadır. Bu sistemin işlerlik kazanabilmesi için işten çıkarmanın kolay olması ve işsizlere tazminat verilmemesi (veya çok düşük bir tazminat verilmesi) gerekmektedir. ABD sistemi ise bu koşullara sahiptir. Böylece devresel hareketin yeniden başlaması durumunda işsizlerin istihdam edilmesiyle ücret fonunda görülen artış ekonomik canlanmanın itici gücü olmaktadır. Nitekim bu senenin kasım ayında yapılacak seçimlere yaklaşıırken ABD ekonomisinin 1984 ve 1985'de olumlu yönde gelişeceğine ilişkin tahminlere karşın sorunlar çok fazladır (Bkz. Times, 5 Mart 1984; Banker, Şubat 1984; Le Monde Diplomatique, Aralık 1983). Bir kez bütçe açıklarının giderek büyümesi en fazla dikkati çeken noktadır. Reagan'ın Ekonomik Danışmanlar Konseyi'nin başında bulunan Feldstein da bu açıklara karşı çıkmakta ve sağlıklı bir büyümenin bu koşullarda olanaksız olduğunu ileri sürmektedir. Bütçe açığı 180 milyar dolara ulaşmış olup, başkanlık çevresinin tahminlerine göre 1987'ye kadar bu miktarda kalacak, 1989'da ise 123'4

milyar dolara düşecektir. Bu tahmin üç ay erimli hazine bonolarının yüzde 8,6 olan faiz oranının 1989'da yüzde 5,6'ya düşeceği varsayımına dayanmaktadır. Oysa Feldstein bütçe açığı azalmadan faiz oranlarının düşmeyeceğini ileri sürmektedir. Kaldı ki, Reagan yönetiminin önerdiği tüm bütçe açıkları giderici önlemlerin alınması durumunda bile açığın 1989'da 249 milyar dolara ulaşacağı da bir diğer tahmindir. Bu durumda 1990'a dek açıkların GSMH'nin yüzde 5'ine ulaşacağı görülmektedir. Uzmanlara göre Reagan ikinci kez başkan seçilirse her iki dönemdeki bütçe açıklarının toplamı, en iyi tahminlere göre bile, 1,3 trilyon doları aşacaktır ki, bu rakam diğer tüm eski başkanlık dönemlerindeki bütçe açıkları toplamı olan 766 milyar doların hemen hemen iki katıdır. Başkanlık seçimi kampanyasında denk bütçe ilkesini savunan, 1984'de bu denkleğin sağlanacağını ileri süren Reagan'ın yeni rekorlar peşinde olduğu görülmektedir. Bu bağlamda borçlanma da hızla artmış ve çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Borç yönünde geçtiği senenin önemli özelliği de kamu kesiminin borç açısından özel kesimi geçmiş olmasıdır. (Economist, Eylül 1983).

Diğer yandan ABD'nin mamul mal dışsatımı yüzde 5,2 düşerken dışalım ise yüzde 13,5 artmıştır. 1982 sonunda ABD'nin yabancı ülkelere yaptığı toplam yatırımlar 834 milyar dolara ulaşmış ABD'de yapılan yabancı yatırımlar ise 665,5 milyar dolaylarında kalmıştır (Economist, 12 Kasım 1983). Doların son aylarda değer yitirmeye başlaması da bu tabloyu tamamlamaktadır. Ekonomik göstergeler ABD ekonomisinde görülen canlanmanın kalıcı bir nitelik taşımadığını, büyük bütçe açıklarının sağladığı görüntüsel bir rahatlamanın söz konusu olabileceğini işaret etmektedir. "Yoksulluk endeksi"nin tırmadığı bir dönemde yeni bütçenin büyük bir açıklarla bağlanması, sosyal harcamaların kısılmasına karşın askeri harcamaların giderek artması son derece anlamlıdır. Nitekim Reagan yönetimine Cumhuriyetçi Parti içinden bile tepkiler gelmektedir.

NIXON, REAGAN VE...

Feldstein'in, Friedman'ın uyarıları, Citicorp Information Service, Chase Econometrica, Merrill Lynch Economics ve diğerlerinin iyimser tahminleri gerçekten çelişkilidir. Temel sorun da sunumcular ve monetaristler arasındaki çelişkiyi çözmek, kimin "haklı" kimin "haksız" olduğunu tartışmak olmasa gerek! Sorun kapitalist mekanizmanın işleyişindeki aksaklıklarla ilgili. Var

olan çerçevede yapısal tıkanıklıkların kalıcı biçimde çözülemeyeceği son derece açık. Bir zamanlar etkin ilaç olarak kabul edilen keynesgil politikaların artık geçerli olmayışı, bunalımlı dönemde birlikte monetarist ve/veya sunumcu politikaları bir seçenek olarak piyasaya sunulmuştur. Aşırı sermaye birikimi temelinde dayanan bunalımın söz konusu uygulamalarla aşılması ise olanaksız görünüyor. Yalnız kapitalizmin sürekli olarak geçici çözümler bulabileceğini de kesinlikle göz önünde bulundurmak gerekiyor. İşte reaganomics'in boyutlarını bu gerçeklere dayanarak görmek kaçınılmaz oluyor. Bu bağlamda monetarist ağırlıklı politikaların tek boyutlu olmadığını da vurgulamak gerekiyor. Örnek olarak ABD ve İngiltere'de uygulanan politikaları verebiliriz. Fakat bu tür politikaların bir "evrensel öz"e sahip olduğunu da belirtelim. Liberalizm sadece katı bir para politikası değildir. Tekelleşmeyi hızlandıran, genel kâr oranının düşmesini engellemeyi amaç edinen, sosyal politikadan vazgeçmeye çalışan ve bu bağlamda da, devlet müdahalesine karşı olduğunu belirtmesinin karşın, zaman zaman yoğun biçimde devlet müdahalesine başvuran bir uygulama söz konusudur.

ABD'deki Reagan uygulaması özünde geçmiş dönemlerdeki politikaların farklı değildir, yalnızca biçim değişmiştir⁸. ABD'nin başatlığını sürdürme, daha da güçlendirme ereği ise hiçbir değişikliğe uğramamıştır.

- 1- Contradictions, Aralık 1975.
- 2- Joan M. Hiscox, "Elements pour une Analyse de la Crise aux USA", CEP, Nisan - Eylül 1976.
- 3- Hiscox, agm. P.Grou, Monnai: Crise Economique, Presses Univ. de Grenoble, F.Maspero, Paris, 1977.
- 4- C.Julien, "Les Bénéfices de la Crise", Le Monde Diplomatique, Temmuz 1983. Economie et Politique, Ekim 1973. J.-P. Delilez, "Le Nixon Round" est engagé, Economie et Politique, Nisan 1973.
- 5- Times, 5 Mart 1984.
- 6- Julien, agm.
- 7- Economist, 29 Ekim 1983. P. Chambol, "Contresens sur la reprise économique aux Etats-Unis", Le Monde Diplomatique, Aralık 1983. Sosyal politika için bkz. S.Rosenberg, "Reagan's Social Policy and Labour Force Restructuring", Cambridge Journal of Economics, no.2, Haziran 1983.
- 8- Joan M. Hiscox, "Le Monétarisme en Actes: Quelques Eléments d'Interpretation sur les cas Britannique et Américain", CEP, Ocak - Mart 1982.

Vietnam Savaşına karşı New York'taki gösterilerden

SIRADAN AMERİKALI ÜZERİNE İZLENİMLER

■ Mahmut Tali ÖNGÖREN

Yanımdaki Amerikan Dışişleri Bakanlığı yetkilisi, satın almak istediği 3 dolarlık boyunbağını sarmaya çalışan sarışın ve genç satıcı kıza, "Çek vereceğim ama, yanımda Dışişleri Bakanlığı kimliği var. Kabul eder misiniz?" diye suçlu suçlu soruyor. "Otomobil ehliyetinize ya da kredi kartınıza ne oldu?" diyerek başını kaldırıp diplomat arkadaşına dik dik baktıktan sonra elindeki boyunbağını paketlemekten vazgeçiyor genç kız.

Burası Amerika Birleşik Devletleri'nin başkenti Washington. Washington'daki koskoca Dışişleri Bakanlığı'nın bir yetkilisi, başkentin mağazalarından birinde hükümetin kendisine verdiği kimlik kartını satıcı kıza kabul ettiremediği için hiç de şaşkın değil. Kız geçerli kimlik olarak ya otomobil ehliyetini ya da

kredi kartını istiyor, karşısındaki müşteriden. Eğer bu gibi belgelerden birini görürse, müşterisinin yazacağı çekteki imzasını, dolayısıyla da kimliğini kabul edecek. Evet, şaşmamak gerekiyor. Burası Amerika. Tecimsel amaçlı kredi kartları ya da yaşamın en vazgeçilmez simgesi otomobil sahipliğini kanıtlayan ehliyetle, kimliğinizi belirtebilirsiniz ancak. Resmi görevli olduğunuzu açıklayan ve üzerinde devlet mühürleri ve bir de fotoğrafınız bulunan görkemli kimliğiniz hiçbir işe yaramaz satış yerlerinde.

Amerikalı arkadaşım, olduğu yerde taş kesilmiş satıcı kıza, "Siz sarın boyunbağını lütfen." dedikten sonra bana dönüp, "Senin kredi kartınla alabilir miyiz şunu?" diye ivedilikle soruyor. Ben de hiç düşünme-

den, "Bende ne kredi kartı var, ne de ehliyet..." deme miyim? Satıcı kız gözlerini biraz daha kısarak büyük bir hayretle bakıyor bana. Sanki karşısında bir uzaylı var. Gerçekten de bir uzaylıyım ben bu Washington'da. Ancak uzaylıların kredi kartı ya da otomobil ehliyeti olmaz. İş uzayacak. "Ver üç dolar da, al şunu. Bitsin." diyorum. "Canım olur mu?" diyor, ehliyetini ve kredi kartlarını otomobilinde unutmuş olan Amerikalı diplomat. Sonra çaresiz çek yerine, üç doları verip alıyor boyunbağını homurdana homurdana.

Biraz önce Washington'daki Türkiye Büyükelçiliği'nde tanışmıştım, resmi kimliğini satıcı kıza kabul ettiremeyen Amerikalı diplomatla. Dışişlerinde Türkiye Masası'nda çalışıyor. Milliyet gazetesi için Ameri-

kan yardımıyla ilgili bir söyleşi önerimi kabul etti Büyükelçilik'ten çıkarken. Ama tam o sırada elindeki içki bardağını boyunbağının üzerine boşalttı, koluna biri çarpınca. "Şuradan bir yenisini alayım." dedi. E.bette çek'le... Herşey çek'le ya da kredi kartıyla çok kolay... Bunu ben de biliyordum ama, resmi devlet kimliğinin böylesine umursanmayacağını hiç düşünmemiştim.

Şaşmamak gerekli. Dedim ya, burası Amerika. Gerçi yukardaki olaya yıllarca önce tanık oldum. Ama aynı koşulların sürüp gittiğinden hiç kuşum yok. Sıradan Amerikalılar böyle yaşamak zorundalar, paranın yüzünü hiç görmeden. Şimdi belki Amerikan gangster filmlerinde ve televizyondaki Amerikan dizilerinde haydutların elindeki bond çantaları içinde para destelerinin niçin sık sık gösterildiğini anlayabilirsiniz. Amerikan vatandaşı aylığını çoğunlukla 15 günde bir çek olarak alır, hemen bankasına koşar ve çok kısa süren bir işlem sonucunda çekindeki miktarı hesabına geçirir. Bankalar aynı uygulamayı milyonlarca sıradan Amerikan vatandaşı için yerine getirdiklerinden her çeşit işlemi saniyelerle ölçülebilen sürelerde gerçekleştirmeyi başarmışlardır. Bundan sonra Amerikalılar sokaktan aldıkları gazetenin dışında satın aldıkları her mal ya da hizmet için ya çek ya da kredi kartlarını kullanırlar. Kredi kartları da şirketler tarafından verilir. Birden fazla kredi kartı çıkarttığınızda, artık her yerde bu kartları göstererek, çek yazmadan ya da para ödemediğınızı satın alabilirsiniz. Ay sonunda kredi kartı şirketi satın aldıklarınızın parasal miktarını size bildirir. Siz de postayla şirkete bir çek gönderir ve bu miktarın ya tümünü ya da çoğunlukla taksitlerini ödersiniz. Diyelim ki, ne cebinizde, ne de bankanızda yeterli miktarda paranız var. Ama belli bir süre, en azından 15 gün sonra bankanızdaki hesabınıza çek'le para gelecek. Yolda giderken, bir mağazanın görkemli vitrininde çok güzel bir giysiyi görüyor ve beğeniyorsunuz. Cebinizde ve bankanızda o sırada paranızın olmamasına karşın, hemen girip giysiyi kredi kartınızla sırtınıza geçirmeniz işten bile değil. Sistemin amacı da bu. Bu durumda kim kazanıyor? O giysiyi yapanlar ve satanlar... Kredi kartı şirketleri... Onlar da her satışta sizden küçük de olsa bir ücret kesiyorlar. Siz de kazandığınızı satıyorsunuz. Çünkü paranızın olmadığı bir sırada canınız neyi çekerse,

onu satın alabiliyorsunuz. Alışverişin en olmayacak zamanda, yani cebinizde ve bankanızda paranız olmadığı sırada, durmaması gerekli. Paranız olduğunda da bu para gücünüzün çok üstündeki bir düzeyde alışveriş yapmanız ve pek çok mal edinmeniz ve hizmetten yararlanmanız mümkün. Sistem size parayı cebinizde taşıtmıyor ki, onun ağırlığını duyumsayıp, "Cebimde şu kadar para var. Bunun ancak şu kadarını harcayabilirim." diye düşünemeyesiniz... Kredi kartlarıyla da her zaman, para ödemediğinizi alışveriş mümkün olabiliyor. Aybaşlarında da taksitle ödeme kolaylığı var. Bu sistem içinde parasal gücünüzün rahatlıkla üzerine çıkabilir, hemen hemen her istediğinize sahip olabilir, ama sürekli de borç içinde yaşar ve paranın yüzünü de ancak filmlerdeki

hiç mi hiç önemi kalmamıştır. Kimliğini kabul ettirebilmek için, Amerikalının evinde tüm aygıtlar, altında otomobil, bankada hesabı ve cebinde de çek defteriyle kredi kartları bulunmalıdır. Elbette bir de taksit taksit ödenecek borcu... Tüm bunlara sahip değilseniz, kimse size önem vermeyebilir Amerika'da.

"Amerika sosyalizm'e kayıyor diye çok kaygılanıyorlar." diyor New York'ta Türkçe dersleri veren bir Amerikalı bayan. "Nasıl oluyor bu?" diyorum. Meğer devlet salt yaşlıların sağlık sorunlarını üstlenmeyi ve bu işi ücretsiz yapmayı düşünmeye başlamış. Ama nasıl olur? Devlet kim ki? Nasıl böyle bir işi özel girişimin elinden alabilir? Hem de ücretsiz... Batar sonra sistem. Çek'ler bozulmayacak. Kredi kart-

Beyaz Saray'ın önünde Vietnam savaşını destekleyen iki Amerikalı liberal

bond çantalarının içinde görebilirsiniz.

Sisteme sürekli olarak borçlu kalan sıradan Amerikan vatandaşı, hem Amerikan ekonomisini güçlendiren kaynaklardan birini oluşturuyor; hem de yaşamı, "TV alıcısı, buzdolabı, çamaşır makinesi ve otomobil" sahibi olmanın mutluluğu ile değerlendiriyor. Üstelik bu malların çoğunu, daha eskimeden, daha güzel olduğuna inandığı yeni modelleriyle de değiştirme alışkanlığını elde ediyor. Kısacası, her bakımdan iyi bir tüketici olmak başlıca koşul Amerika'da. İyi bir tüketici her zaman ve her koşulda satın alan kimse. Sistem de bu satın alma işlemini kolaylaştıracak biçimde kurulmuştur. İşte bu sistemin içindeki vatandaşın resmi kimlik kartının

ları kullanılmayacak... Ortalıkta görünmeyen para el değiştirmeyecek... Taksit olmayacak... Mal ve hizmet satılmayacak... İşlemler karşılığında ücret kesilmeyecek. Ve malın ya da hizmetin reklamı yapılmayacak... Olmaz böyle şey. Eğer Amerika'da devlet böyle bir işi yüklenirse, Amerika Birleşik Devletleri sosyalizm'e değil, çok daha kötüsüne gidiyor diye kaygılanmamak elde değil elbette.

"Ne dediniz? Türkiye'de ekonomi planla mı yönlendiriliyor? Ama bu komünizm'in ta kendisi..." Bu yorum da 1950'li yılların sonunda Ankara'daki Amerikan Büyükelçiliği'nde hava kuvvetleri ateşeliği yapmış bir emekli Amerikan vatandaşı tarafından yapılıyor, yıllarca sonra New York'ta bir Türk dostumun evinde tanıştığımızda. Amerikalı es-

Washington'da Vietnam Savaşına karşı çıkanların gösterisinde TV muhabirleri izlenim topluyorlar

ki ateşe, "Türkler bizi çok severdi." diyor. 1952 yılında Samsun'a gitmiş. Gece sinemaya götürmüş onu Türk dostları. Filmin arasında gazoz sunmuşlar kendisine. O da biraz içmiş ve yarısı boş şişeyi locanın kenarına koymuş. Biraz sonra bakmış filmin ikinci yarısı başlamıyor. "Ne oldu?" demiş. "Siz gazozunuzu bitirince başlarız." demişler. "İşte sizinkilerin bize gösterdikleri yakınlık... Hala sürmüyor mu?" diye soruyor bana eski ateşe. Aklıma hemen bu Amerikalının Türkiye'de bulunduğu sırada benim New York'da geçirdiğim öğrencilik yıllarım geliyor. Orada burada, hatta alışveriş yaptığımız bakkalda bile Türk olduğumu öğrenen Amerikalılar, "Kore'de beraber çarpıştık komünistlere karşı!" diyerek sırtımızı sı-

vazlarırdı. Bu sırt sıvazlamanın bedelini yıllarca sonra anlayacaktık. Ama o günlerde pek de bilinçli olmadan sezdiğim, Amerikan vatandaşlarının her konuda kırmızı renkten bile korkutulmak üzere yetiştirildikleriydi. Zamanla onların böyle bir kaygının tutsağı olarak yetiştirilmesinin sistemin gereği olduğunu anlayacaktık. Eğer çek ve kredi kartı ile sürekli tüketimin desteklenmesinin Amerikan ekonomisinin yararına çalıştığını kabul ediyorsanız, konuya çok daha geniş boyutlarıyla yaklaşmanız ve bu açıdan Amerika'nın salt ekonomisinin değil, politikasının, dış yardım amaçlarının, hatta sosyal yaşantısının bile içyüzünü anlamanız mümkündür. O zaman Türkiye'de ve aynı durumdaki diğer ülkelerde de niçin aynı kaygının sıra-

dan vatandaşlara büyük bir çabayla yerleştirilmek istendiğini de anlayabilir ve Amerikalı eski ateşenin de ülkemizdeki planlı kalkınma modeline karşı çıkmasının nedenlerini de görebilirsiniz. Bu korkuyu sürekli ayakta tutarak Amerikan resmi çevreleri ve özel girişimi hem Amerika içinde, hem de dışında "hür dünya" denilen ülkeler topluluğu içinde yer alan sıradan vatandaşları dolaylı olarak ve çok etkili biçimde kendinden yana çekebiliyordu. Örneğin Yunanistan'da biraz daha değişik bir yöntem uygulanmaktadır. Bilindiği gibi, orada komünist partisi kurulabilir. Bu nedenle de her konuda kırmızı renk korkusu yaşatılmaz. O zaman da, ekonomik sistemi değilse de, günlük politikayı sürdürmek için sıradan vatandaşın kalbine bir başka konuda korku salmayı başarmışlardır: "Türkler geliyor." Evet, tüm resmi çevrelerin ve hükümetlerin yerine göre dikkatleri iç konulardan bir başka yere kaydırmak ve halkı oyalamak ve ona gerçek sorunlarını unutturmak amacıyla başvurdukları yolların başında bu var. Her işin altında Türk parmağını arayarak iki ülkeyi birbirine düşürmek Amerika Birleşik Devletleri'nin de politikasının çıkarlarına yaramaktadır. Aynı düşünce ile sıradan Amerikan vatandaşı da koşullandırılmıştır. Amerika'da tanıştığımız pek çok kimse, "Yunanlılarla aranız nasıl?", "Aranızdaki düşmanlık çok eskiye dayanıyor, değil mi?", "Sizi şimdi bir Yunanlı ile tanıştıracam. Bir sakıncası yok değil mi?" gibi o denli çok olumsuz konuşma yaparlardı ki, bir gün bir Türk arkadaşım, "Yeter be!" dedi. "Bir Yunanlı bulup şu heriflere dostluk nedir, göstereyim." Öğrencilik çağının da verdiği coşkuyla bir Yunanlı aramaya başladık. Aynı günlerde de beraber okuduğumuz bir Amerikalı zenci arkadaşımız vardı. Bıyık altından bizim bu iyi niyetli, fakat bilinçsiz çabamıza gülüyor gibi geldi. Sonunda bir Yunanistanlı öğrenci bulduk. Ne dese beğenirsiniz: "Bizim dostluğumuzu kim yutar. Ben de Türkler bizim en büyük düşmanımızdır diye yetiştirildim." Olaya tanık olan zenci arkadaş bu kez durumumuza açıkça güldü ve "Benim beyaz vatandaşlarıma siz asıl Amerika'daki zenci sorununu sorsanız..." dedi.

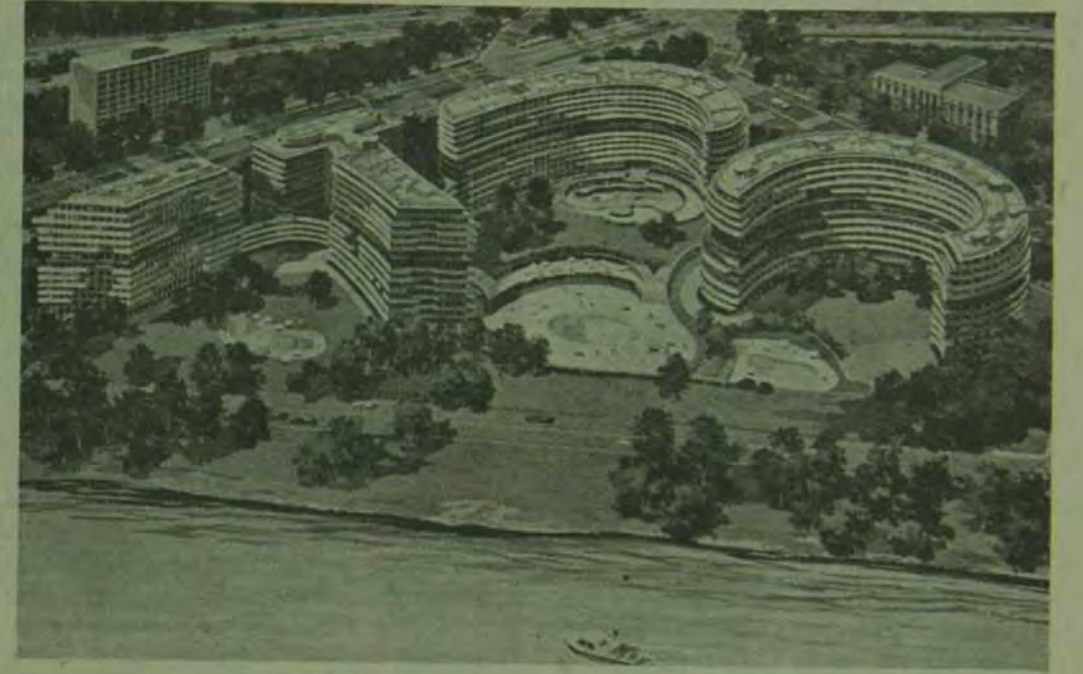
Texas'da zencilerin nasıl horlandığını görmüştüm. Hatta Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük eyaleti olan Texas'ın Austin kendinde bir gün otobüse binerken, arkamdaki iki çocuklu ve yaşlıca bir zenci kadına sıramı verip çocukların oto-

büse binmesine yardım ettiğimde, hem zenci kadının yüzündeki hayreti, hem de bu davranışından ötürü beni azarlayan otobüs şoförünün hiddetini hâlâ anımsıyorum. Yaşlı zenci kadın kendilerine otobüsün arkasında ayrılan en son koltuklara çocuklarıyla beraber zorlukla ilerlerken, aklıma kitaplarda okuduğumuz ve fotoğraflarını gördüğümüz linç olayları kurcalıyordu. Oysa Austin'de kaldığım süre içinde beyaz Amerikalıların bana gösterdikleri konukseverliği ve candan ilgiyi de hâlâ unutmamış değilim. Rengimde bir bozukluk(!) olmadığı için, siyah derili Amerikan vatandaşından çok daha yakın görebiliyorlardı beni. Üstelik bu beyaz insanlar Amerika'nın ve Texas'ın o ünlü petrol zenginleri de değildi. Sıradan ve çalışan insanlardı hepsi. İçlerinde iyilik de vardı. Ama kalplerinin bir yerindeki o nefret tohumundan kurtulmaları ve başka türlü düşünceleri olanaksızdı. Üniversitede aynı sınıfta okuduğumuz zenci arkadaş, "Sorun beyazlara." diyordu. "Ben Kore'de Amerika Birleşik Devletleri idealleri için çarpıştım. Sorun onlara, niçin cephede hep zencileri ileri hatlara sürüyorlardı?" O günden beri Amerikan kitaplarında, resmi çevrelerde, propaganda broşürlerinde ve Amerikalı yetkililerin yaptıkları konuşmalarda belirtilen "beyaz - siyah eşitliği"ne inanamam olanaksızlaştı. Hatta bir kez Washington'da bir konferansta Amerikalının biri bu konuda ne gibi gelişmelerin elde edildiğini ballandıra ballandıra anlatmış, tam ben karşıt izlenimlerimi belirtmek bir soru sormaya hazırlanırken, adam, "Bakın." demişti. "Rengimden pek anlaşmaz ama, ben de zenciyim. Ben de siyahım aslında. İşte devlette iyi bir görevim de var. Ben size zenci - beyaz sorununun iyiye gittiğini anlatıyorsam, bana inamanız gerekir." Ama Amerikan sistemini biraz iyi tanıyan ve Amerika içinde ve dışında Amerikan resmi çevrelerinin hem kendi vatandaşlarını, hem de yabancıları etkilemek için yürüttüğü gerçekten başarılı propagandayı sezen birinin, siyah - beyaz ilişkilerinin iyiye gittiğini anlatan gerçek bir zenciye bile inanması mümkün olmaz. Bu propaganda öyle etkili bir yöntemle yürütülür ki, sıradan bir Amerikalının yıkanan beyninin doğruları görmesi hiç de kolay değildir.

Bir Amerikan vatandaşı dostum, kendisine Amerikan parlamentosunun toplandığı ünlü "Kapitol"un kubbeli binasının önünde Nazi par-

tisinin kurduğu kürsüsünün çektiğim fotoğrafını gösterdiğimde, "Demokrasinin gereği bu." diye yanıt vermişti. "Peki, ya sol partiler nerede?" diye sorduğumda da "Bizde öyle şey olmaz." demişti. Gerçi fotoğrafını çektiğim Nazi partisinin kürsüsünün önünde dinleyici olarak hiç kimse yoktu. Ama oraya Amerikan solunu temsilen bir başka topluluk bir kürsü kurmuş olsaydı, acaba ne olurdu? Burada önemli olan sol - sağ sorunu değildir. Sistemin hangi görüşleri yaşatıp yaşatmadığını Amerika Birleşik Devletleri'nde yeterli bir anlayışla gözlemek ve sıradan Amerikan insanının kafasının içine resmi çevrenin ve resmi çevreyi de avucunun içine almış olan büyük sermayenin özel girişimle soktuğu, yaşattığı ve sürdürdüğü düşüncelerdir. Kapitol'un önünde kürsü

Amerikan halkı üzerinde söylenmesi gereken daha çok anı, gözlem ve yargı var. Ama üretim ilişkilerinin gelişmiş kapitalist yöntemlerle tutsak aldığı bu kitleyi incelemek o denli kolay değil. Başkan Nixon'un Watergate adlı apartmanlarda başkanlık seçimlerinden önce muhalefeti devletin gizli haberalma örgütlerinin görevlilerine ve aygıtlarına baş vurarak "dinletmesi", Vietnam yenilgisi, devlet adamlarının öldürülmesi, CIA'nın yabancı devletlerin işine karışmasının ve cinayetlerinin açığa çıkması, Amerikan toplumunu sarsmış olabilir. Bilinçli Amerikalılar bu gibi olayların etkisinden hâlâ kurtulamamışlardır belki. Buna karşılık sistem yine de yürüyor. "Nasıl oluyor bu?" demeyeceğim. Çünkü sistem pek çok Amerikalının övgüyle andığı o Amerika'ya öz-

Başkan Nixon'un devlet olanaklarıyla muhaliflerinin konuşmalarını dinlediği Watergate adlı apartmanlar

kurabilen Nazi partisi 1960'lı yılların ikinci yarısından başlayarak Amerikan kamuoyunu rahatsız eden "Vietnam Savaşı"na karşı çıkıyordu. Ama zaten dinleyicisi yoktu. Oysa aynı günlerde üniversite öğrencileri ve üniversite öğretim üyelerinin bir bölümü de çeşitli davranışlarıyla Vietnam Savaşı'nı kınıyorlar ve "sol" olmasa bile, ilerici görüşlerle "adil, dürüst ve özellikle de dünyanın jandarmalığını üstlenmeyecek bir Amerika'nın özlemine dile getiriyorlardı. Vietnam yenilgisi ise Amerika'da daha büyük bunalımlar doğurdu ve sıradan insanları da daha çok düşündürdü. Ama aynı toplum FBI ve CIA gibi kuruluşların her çeşit demokrasi anlayışını aşan girişimlerine zaman zaman karşı çıkmasına karşın, sistemin beyin yıkayıcı davranışlarını aşamadı.

gü özgürlük uygulamasının arkasına sığınarak bu konuların eleştirisini yaptırırken, sistemi bağlayan ve yurtda belirttiğim olumsuzluklara neden olan kurumların daha da güçlenmesine yol açmış, hatta bu "özgürlükten"ten yararlanarak kurumların sisteme ne denli yararlı olduğunu da bir yerde kanıtlamaya çalışmıştır. Şimdi sistem bu özgürlük çelişkisinden yararlanıyor ve "Ben kendimi de eleştiririm" diyerek gücünü gösteriyor. Gerçekte ise eleştirilen, hiçbir zaman sistemin temeli olmuyor.

Amerikan halkı da tüm dünya halkları gibi bir halk. Onu değerlendirirken, önce onun içinde bulunduğu ve etkisi altında olduğu sistemin gerçek yüzünü görmek gerekiyor.

1945'TEN GÜNÜMÜZE ABD'NİN DIŞ POLİTİKASI

■Galip L. YALMAN

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden günümüze değin geçen sürede ABD dış politikasını yönlendiren temel etmenin "containment" (çevreleme?) kavramı olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Gerek soğuk savaş, gerekse "detente" (yumuşama)'yı, ABD dış politikası açısından "containment" çerçevesinde aynı amaca yönelik iki farklı strateji olarak nitelendirmek gerekir.

Savaş sonrası dönemde oluşturulmak istenen uluslararası sistemin ideolojisi, sistemin unsurları olan üye devletler arasında uzlaşmaz ilişkiler bulunmadığı varsayımıyla, sisteme katılmanın tüm devletlerin yararına olacağını, diğer bir deyişle, sistemin evrensel olması gerektiğini vurgulamıştır. Kısaca, "tek dünya sistemi" olarak tanımlanan bu yaklaşım aslında, kapitalist dünya sisteminin kendi iç çatışmaları nedeniyle 20. yüzyılın ilk yarısında iki kez daha yaşanmaması için sistemin uluslararası düzeyde yeniden örgütlenmesini amaçlamaktaydı.

Savaştan kapitalist dünyanın tartışmasız önderi konumuna kavuşmuş olarak çıkan ABD açısından, öngörülen yeni uluslararası düzenlemenin yaşama geçirilmesi için başlıca sorun, farklı toplumsal düzenlere sahip devletlerin söz konusu yeni düzenleme çerçevesindeki konumlarının ne olacağı idi. Daha somut olarak, Sovyetler Birliği'nin, evrensel olması istenen yeni dünya sistemi içinde nasıl bir yer alacağı, ABD dış politikasının çözümlemek zorunda olduğu temel sorunlardan birisiydi. Savaş sonrası dönemde, Avrupa haritasının yeniden çizilmesi sürecinde Batılı müttefiklerle Sovyetler Birliği arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar, soruna kestirme bir çözüm bulunmasına olanak sağladı. Bu süreçte, ABD dış politikasına egemen olan görüş, Sovyetler Birliği'nin yeni uluslararası sistemin dışında bırakılmasını öngörmekteydi. Bu, bir bakıma, "tek dünya sistemi" hedefinden vazgeçilmesi anlamına geliyordu. Artık amaç, Avrupa'nın bölünmüşlüğüne veri alan bir biçimde, uluslararası sistemi kapitalist dünya sistemi ile sınırlayarak, bu sistemin sınırlarını sistem dışı güçlere karşı korumak ve sistemin iç bütünlüğünü

sağlamak olarak belirleniyordu. Diğer bir deyişle, "containment" evrensel olma amacından uzaklaşan bir uluslararası sistemin kapsadığı alanların giderek daha da daralmasını amaçlayan bir politika olarak tanımlanabilir. Yalnız bu politikayı, salt belirli coğrafi sınırların, ağırlıklı olarak askeri güçler aracılığı ile korunması olarak algılamak gerçeği tam yansıtmayacaktır. Bu nedenle, daha çok bu temelde bir tanımlamayı ifade eden "çevreleme" deyişi, kanımızca "containment" kavramının tüm boyutlarını kapsayamamaktadır. Kavram özünde, sistemin temel özelliklerini değiştirebilecek potansiyel güçleri engellemeye yönelik siyasal, ideolojik, askeri hatta ekonomik düzeyleri de kapsayan çok boyutlu bir niteliğe sahiptir.

"Containment" kavramının, ABD dış politikasının temel yönlendirici unsuru olarak belirmesi ile birlikte, sistemin temel özelliklerini değiştirebilecek potansiyel güçlerin tanımlanması da önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu tanımlamanın yapılma biçimine bağlı olarak da, sistemin korunması ve geliştirilmesi ile özdeşleştirilen ABD dış politikasının izleyeceği strateji belirlenmiştir. Sistemin ve ABD'nin genel çıkarları açısından dünyanın her bölgesinin aynı önemde olup olmadığı da, strateji belirleme tartışmalarının odak noktalarından bir diğerini oluşturmuştur.

SOĞUK SAVAŞ STRATEJİSİ

Yukarıda tanımlamaya çalıştığımız çerçeve içinde ele alındığında, soğuk savaşın bir özelliği sistem dışı güçlerin sistemin varlığına yönelik başlıca "tehdit" unsuru olduğu varsayımına dayalı bir strateji olmasıydı. Böyle bir varsayım sistemin iç bütünlüğünü ve oluşan hiyerarşik yapısını korumada işlevsel olduğu gibi, sistemin kendi iç çelişkilerinin gözardı edilmesini sağlamada da yardımcı bir rol oynamaktaydı. Ayrıca, sistemin temel özelliklerini değiştirebileceği düşünülen güçlerin bire indirgenerek sistem dışı ilan edilmesi, sistemin kendi içindeki değişme dinamiklerinin sistem dışı güçle özdeşleştirilerek sınırlanması düşünce-

sine zemin hazırlıyordu.

1940'ların ikinci yarısından itibaren yaklaşık yirmi yıllık bir sürede geçerli olan bu yaklaşık, ABD'nin sömürge imparatorluklarının çözülmesi sürecini destekleyen bir güç olarak başlangıçta destek olduğu ulusal kurtuluş mücadelelerine karşı, tavır almasına da yol açıyordu. Dünyanın her bölgesinin sistem açısından yaşamsal önemde olduğu ve gerektiğinde ABD askeri gücünün de kullanılarak mutlaka "savunulması" gerektiği, aksi takdirde bunun sistem açısından bir "kayıp" olacağı düşüncesi, ABD'nin ulusal kurtuluş mücadelelerini sistem dışı güçle özdeşleştirmesinden kaynaklanıyordu. Ayrıca, özellikle az gelişmiş ülkelerdeki toplumsal devinimlerin, sistem dışı gücün dolaylı müdahalelerinin sonucu olduğunun varsayılması, ABD'nin bağımsız devletlerin iç işlerine müdahale etme hakkını doğuran bir gerekçe olarak kullanılmaktaydı.*

Vietnam savaşı bu stratejinin tüm boyutları ile sergilendiği bir örnek olay, aynı zamanda söz konusu stratejinin geçerliliğinin tartışılmasını gündeme getiren bir olguydu. Burada bir noktaya dikkat çekmek gerekir. Vietnam savaşı'nın sorumluluğunu taşıyan Kennedy yönetimi, radikal siyasal değişikliklere yol açan toplumsal devinimlerin, sistem dışı güçlere bağlı olarak açıklanamayacağını 1959 Küba Devrimi ile görmüştü. Ve bunun sonucunda, az gelişmiş ülkelerin toplumsal yapılarındaki mevcut eşitsizliklerin azaltılmasının, en az sistem dışı güçle mücadele kadar sistemin "güvenliği" açısından gerekli olduğunu ileri süren kuramlar geliştirmekteydi. Oysa, aynı Kennedy yönetimi, Vietnam'a ABD müdahalesini 1940'ların ikinci yarısından beri sürdürülen ABD dış politikasının temel doğrultusuna uygun bir davranış olarak savunmaktaydı. Öte yandan, Küba'ya başarısız da olsa askeri müdahale girişiminde bulunmaktan ve mevcut toplumsal eşitsizlikleri daha da keskinleştirecek politikalar uygulayan dikta yönetimlerini, birçok az gelişmiş ülkede, sistemin istikrarının korunması gerekçesiyle desteklemekten geri durmamaktaydı. Kennedy ve onu izleyen Johnson yönetimlerinin bu tutumu, aynı zamanda 1960'lardaki ABD dış politikasının temel çelişkisini yansıtmaktaydı. Vietnam savaşı bu çelişkiyi tüm açıklığı ile ortaya koymuştur.

Öte yandan, 1960'ların bir başka belirleyici özelliğinin; ABD ile Sovyetler Birliği arasında oluşan nükleer dengenin de, en az Vietnam savaşı kadar, soğuk savaş stratejisinin geçerliliğinin tartışılmaya başlanması katkısı olduğu kuşkusuzdur.

Kennedy yönetimi, Vietnam'a ABD müdahalesini 1940'ların ikinci yarısından beri sürdürülen ABD dış politikasına uygun bir davranış olarak savunmaktaydı.

SOĞUK SAVAŞ'TAN "DETENTE"YA

Başlıca üç temel etken, ABD'nin "containment" politikası çerçevesinde yeni bir strateji aramasına neden olmuştur:

- Söz konusu nükleer denge,
- ABD'nin her bölgenin yaşamsal önemde olduğu gerekçesiyle Dünya jandarmalığını üstlenmesine dayanan bir stratejinin sistemin bütünlüğünü ve çıkarlarını korumak açısından beklenen yararları sağlamaktan çok, ABD'nin sistem içindeki konumunu sarsan sonuçlara yol açması,
- Sistem dışı güçlerin tümünü denetiminde tuttuğu varsayılan Sovyetler Birliği'nin, bu özelliğe sahip olmadığının Sovyet - Çin anlaşmazlığı ile ortaya çıkması.

Diğer bir deyişle, ABD'nin kendi

belirlemediği bir takım gelişmeler bu strateji değişikliğinin belirleyicileri olmuşlardır.

ABD dış politikasının yeni "containment" stratejisi olarak değerlendirildiğinde, "detente" in en önemli özelliği, ABD'nin Sovyetler Birliği'ne yönelik tutumunda bir yaklaşım değişikliğini içermesidir. Buna göre, Sovyetler Birliği, kendisinin belirli kazanımları olduğu ölçüde, sistemin devamlılığını sağlamakta yardımcı olabilecek bir güç olarak algılanmaktadır. Daha somut olarak, soğuk savaş boyunca fiilen bölünmüşlüğü kabul edilen Avrupa'da statükonun bir tür yasal statüye kavuşturulması karşılığında, ABD ve Sovyetler Birliği'nin birbirleri ile olan ilişkilerinde uyacakları belirli kuralların geliştirilmesi öngörülmektedir. Aralarındaki çatışmanın nükleer bir savaşa dönüşmemesinde ortak çıkarı olan tarafların, uymayı taahhüt edecekleri bir kurallar bütününe varlığı, sistemin bütünlüğünün ko-

runması açısından en etkili araç olarak görülmüştür. 1972 Mayıs'ında Moskova Zirvesinde imzalanan "ABD ile Sovyetler Birliği arasında ilişkilerin Temel İlkeleri" anlaşmasının, ABD açısından böyle bir gereksinmeyi karşılayacağı düşünülmüyordu.

Öte yandan, ABD ile Sovyetler Birliği ilişkilerindeki bu gelişmeleri gerçekleştiren Nixon yönetimi, aynı zamanda ABD'nin bölgesel çatışmalarda doğrudan taraf olmasını önlemenin arayışı içindeydi. Nixon Doktrini olarak tanımlanan yeni politika, belirli bölgesel güçlerin kendi bölgelerinde "istikrar"ın sürdürülmesi açısından doğrudan sorumluluk yüklenmesini öngörmekteydi. Soğuk savaş döneminde oluşturulan ittifakların yükümlülüklerinden vazgeçmeksizin, ABD'nin doğrudan askeri güç kullanma olasılığını azaltmayı amaçlayan bu yaklaşım, Vietnam'da uğranılan başarısızlığın sistem düzeyindeki olumsuz etkilerini sınırlama çabası olarak da nitelenebilir. Belirtilmesi gereken bir nokta da, Nixon Doktrininin, ABD'nin Vietnam'daki askeri varlığını geri çekmeyi öngörmekle birlikte Vietnam'ın bölünmüşlüğüne sürdürmekten vazgeçmemiş olmasıdır. Doktrin, bölgesel savaşların bölgesel güçlerce sürdürülmesini öngörmekteydi. Bu bağlamda, bölgesel güçler, soğuk savaşın özelliği olan hibe şeklindeki yardımlardan çok, doğrudan silah ve askeri araç - gereç satışı yolu ile desteklenecekti. Böylelikle, ABD ekonomisinin dış yardım yükü azaltılırken, ödemeler dengesi açıklarının kapatılmasına da katkıda bulunulacaktı.

"Detente" ile ilgili olarak vurgulanması gereken bir nokta da, söz konusu stratejinin ABD'nin dünya kapitalist sistemi içindeki ekonomik egemenliğinin sarsıldığı bir dönemde gündeme gelmiş olmasıdır. İlginç bir biçimde, "detente", Batı Avrupa ülkelerine uluslararası düzeydeki siyasal davranışlarında bir esneklik sağlayarak, ABD'nin sistem içindeki siyasal hegemonyasının da giderek sorgulanmasına yol açmıştır.

"Detente" stratejisinin bir diğer önemli boyutu olan, Batı ile Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesinden ikili bir amaç güdülmekteydi. Böylece, hem dünya kapitalist sisteminin ekonomik sorunlarına çözüm yolları geliştirilecek, hem de bu ilişkilerin geliştirilmesi ile Sovyetler Birliği'nin sistemin çıkarlarına aykırı yönde davranışlarda bulunması önlenmeye çalışılacaktı.** Ne var ki, özellikle Batı Avrupa ile Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa arasında gelişen ekonomik ilişkiler, ABD açısından "detente" in hayal kırıklığına yol

açtığı 1970'lerin ikinci yarısından itibaren, ABD ile Batı Avrupa arasındaki görüş ayrılıklarını güçlendiren bir rol oynayacaktı.

Bir "containment" stratejisi olarak "detente" a yöneltilen başlıca eleştiri, Üçüncü Dünyanın çeşitli bölgelerinde (örneğin 1970'lerde Afrika'da) Batı Dünyasının çıkarlarına aykırı olarak nitelenen gelişmeler karşısında ABD'nin etkisiz ve hareketsiz kalmasına yol açtığı şeklindedir. Bu stratejinin benimsenmesinde etkin olan Kissinger, Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerin iyileştirilmesi uğruna, Üçüncü Dünya'da sistemin "kayıplar" vermesine göz yummakla eleştirilmiştir. Kissinger'in buna yanıtı ise, bir yandan "detente" sürecinde nükleer silahlanma yarışının sınırlandırılması yolunda atılan adımların önemini vurgularken, diğer yandan Sovyetler Birliği'nin Afrika'daki ulusal kurtuluş mücadelelerini desteklemesinin "detente" i olumsuz etkileyeceğini belirtmekle beraber, dünyanın her bölgesinin sistem açısından yaşamsal önemde olmayabileceğini ima etmek olmuştur. Kissinger, ayrıca ABD'nin hareketsiz kalması diye bir şey söz konusu ise, bunun sorumluluğunun, izlenen stratejiye değil, ABD yönetiminin davranışlarını, Vietnam yenilgisinin etkisiyle yakından denetleme çabası gösteren ABD Kongresine ait olduğunu ileri sürmekteydi. Vietnam Yenilgisinin, ABD dış politikasının yönetilmesinde yasama ve yürütme organları arasında yol açtığı çatışma bir yana bırakılacak olursa, yapılması gereken saptama şudur. "Detente", Batı ile Doğu arasındaki temel karşılığı ve çatışmayı yok sayan veya ortadan kaldırmayı amaçlayan bir strateji değil, aksine bu çatışmanın kurallarını saptamaya çalışarak, çatışmadan sistemin zarar görmemesini amaçlayan bir yaklaşımın ürünüdür. Diğer bir deyişle, "detente", soğuk savaşın sistem dışı saydığı güçlerle, sistemin yaşamını sürdürmesi için gerekli sayılan, uluslararası ilişkilerde "istikrar"ın korunmasında işbirliği yapılabileceği anlayışından yola çıkmaktaydı.

1970'lerin ortalarından itibaren, ABD dış politikasında yeni bir strateji arayışının başladığı söylenebilir. Dünya kapitalist sisteminin içine girdiği ekonomik bunalımın sürdüğü, ABD içinde "detente" a yönelik eleştirilerin yoğunlaştığı ve bunlara bağlı olarak ABD ile Batı Avrupa arasında görüş ayrılıklarının giderek belirginleştiği bir ortamda yönetimi devralan Carter yönetimi ise tutarlı bir strateji oluşturamamakla eleştirilmiştir. Carter yönetimi gerçekten de, bir strateji arayışını yansıtan farklı yönelişlerin bir bileşkesi görünümündedir. Bir yandan, Üçüncü

Dünya'daki her radikal siyasal değişikliğin sistemin "kaybı" olarak nitelenmemesi gerektiği ileri sürülürken, diğer yandan Sovyetler Birliği ile ilişkiler yeniden sertleşme eğilimi göstermiştir. Carter yönetimi, bu sertleşme eğilimini, en azından kısmen Sovyetler Birliği'nin Üçüncü Dünya'daki radikal oluşumları desteklemesine dayandırırken, diğer yandan nükleer silahların sınırlandırılması görüşmelerini dış politikasının ağırlık noktalarından biri olarak korumuştur. Carter yönetimi, ayrıca, yaşamsal öneme sahip olduğu belirtilen Ortadoğu gibi bölgelerde Nixon Doktrinine uygun davranmıştır.

İran'da Şah yönetiminin çökmesi bir bakıma Nixon Doktrini'nin de sonunu getirmiş ve ABD'nin yeniden doğrudan askeri müdahale stratejilerini geliştirmesine yol açmıştır. 1950'lerde yine Ortadoğu'ya yönelik olarak geliştirilen, bölge devletlerinin çağrısı üzerine ABD müdahalesini öngören Eisenhower Doktrini'nden farklı olarak, Carter Doktrini olarak tanımlanan yeni müdahale stratejisi, ABD'nin yaşamsal çıkarlarını korumak amacıyla Basra Körfezi'ne tek taraflı olarak müdahale edebileceğini öngörmektedir.

İlginç olan nokta, "yaşamsal çıkarlar" kavramının vurgulanması ile, dünyanın her bölgesinin sistemin güvenliği açısından aynı önemde olmayabileceğinin en azından ima edilmesidir. Bu nokta ile ilgili olarak belirtilmesi gereken, ABD'nin dünyanın her bölgesinde askeri müdahaleye hazır olduğu mesajını vermemeye dikkat etmesidir. Bir başka ilginç nokta, bölge petrolüne bağımlılığı 1973 petrol krizi öncesine oranla çok azalmış bulunan ABD'nin, Körfez bölgesi petrolünün Batı Avrupa ve Japonya'ya ulaşımının sistemin çıkarları açısından vazgeçilmez önemde olduğunu vurgulayarak, Carter Doktrini'ne söz konusu ülkelerden destek aramasıdır. Ayrıca, ABD Başkanı Carter'in deyişiyle, "bölge devletlerinin işbirliği olmadan tek taraflı müdahalelere girişmesinin, bölgede istikrarın sağlanması açısından en geçerli strateji olamayacağını" da bilincinde gözükmekteydi. Bu nedenlerle, 1980'den itibaren NATO ülkelerinin varlıklarını "tehdit" eden, ittifak sınırları dışındaki gelişmelere duyarlı olması gerektiği yolunda mesajlar ABD tarafından diğer NATO üyelerine iletilmeye başlanmıştır. 1979 sonunda, Sovyetler'in Afganistan'a müdahalesinin de NATO'nun sorumluluk alanının Ortadoğu'yu kapsayacak şekilde genişletilmesi yolundaki tartışmalara canlılık kazandırdığı kuşkusuzdur.

Batı açısından, Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesinin öne-

mi, Sovyetler'in ilk kez Varşova Paktı üyeleri dışında dolaysız olarak askeri güç kullanması olgusunda belirlemektedir. NATO sorumluluk alanının genişletilmesi önerilerini olumlu karşılamayan Batı Avrupalı devletlerin, Afganistan olayına tepkisi buradan kaynaklanmaktadır.

YENİDEN SOĞUK SAVAŞ

Daha Reagan yönetimi iktidara gelmeden İran ve Afganistan'daki gelişmeler sonucu, 1980'lerde yeniden soğuk savaşa dönüşmesine tanık olunacağına ilişkin endişeler çoğalmıştı. Genel olarak Üçüncü Dünya'daki gelişmelerden bağımsız biçimde, "detente" in ABD'nin çıkarlarının korunması açısından en iyi strateji olmadığına ilişkin bir başka eleştiri de daha Carter döneminde yaygınlaşmaya başlamıştı. Buna göre, nükleer dengeye dayanan "detente", Sovyetler Birliği'nin nükleer strateji alanında yeni gelişmeler sağlayarak, dengeyi lehine çevirme çabasını engelleyememişti. 1957'de Sovyetler Birliği'nin uzaya yolladığı ilk uydu olan Sputnik'ten bu yana, zaman zaman ileri sürülen dengeyin ABD aleyhine bozulduğu tezi, ABD'nin yeniden büyük çapta askeri harcamalara girişmesi için başlıca gerekçelerden birisi oluşturmıştır. Nükleer silahların yoketme gücünün karşılıklı olarak korkunç boyutlara ulaştığı günümüzde, stratejik dengeyin korunması gerekçesiyle tarafların giriştiği askeri harcamaların dünya barışını tehdit eden başlıca unsur olduğu kuşkusuzdur. Ne var ki, ABD açısından daha Carter döneminde belirginleşmeye başlayan askeri harcamaların artırılması eğilimi, Reagan yönetimi ile birlikte inanılmaz boyutlara varmıştır.

Beş yıllık bir dönemde askeri harcamaları bir buçuk trilyon dolar gibi erişilmesi güç gözüken oranda artırmayı amaçlayan Reagan yönetimi, nükleer silahların sınırlandırılması görüşmelerini ABD dış politikasının ağırlık noktalarından biri olmaktan çıkarmış görünmektedir. "Detente" in en belirgin başarılarından biri olan bu görüşmeler sürecinde, Carter yönetiminin imzalanmış bulunan SALT II anlaşması, esmeye başlayan soğuk savaş rüzgarları sonucu, ABD Kongresince onaylanmamıştı. Reagan yönetimi ise söz konusu anlaşmaların ABD çıkarlarına uygun olmadığını belirtmekteydi. 1970'ler boyunca süren bunalımın, 1980'lerin başında doruğuna ulaşan dünya kapitalist sistemi içindeki ekonomik ve siyasal egemenliğinin giderek sarsıldığını belirttiğimiz ABD, her iki alanda da egemenliğinin yeniden sağlanması açısından soğuk savaş stratejisini Batı Avrupa ve Japonya'ya benimsetme gereğini

ABD'nin bağımsız devletlerin iç işlerine müdahale etme hakkının gerekçesi nedir?

duymaktadır. Öte yandan, söz konusu strateji ABD açısından yaşamsal olan ve olmayan çıkarlar, buna bağlı olarak bölgeler ayrımını da ortadan kaldırmaktadır. Reagan yönetimi böylece, sistemin güvenliğini korumak gerekçesiyle, bir yandan nükleer ve konvansiyonel silah gücünü artırmaya yönelip, ABD'nin yeniden dünya jandarmalığını üstlenmesi anlamına gelecek girişimlerde bulunurken, öte yandan da Batı Avrupa ve Japonya'yı bu stratejinin ekonomik yükünü paylaşmaya zorlamaktadır.

ABD yönetiminin, "Vietnam yenilgisinin etkilerinden kurtulma" ve ABD'nin güçlülüğünü dünyaya yeniden kabul ettirme amacını, benimsemeye gerekçelerinden biri olarak gösterdiği söz konusu strateji son yıllarda değişik boyutları ile uygulamaya konulmuştur.

Ortadoğu'da, Carter Doktrini ile başlatılan askeri müdahale stratejisi geliştirilip, oluşturulan acil müdahale gücü (çevik kuvvet) için bölge ülkeleri, ikmal ve geçiş kolaylıkları hatta yerleşik üs sağlanması için işbirliğine zorlanmaktadır. Orta Amerika ve Karayipler'de ise soğuk savaş mantığının egemen olması sonucu, toplumsal devinimler zor yolu ile önlenmeye çalışılmakta; yerleşik ve toplumsal desteğe sahip siyasal iktidarlar ise, CIA destekli faaliyetler ve askeri gövde gösterileri ile devrilmeye çalışılmaktadır.

ABD'nin gerek Sovyetler Birliği'ne, gerekse Üçüncü Dünya'ya yöne-

lik olarak soğuk savaş stratejisini yeniden uygulamasına, Batı dünyasının diğer üyelerinin tam anlamıyla destek olduğu söylenemez. 1979'da NATO çerçevesinde alınan bir karar sonucu, 1983 sonunda üç Batı Avrupa ülkesine yerleştirilmeye başlanan Cruise ve Pershing II füzelerine rağmen, Batı Avrupa'nın Avrupa ile sınırlı kalsa bile "detente" tan kolay vazgeçemeyeceğini düşünmek mümkündür. Gerek ekonomik, gerekse siyasal açıdan "detente" Batı Avrupa için yaşamsal önemdedir. Bu nedenle, ABD'nin Batı Avrupa ülkelerini Doğu ile ekonomik ilişkilerini azaltmaya, ve askeri harcamalarını artırmaya zorlayan girişimlerinin, şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da fazla başarılı olabileceği kolay değildir.

Öte yandan, Batı Avrupa'nın ABD'nin dünyanın çeşitli bölgelerindeki güç kullanımı gösterilerine arka çıkmaya hevesli olmadığı söylenebilir. "Detente" a en az sempatisi olan Batı Avrupalı lider olarak tanımlanabilecek İngiltere Başbakanı Thatcher bile ABD'nin Grenada'yı işgaline karşı çıkmıştır. Thatcher'a göre, soğuk savaş stratejisi çerçevesinde ABD'nin ülkelerin iç işlerine müdahale etmesi, Batı dünyasının çıkarlarını en iyi koruma yöntemi olmadığı gibi, tam tersine olumsuz etkileri düşünüldüğünde, söz konusu çıkarlar açısından zararlı da olacaktır. Diğer taraftan, Batı Avrupa ülkelerinin yaşamsal çıkarlar ayrımı temelinde, NATO sorumluluk alanlarının genişletilmesine karşı çıkmak kaydıyla, Basra Körfezi gibi

bölgelere ABD ile birlikte müdahale edebileceklerini veya ABD'nin bireysel bir müdahalesine karşı çıkmayacaklarını düşünmek mümkündür. Ne var ki, bu tür olasılıklarda dahi, Batı Avrupa'nın özen göstermeye çalışacağı nokta, bunun bir Doğu-Batı çatışması olarak değerlendirilmemesini sağlamak olacaktır.

Tüm bu nedenler, günümüz koşullarında, Batı dünyası içinde ABD'nin ekonomik ve siyasal egemenliğini sağlamakta soğuk savaş stratejisinin başarı şansının yüksek olmayacağını düşündürmektedir.

* ABD'nin Batı yarım küresinde, özellikle Orta Amerika ülkeleri ve Karayipler'e yönelik, 19. yüzyılın sonlarından 1930'lara değin uzanan bir müdahalecilik geleneği olmakla birlikte, 1945'ten sonra Latin Amerika da dahil dünyanın çeşitli bölgelerindeki ABD askeri müdahaleleri için genel çerçeveyi "containment" politikası oluşturmuştur. 1983 Grenada işgali bunun en son örneğidir.

** Ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi karşılığında Sovyet dış politikasını etkilemek düşüncesi, ABD dış politikası açısından aslında çok da yeni bir şey değildi. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında da, Sovyetler Birliği'nin gereksinim duyduğu dış yardımın, bu ülkenin Doğu Avrupa'ya ilişkin politikasında Batı'nın istekleri doğrultusunda değişiklik yapmasını sağlamakta bir koz olarak kullanılması ciddi biçimde tartışılmıştı. Ama sonuçta, bunun etkili olmayacağı fikri ağır basmış ve ABD, Sovyetler Birliği'ne kredi vermekten vazgeçmişti.

KURT ŞİMDİ GELİYOR

■ Gabriel Garcia MARQUEZ

Çeviren: Gürhan UÇKAN

Bu fotoğrafı çeken Ron Haebler şu bilgiyi veriyor: "Bizimkiler bunlara ateş etmek üzereydiler, 'bir dakika' diye bağırdım, resmi çektim. Ben uzaklaşırken M 16'ların ateş açtığını işittim, geri dönüp bakmadım, ama göz ucuyla gövdelerin devrildiğini gördüm"

Aralarında iyi bilgi edinmiş olanlar da bulunan birçok Nikaragua dostları, sandinistlerin zaman zaman gönderdikleri alarm sinyallerini, masalda çobanın şakadan kurt geliyor diye haykırmasına benzetiyorlar; gerçek bir tehlikeden doğduğuna inanmadan. Oysa Honduras topraklarından gelen tehlike sadece gerçek ve kalıcı değil, üstelik giderek büyüyen kaynaklar üzerine kuruluyor; eğer son aşamaya gelmediyse durum, bu ABD hükümetindeki değişik bölümlerin kesin kararda birleşmeyi başaramamış olmalarından ötürüdür.

Hükümeti tarafından baskı yöntemleri öğretmek için Honduras'a gönderilen Arjantinli bir subay, ABD'nin Malvina Adaları savaşındaki tutumundan ötürü görevinden ayrıldı ve tüm sırlarını basına açıkladı. Önceden tasarlanmadan yaptığı bu açıklamalar, ABD'nin haberalma örgütü CIA'nin Nikaragua yönetimine karşı büyük çapta bir saldırıya hazırlanmış ve Samoza'nın eski askerleri ile dünyanın her yerinden gelen paralı askerlerden başka Arjantin, Şili ve İsrail'den yardımcı subaylardan da yararlanmayı hesaba kattığını kuşkuya yer bırakmayan bir şekilde meydana çıkardı. Aynı zamanda, görevi bırakan bu subay, Arjantin'in Malvina Adaları'ndan ötürü Orta Amerika'daki danışmanlarını geri çektiğini açıklamasının tamamıyla bir blöf olduğunu açıkladı. Söz konusu olayın kanlı bir şaka olduğu, Arjantin hükümetinin birkaç hafta sonra, daha önce geri çekilmiş olduklarını bildirdiği baskı yöntemleri öğretmenlerini, bir kez daha geri çekeceğini açıklaması ile ortaya çıktı. Bu insanların dehşet okullarında hâlâ ders vermekte oldukları —kurt masalının sondan başa anlatılması gibi— büyük olasılıktır.

Tüm bunlar, gazeteci belleği olan bizlere, 1961'deki Domuzburnu çıkartmasından önceki zamanı anımsatıyor. O zaman da öylesine ileri gidilmişti ki ABD uçaklarına, Küba hava güçlerinin amblemini boyamaktan çekinilmemiş ve Küba'daki San Antonio de los Banos üssündeki Küba uçakları bombalanarak çıkartmaya karşı kullanılmalarının önüne geçilmişti. Sahte amblemliler uçaklar Florida'ya döndüklerinde pilotlar, kendilerini Küba Hava Güçlerinde görevliken üslerini bombalayıp, uçaklarıyla kaçan subaylar olarak basına tanıttılar. Oysa bunlar, çoktan Amerika'ya yerleşmiş göçmen Kübalılardan başkaları değildi.

Orta Amerika ve Karayip Denizi'deki durumun yirmi yıl öncekiyle aynı olmadığı bir gerçek ama Ronald Reagan yönetiminin bundan habersiz gibi davrandığı da gerçek. Bunu gözönüne alarak, Nikaragua'lıların durumu yüksek sesle haykırma yerinde buluyoruz ve biz Nikaragua dostlarının da bu sesin duyulmasına katkıda bulunmasını olumlu bir eylem olarak görüyoruz. Çünkü bu kez kurt geliyor ve en budala çoban bile duyulan ayak seslerinden kurdun yalnız gelmediğini anlayabilir.

Bin yedi yüz Kuzey Amerikalı asker, dört bin Honduraslı askerle Nikaragua - Honduras sınırında yaptıkları ortak tatbikatın, dünyanın büyük bir bölümünün isteği olan Orta Amerika'ya barış getirilmesine bir katkıda bulunmadığı açıktır; bu eylem, birçok hükümetin barışı karşılıklı görüşmelerle getirme çabalarına da ters düşmektedir. Ben bu tatbikatın, arkasında büyük bir işgal girişimi saklayan bir eylem olduğundan korkanların görüşüne katılmıyorum. Genellikle o şekilde olmuyor bu işler. Ben bunun, iç baskı için gereğinden fazla ama uluslararası savaş için yeterinden az olarak yetiştirilmiş Honduras ordusunun beceri düzeyinin artırılmasını amaç edindiği görüşündeyim. Tatbikatlar, ABD'nin bölgeye birçok askeri araç-gereç getirmesi ve Honduras'dan ayrılırken de onları orda bırakmasına yaramaktadır. Bu da Honduras'ın savaş gücünü arttırdığı gibi, sandinistlere karşı güçlerin ve onların paralı askerlerinin de işlerine yaramaktadır. Gerçek tehlikenin, Karayip Denizi'nin mosquitia kıyılarında yapılacak tatbikatta değil, aynı zamanda Atlas Okyanus'daki Fonseca Körfezinde yapılacak deniz tatbikatında olduğundan endişe edenlerin endişelerini paylaşıyorum. Kıyıları Honduras, Nikaragua ve El Salvador'un olan bu güzel körfez, Orta Amerika'nın en kızgın köşesidir. Her üç sınır ülkesince sıkı gözlem altında tutulan bu bölgede bir sınır geçme olayı, dünyanın başka yerlerinde diplomatik protestolarla geştirilebilecekken, burada kontrolü olanaksız bir patlamaya yol açabilecek önemdedir. ABD, aynı yanlış zevkle iki kez yapan bir ülkedir; Vietnam'ı işgal ile sonuçlanan Tonkin Körfezi kışkırtmasının, Fonseca Körfezinde de yapılması, hiç şaşırtıcı olmayacaktır. Yazık ki aradaki benzerlikler giderek artıyor.

1982'nin 21 Ekim'inde Meksiko'daki evime gelen çok sayıda basın görevlisine ben, Nikaragua'nın

21 Ekim 1982 günü evime gelen basın görevlilerine ben, Nikaragua'nın işgal edilmesinden endişe duyduğumu söylemiştim.

Honduras topraklarından işgal edilmesinden endişe duyduğumu söylemiş ve insanın elinden gelen her şeyin, böyle bir durumu önlemek için yapılması gerektiğini belirtmiştim. Bana Nobel ödülünün verileceğinin bildirildiği o sabah, ilgi çekici bir demec vermek değildi amacım. Hayır; Honduras topraklarından Nikaragua'nın işgal edilmesi planını CIA, eski dışişleri bakanı Alexander Haig'in gözetimi altında yapmış ve yerine gelen bakan George Shultz'a göreve başladığı anda hazır bir tepsi gibi sunmuştu. Başkan John F. Kennedy'ye de aynı şey olmuş, general Eisenhower'ın hazırladığı plan, 1961 Küba çıkartmasında onun tarafından kullanılmıştı. George Shultz ile ekim ayı başlarında ayrı ayrı konuşan iki tanınmış kişi, bakanın Honduras ile Nikaragua arasında olabilecek şeylerden endişe duyduğunu anlamışlardı. Bakan onlara, böyle bir planın varlığından söz etmeden, bu gergin bölgedeki her türlü savaş girişimine karşı olduğunu söylemiş, böyle bir şeyi önlemek için elinden geleni yapacağını sözlerine eklemişti. Gazetecilere yukardaki sözleri söylediğimde ben, durumu bizzat kaynakların kendilerinden öğrenmiştim. Bugün de Bay Shultz'un aralık ayı başları için planlanan o kötü olayı büyük bir olasılıkla durdurmuş olduğuna inanıp, seviniyorum. Bilmediğimiz tek şey, bunun bir erteleme olup olmadığıdır.

Tüm bunlar, Orta Amerika'da toplu bir barış sağlanması için daha

etken, etkili ve güçlü bir girişimin ne denli zorunlu olduğunu gösteriyor. El Salvador'daki silahlı muhalefet, giderek daha dağınık ve moral yitiren orduya karşı zafere her gün daha yaklaşıyor. 5000 direnişçi, yarısı otomatik silahlardan oluşan güçleri ile tek kurşun atmadan mevzilerini terkeden askerlerden toprak kazanmakta. ABD'nin bilmesi gereken şey, El Salvador'lu dostları ile girişmiş oldukları bu savaşın kazanılmaz bir savaş olduğu ve sonucun geciktirilmesinin hiçbir tarafın hakkı olmayan acıları arttırmaktan başka bir işe yaramayacağıdır. Meksika, Kolombiya, Venezuela ve Panama'nın dışişleri bakanları, geçenlerde Contadora adasında toplanarak Orta Amerika'da gerekli barış için bir çözüm bulmaya çalıştılar. Ne ki toplantı, daha çok bir iyi niyet gösterisi oldu; herhangi bir eylem gücünden yoksundu. Meksika'nın uzun süredir göstermekte olduğu olumlu tavrın içtenliğine kuşum yok. Kolombiya başkanı için bölgede barışın, kendi vatani gibi önemli olduğundan eminim. Ne ki Reagan yönetimi, yakında tüm dünyayı kaplayacak çağrıya, yani Nikaragua yönetimi ile El Salvadorlu direnişçilerin etken yer alacakları politik bir anlaşmanın gerekliliği çağrısına kulak açmak yerine, bu tür bir tatbikat ile kurtuluşlarını göstermeyi yeg tutuyor. Bu da en iyimser hesaplara budalaca bir terbiyesizlik olarak kınanacak bir tutumdur.

Dagens Nyheter, 24 Aralık 1983

OLAĞANÜSTÜ DÖNEM VE YARGI

■ Halit ÇELENK

Hukuk her zaman, olağandışı kuruluşlara, olağanüstü yargı yerlerine ve olağanüstü delil değerlendirmelerine karşı olmuştur.

1961 Anayasasının konu ile ilgili gerekçesi şöyledir:

"Herkesin, kanunun genel olarak koyduğu görev ve yetki esaslarıyla belli olan hakim tarafından muhakeme edilmesi, şahıs güvenliğinin baş şartıdır. Kişilerin kanuni (yani tabii) hakiminden başka mercilerce muhakeme edilmesi, bu alanda özel muameleye tabi tutulması, hukuk devletinin asla kabul edemeyeceği bir tutum teşkil eder.

Kişileri genel kaidelere göre belli olan tabii hakimlerinin elinden alıp, özel olarak kurulmuş olan üst mahkemelerin veya mercilerin kararına terk eden kanunların yapılmasını önlemek gayesiyle sevk edilmiş bulunan ikinci fıkra hükmü, sadece yakın tecrübelerin yarattığı bir reaksiyon hükmü değildir; devamlı bir ihtiyaca cevap vermektedir. Bir çok anayasalarda ve eski kanunu esamizde bile yer almaktadır." (K.Öz-türk, C.2, sa. 1663)

1982 anayasası da 37. maddesinde "Yasal Hakim Güvencesi" başlığı altında doğal hakim ilkesini düzenlemiştir. Bu maddenin gerekçesinde şöyle denilmektedir:

"...Bu suretle davanın 'olaydan' sonra çıkarılacak bir kanunla yaratılan bir mahkeme önüne götürülmesi yasaklanmakta, yani 'kişiy'e yahut 'olaya' göre 'kişiyi' yahut 'olayı' gözönünde tutarak mahkeme kurma imkanı ortadan kaldırılmaktadır. Bu ise 'tarafsız yargı mercii' güvencesinin ilk gereğidir."

Gerçekten olağan mahkemeler, yasanın genel olarak koyduğu ilkelere göre önceden kurulmuş ve kuruluş açısından somut eylemlerle ilgili olmayan mahkemelerdir. Yargıtay, Ağır ceza, Asliye ceza ve sulh ceza mahkemeleri gibi.

Olağanüstü mahkemeler ise, genel mahkemelerin dışında, doğal hakim ilkesine aykırı olarak, belli amaçlarla ve özellikle siyasal amaçlarla kurulan mahkemelerdir.

Ceza yargılaması alanında, "olağanüstülük" her zaman yadırganmış ve bu kavrama karşı çıkmıştır. "Olağan" ve "olağanüstü" kavramları kuşkusuz karşıt kavramlardır. Yargılama hukuku alanında bu karşıtlık özel bir önem kazanmaktadır.

Ünlü cezacı Laski'ye göre, "Kişisel özgürlükler en belirgin şekilde olağanüstü mahkemelerin kurulması ile kısıtlanır... Olağanüstü mahkemelerin mutlaka bir mahkumiyete varmak için araç olduğunu tecrübe göstermiştir." (Erem, Ceza Usulü, sa. 93).

Sayın Künter'e göre, "Tabii hakim ilkesini ihlal etmeyen olağanüstü mahkeme mantıken kabul edilemez... Olağanüstü mahkeme, mevcut mahkemeye itimat etmemek veya belirli maksadlara uygun bir mahkeme kurmak ihtiyacından doğar. Olağanüstü mahkemeler, tabii mahkeme olmadıktan sonra Anayasa'ya aykırıdır." (Ceza Muhakemesi hukuku, 4. Bası, sa. 94).

Biz burada olağanüstü mahkemeler üzerinde değil, ceza yargılaması alanında zaman zaman rasladığımız "olağanüstü delil değerlendirmesi" denilebilecek bir tutum üzerinde

durmak istiyoruz. Bu konuyu açık-lığa kavuşturabilmek için "olağan-üstü mahkemeler" ve "doğal hakim güvencesi" üzerinde kısaca durmak-ta yarar gördük.

OLAĞANÜSTÜ DÖNEM YARGISI

Kimi çevrelerde, içinde yaşamakta olduğumuz dönemin "olağanüstü" bir dönem olduğu ve bu nedenle de her alanda bu olağanüstü dönemin değer yargılarının geçerli olması gerektiği; bunun, ceza yargılaması işlevi için de söz konusu olduğu ileri sürülmektedir.

Bu düşünceye göre, yürürlükte bulunan yasa maddesi, olağan dönemlerde başka ve olağanüstü dönemlerde başka bir biçimde ve doğrultuda uygulanabilir ve uygulanmalıdır. Delillerin değerlendirilmesi olağanüstü dönemin gerekleri gözönüne alınarak yapılmalıdır.

Böyle bir düşünce ve tutum doğru mudur? Bu, Adalet kavramı ve yargılama hukuku kuralları, hatta ceza normları ile bağdaşabilir mi?

Hemen söyleyelim ki, bu tutum ve düşünce hem yanlış, hem de Adalet yönünden tehlikelidir. Konu Anayasa hukuku ve yargılama hukuku açısından da büyük önem taşımaktadır.

HUKUK DEVLETİ AÇISINDAN

Önce, olağanüstü delil değerlendirmesi, Hukuk devleti ilkesine ve bu ilkenin "Kazanılmış Haklar" ögesine ters düşer. Çünkü bir yasa, yeni bir dönemin olağanüstü sayılan koşullarına göre değişik biçimde ve belli bir doğrultuda uygulanırsa bu, vatandaşın kazanılmış haklarını ortadan kaldırır.

Anayasa mahkemesi, Hukuk devletini şöyle tanımlamıştır:

"Hukuk devleti demek, insan haklarına saygı gösteren ve bu hakları koruyucu adil bir düzen kuran ve bunu devam ettirmeye kendisini yükümlü sayan, bütün davranışlarında hukuk ve Anayasaya uyan, bütün eylem ve işlemleri yargı denetimine bağlı bulunan bir devlet demektir. İnsan hak ve hürriyetlerinin ve top-

lumun huzur ve refahının güvenlik altına alınması ise ancak ve ancak hukuki durumlarda kararlılık sağlanmakla olabilir." (27/12/1967 T.966/II - 44).

Yine yüksek mahkemeye göre

"Hukuki durumlarda kararlılık ise, hukuk devleti ilkesinin gereklerinden biri olan 'Kazanılmış hak kavramı'nın benimsenmesi ile gerçekleşebilir." (8/4/1963 t., 963/16 - 88).

Görülüyor ki kazanılmış haklar, hukuk devleti ilkesinin bir ögesidir. Kazanılmış hakların tanınmaması, Hukuk devleti ilkesini yaralar.

Öyleyse, yürürlükteki bir yasayı, olağanüstü sayılan dönemlerde, olağan dönemlerden farklı bir biçimde uygulamak, Anayasasının ve Hukuk devleti ilkesinin güvencesi altında bulunan kazanılmış hakları ortadan kaldırır. Toplumsal yaşamda Adalete olan güveni sarsar, istikrarı yok eder.

SUÇLARIN YASALLIĞI AÇISINDAN

Bilindiği gibi, hukuk devleti ilkesini ceza hukuku alanında somutlaştıran en önemli kural "Suç ve cezalarda yasallık" kuralıdır. Bu kurala göre, suç oluşturan her eylem yasa-

"Hukuk devleti demek, insan haklarına saygı gösteren ve bu hakları koruyucu adil bir düzen kuran ve bunu devam ettirmeye kendisini yükümlü sayan, bütün davranışlarında hukuk ve Anayasa'ya uyan, bütün eylem ve işlemleri yargı denetimine bağlı bulunan bir devlet demektir."

Anayasa Mahkemesi

da açıkça gösterilmelidir. Yasada açıkça gösterilmeyen bir eylemden ötürü kimseye ceza verilemez. Suç ve cezalarda yasallık kuralının bir sonucu ve uzantısı olarak, yeni çıkarılan yasalar geriye yürümez. Yargılama işlevinde "yorum" ve "benzetme" (kıyas) yöntemleri ile karar verilemez.

Olağanüstü dönemlerde, bu ilkenin dışına çıkıldığı takdirde yasalar, suç öğeleri ve yürürlükte olan yargılama yöntemleri ortadan kaldırılmış ve bir kenara itilmiş olur. Böyle bir yargılama ile ulaşılabilecek sonuç ve oluşturulacak kararın Adalet'i yansıtmayacağı kuşkusuzdur.

Temelde bir insan olan hukukçular da olağanüstü dönemlerin değer yargıları ile karşı karşıya kalabilirler. Ancak hukukçu olmanın özellikleri, hukukun temel ilkeleri, hukukçuların politik yönü ağır basan bu tür değer yargılarından uzak kalmalarını zorunlu kılar. Hukukçu, kendi bünyesinde geçicilik niteliğini taşıyan bu tür olağanüstü dönemlerin her türlü etkisinden uzak kalmak durumundadır. Aksi halde "yargı" organının "yasama" organına ait fonksiyonları üstlenmesi gibi bir sonuç doğar ki bu da gerek 1961 ve gerekse 1982 Anayasasının kabul ettiği "Güçler ayrılığı" ilkesine ters düşer.

"Olağanüstü dönem" değerlendirmesi ile hukukçunun ulaşacağı sonuçlar, hukuksal ve yasal olmaktan çok siyasal bir nitelik taşıma tehlikesi ile karşı karşıya kalır.

Siyasal ve askeri açıdan olağanüstü dönemler yaşanabilir. Ancak hukuk açısından olağanüstü bir dönemden söz etmek, hukuk normlarını olağanüstü bir değer yargısı ile kendi amaçları dışında uygulamak, hukuk kavramına, suçların yasallığı kuralına ve giderek Hukuk devleti ilkesine aykırı düşer. Gerek olağan ve gerekse olağanüstü dönemlerde yürürlükteki yasa maddelerinin, hukuk'un yerel ve evrensel ilke ve kurallarının, olduğu gibi uygulanması hukukçunun önde gelen görevidir. Siyaset, Adalet'e yabancısıdır. Adalet, yabancı madde kabul etmez. ■

YALGIN

Gençlik ve Yaşam

- Adı "yüksek", kendisi "orta öğretim kurumları..."
- Tahir Hatiboğlu/YÖK ve Öğrenciler
- Bora Esen/Öğrenci Affı : Bir Sürecin Başlangıcı mı?
- Semih Acar/Neden/Nasıl Bir Gençlik Dergisi?
- Muzaffer İlhan Erdost/Gençlik ve Kültürü
- Mehmet İzer/Eğitim Üretim İçindir
- Murat Yetkin/Yalancı mumlar söndürülmeli
- Füsün Öztürk/Hafif kızlarla eğlenilir, ciddi kızlarla evlenilir

- Ömer Türkeş/Romanda Gençlik ve Yanılgılar
 - Can Kılıçoğlu/Çağdaş İkonalar ve Sinema
 - Serdar Sayan - Fahri Özer/Gençlik Filmleri
 - Naci Öner/Yeteneklere sayfalar açık...
 - Atilla Çınar/Gençler ve Şiir
 - Açıklamaya Çağırıyoruz! Yok edilen Filmler, Eritilen Heykeller...
 - MAYIS (33.) SAYISINDA...
- Abone koşulları: Yurtiçi/Yıllık 1500 TL - Altı aylık 800 TL Yurtdışı/Yıllık 30 DM- Altı Aylık 16 DM Tek istekler için 150 liralık posta pulu gönderiniz. Yazışma ve havale adresi: P.K: 723, Kızılay - Ankara

“ENFLASYON EMEĞİ HIRSIZLIĞININ EKONOMİDEKİ ADIDIR”

■ İbrahim AKYÜREK

1 Ocak 1983 tarihinden geçerli olmak üzere ayda 16 bin 200 lira olarak belirlenmiş olan asgari ücret 29 Mart 1984 tarihinde aylık brüt 24 bin 525 lira olarak saptandı.

Yeniden güncellik kazanan, yüzbinlerce işçi ve ailelerini çok yakından ilgilendiren asgari ücret konusunda İstanbul Demiryol-İş Sendikası Başkanı Zafer Boyar ile yapılan söyleşiyi sunuyoruz.

☆ Bizde asgari ücretin tanımı nasıl yapılıyor?

★ Ülkemizde 1951 - 1967 yılları arasında mahalli, 1969 yılından bu yana da işçi-işveren ve hükümet üçlünün katıldığı 15 kişilik merkezi bir komisyon aracılığıyla saptanan asgari ücretin, mevzuatımızda yer alan tarifine ana hatlarıyla baktığımızda, bu ücretin;

- İşçilere normal bir çalışma günü karşılığı olarak ödeneceğini,
- İşçilerin zorunlu ihtiyaçlarını asgari düzeyde karşılamaya yeterli olacağını,
- Ve en geç iki yılda bir yeniden tesbit edileceğini görmekteyiz.

Evet; işçinin asgari gıda, mesken, giyim, sağlık, aydınlatma, taşıt, kültürel ve eğlence gibi zorunlu ihtiyaçlarını cari giderler üzerinden karşılamaya yetecek bir biçimde saptanması gereken asgari ücret, bırakın kültürel ve eğlence gibi konulara ayrılmayacak masrafları, acaba diğer ihtiyaçları karşılayabiliyor mu?

Buna tek kelimeyle hayır demek durumundayız. Çoğu kez tespit edildikleri günde bile, işçinin asgari ihtiyaçları karşılamaktan yoksun olan bu ücretin, uygulama süreci uzadık-

ça amacından daha da uzaklaştığı bilinen, yaşanan bir gerçektir. Bu gerçekleri görmekte, sanırım 1,2,3 ve 4'üncü tablolar yararlı olur.

Bugün, birçok batı ülkesinin tersine, ülkemizde asgari ücret yüzbinlerce insanımız için hayati ve cari bir ücret niteliğini taşımaktadır.

1963'de 15 günlük çalışmasıyla gecekondu bölgesinde iki oda bir holden ibaret evinin kirasını ödeyebilen asgari ücretli bir işçi, 1984 şubat'ında aynı evde oturmak isti-

yorsa 26 gün 7 saat, yani yaklaşık 27 gün çalışması gerekiyor.

1963 yılında, bir gün çalışıp 1270 gram et alan asgari ücretli işçi, şubat 1984'de ancak 478 gram et alıyor.

1963'de bir günlük çalışmasıyla 10 800 kg ekmek alırken, 1984 şubat'ında aynı bir günlük çalışmasıyla 5470 kg ekmek alıyor (Tablo 5'e bakınız).

İşte bunun içindir ki, enflasyon emek hırsızlığının ekonomideki adıdır. Ben sizin 10 ekmeğinizden be-

1. TABLO
Ülke Çapında Asgari Ücret Tespitleri
(günlük ve aylık brüt, TL.)

1-	1 Temmuz	1969	(6 grupta 1950 - 1550 arası)	
2- (40 ay sonra)	1 Kasım	1972	(4 grupta 2500 - 2200 arası)	
3- (20 ay sonra)	1 Temmuz	1974	40	1200
4- (23 ay sonra)	1 Haziran	1976	60	1800
5- (19 ay sonra)	1 Ocak	1978	110	3300
6- (16 ay sonra)	1 Mayıs	1979	180	5400
7- (24 ay sonra)	1 Mayıs	1981	333	10000
8- (19 ay sonra)	1 Ocak	1983	540	16200
9- (15 ay sonra)	1 Nisan	1984	817,50	24525

Not: 1. Tespit 2. tespit arasında Anayasa Mahkemesi 931 sayılı İş kanununu iptal etti.

şini çalsam bunun adı hırsızlıktır. Ama bunu genel planda yapıp ücretimi aynı tutarken, ekmeğin fiyatını iki katına çıkararak 10 ekmeğimi beşe düşürürsen bunun adı enflasyondur.

☆ Asgari ücretin çalışma yaşantımız üzerindeki etkileri nelerdir, sizce asgari ücret ne olmalı?

★ Asgari ücret, sadece belli düzeydeki işçilere verilen bir ücret olmaktan çıkıp ulusal politikamızın bel kemiği haline gelmiştir. Bu yüzden ki, ülkemiz işçi hareketinin gündeminde daima ön sıralarda yer almış ve asgari ücret tespit talepleri, özellikle hızlı enflasyon dönemlerinde çok sık tekrarlanmıştır. Etkilerine gelince;

2. TABLO

	1963		Şubat 1984		Artış
	Günde	Ayda	Günde	Ayda	Katsayısı
Asgari Ücret (Brüt, TL)	12 -	360 -	540 -	16200 -	45 misli
Asgari Ücret (Net TL)	10,37	311 .	391 -	11736 -	38 misli
Geçinme İndk. 1963 - 100		100		7376,9	74 misli

3. TABLO

	1963 ort.	Fiyatlar Ocak 1980	Şubat 1984
1 Kg. ekmek fiyatı	0,96	15,63	71,43
1 Kg. et fiyatı	8,17	235,00	816,79
1 Kg. zeytin fiyatı	5,95	150,00	552,50
1 Kg. beyaz peynir fiyatı	7,63	170,00	651,07
1 çift altı las. erk. ayak.	39,35	1500,00	4250,00
Kira (2 oda bir hol)	155,75	3800,00	10500,00

4. TABLO

Net asgari ücretin 38 misli artırıldığı 1963 - Şubat 1984 döneminde ücretlilerin tüketim eğilimi içindeki çeşitli maddelerin fiyatlarındaki artış.

	Ocak 1980	Şubat 1984
1 Kg. ekmek fiyatı	15 misli	73 misli
1 Kg. et fiyatı	28 misli	99 misli
1 Kg. zeytin fiyatı	24 misli	92 misli
1 Kg. beyaz peynir fiyatı	21 misli	84 misli
1 çift alt. last. erkek ayakkabı	37 misli	107 misli
Kira (2 oda bir hol)	23 misli	66 misli

5. TABLO

Asgari Ücretli Bir İşçinin Bazı Zorunlu İhtiyaç Maddeleri İçin Çalışması Gereken Süre

	1963	Şubat 1984
1 Kg. ekmek için	44 dk.	1 saat 28 dk.
1 Kg. et için	6 saat 18 dk.	16 saat 43 dk.
1 Kg. zeytin için	4 saat 35 dk.	11 saat 18 dk.
1 Kg. beyaz peynir için	5 saat 53 dk.	13 saat 19 dk.
1 çift altı last. erkek ayak için	30 saat 21 dk.	86 saat 57 dk.
2 oda bir hol ev kirası	120 saat 11 dk.	214 saat 50 dk.

• Sendikalaşma olanağı bulamamış işçilerin büyük bir çoğunluğu yararlanacak.

• Sendikalaşmış işkollarından önemli bir kısmında işe giriş ücretlerini etkilemekte.

• Vasıflı ve yarı vasıflı işçilerin ücretlerini daha yukarıya iter.

• 2089 sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık yasası uyarınca çırak ücretleri asgari ücretin yüzde 30'undan az olamamaktadır.

• 657 sayılı Devlet Personel Yasası'nın 164. maddesinin 4. fıkrasıyla "En az memur maaşının işçi ücretinden az olamayacağı" belirtildiğinden asgari ücretin düzeyi, alt dereceden ücret alan memurları yakından ilgilendirmektedir.

1963 yılında yerel asgari ücret komisyonlarınca tespit edilen günde 12, ayda 360 liralık brüt asgari ücretten, evli iki çocuklu bir işçinin eline ayda 311 lira net geçmekteydi.

Mart 1984'de 1963 yılındaki o asgari ücretin satın alma gücüne erişebilmek için halen günde 540, ayda 16 200 lira olan brüt asgari ücretin yüzde 119 artışla günde 1181, ayda 35 430 liraya çıkartılması gerekmektedir. Hemen ifade edelim ki, 21 sene öncenin koşullarını 21 sene sonrasında muhafaza edebilmenin sayısal ifadesi olan bu miktar tespit edildiği günden başlayarak yeniden tespit edileceği güne kadar erimesi peşinen kabul edilen sayıdır.

☆ Asgari ücret konusunda önerileriniz neler?

★ 1) İşçi ve ailesinin en düşük düzeydeki yaşam hakkının parasal karşılığı olan asgari ücretin belirlendiği noktada devletin o işçiye sağladığı faydaları öne sürerek bu ücretten bile vergi alması, işçinin kazancının değil, aş'ının, canının vergilendirilmesidir. Bu nedenle asgari ücret kavramı olarak vergi dışı bırakılmalıdır.

2) Asgari ücretin tespitinde 3.5 milyon işsiz bulunduğu bir ülkede o ücreti paylaşmaktan başka çözümlü olmayan işçinin ailesi de gözönünde tutulmalıdır.

3) Saptanacak asgari ücretin uygulama dönemi içinde ve en geç altı ayda bir eşel mobil'e tabi tutulmasını bu ücretin fiyat artışları karşısında uğradığı tahribatı sınırlı tutabilmek için zorunlu görmekteyiz.

4) Asgari ücretin olağan tespit dönemlerinde ise, genel ekonomik ve sosyal gelişmenin payları, asgari ücretin reel düzeyini yükseltmede kullanılmalıdır.

BİR YÜZYILI SIRTINDA TAŞIYAN DEV: DIDEROT

■ Server TANILLI

1984 yılı, Diderot'un yılı bir bakıma. Fransız düşünce ve edebiyatının bu büyük kalemi, bu büyük savaşçısının 200. ölüm yıldönümü bu yıl. Uygur insanlık Diderot'yu anıyor.

Neler hatırlatmaz ki onun adı?

AYDINLIKLAR YÜZYILININ BİR YAZARI

Diderot, Aydınliklar yüzyılı'nın bir yazarı.

"Aydınliklar yüzyılı" deyince, Batı'da, özellikle de Fransa'da, 18. yüzyıl anlaşılır. Feodal düzen içinde yavaş yavaş gelişerek, iktisadi ve sosyal alanda üstünlüğü ele geçiren burjuvazi, o yüzyılda iktidara da adaylığını koymuştur. Bu olay, her zaman olduğu gibi ideolojiye de yansımış, yeni bir dünya görüşünü de beraberinde getirmiştir. "Aydınlanma felsefesi", işte burjuvaziye özgü bu genel dünya görüşüdür; doğaya, tarihe, topluma ve insana, ileri ve —o günün koşullarında— devrimci bir bakış. Bu felsefeyi en başta temsil edenler de, o yüzyılın Fransız filozofları. Onların bir adı da "Aydınlikçılar" zaten. Engels, güzel belirtir onların faaliyetini: "Din, doğa anlayışı, toplum, devlet örgütü, her şey, en amansız bir eleştirinin hedefi oldu; her şey, aklın mahkemesi önünde temize çıkmak zorunda kaldı, ya da mahkum oldu."

Diderot, işte bu ideolojik savaşın ağır toparlarından.

Daha doğrusu temsilcisi.

Üstelik, materyalizmin saflarında

yer alarak verir savaşını. Burjuvazi, yalnız feodal gericiliğe karşı değil, doğa üstünde de fetihler yapmak amacını taşıdığı için, 18. yüzyıl, bilimsel gelişmelerle atbaşı, materyalizmin de yeniden tahtına oturduğu bir yüzyıl.

Diderot, materyalist okulun da şefi.

Böylece, devrin Fransa'sı için iki önemli sorun olan "bağnazlık" ve "zorba yönetim"e karşı savaşan aydınlar kafesi içinde, Fizyokratlar mihrapla taca dokunmaz, Voltaire ve yandaşları taca dokunmadan mihrabı sarsar, Rousseau ve çömezleri mihrabı koruyarak tacı yıkmanın yollarını ararlarken, Diderot ve materyalistler tacı da yıkmaktadırlar mihrabı da.

LANGRES'DAKİ BİÇAKÇININ OĞLU

Diderot, 1 Ekim 1713'de, Fransa'nın küçük bir kasabasında, Langres'da doğdu. Hali vakti yerinde bir bıçakçının oğluydu. Böylece, materyalist okulun şefi küçük - burjuva kökenlidir. Babası, o devirdeki küçük burjuvaların özlemlerine uyarak, rahip olmasını ister oğullarının. Bir oğlu, babasının bu özlemini boşa çıkarmaz.

Diderot ise başka bir yol tutar,

Ailesiyle de bağları kopar bir noktadan sonra.

Paris'te, koleji bitirdikten sonra, bağımsız bir yaşam başlamıştır. Ko-

şullar bakımından çetin yıllardır da o yıllar: Özel dersler vererek, başkalarının yazılarını yazarak geçimini sağlar. Bu arada, evlenir: Dükkânın da çamaşır yapıp satan bir kadının kızıdır aldığı. İngilizceden çeviriler yapar; sonra git gide çeviriyi bırakır, telif eserlere yönelir.

Aynı zamanda felsefi düşüncesi de oluşmaktadır.

Diderot'yu, daha baştan başlayarak, devrimci bir düşünür olarak görmek —kuşkusuz— yanlıştır. İdeolojisi, başında bulunduğu burjuvazinin gelişmesiyle beraber olgunlaşmıştır. Şurası da bir gerçek ki, 18. yüzyılın ortalarında, Fransa'da siyasal yaşamın nabızı da daha yoğun atmaya başlamıştır. Marx'ın 1848 Almanya'sı için söylediklerini, o dönemin mutlakiyetçi Fransa'sı için de söyleyebiliriz: "Göğün eleştirisi, dünyanın eleştirisi; dünyanın eleştirisi, hukukun eleştirisi; Katolik ilâhiyatın eleştirisi de siyasetin eleştirisi oldu." Özellikle Katolik ilâhiyatın eleştirisinin 18. yüzyıl Fransa'sındaki siyasal anlamı pek büyük.

Diderot da oradan başlar düşünmeye.

1751 yılında, İngiliz Shaftesbury'nin eserini, "Değerlilik ve Erdem Üstüne Deneme" adıyla çevirir, daha başlarda vardığı nokta şudur: Bağnazlık dinle uzlaşmaz; erdemli olmak için de dindar olmak yetmez.

Rousseau ve Condillac ile de dostluk kurduğu yıllardır o yıllar. Her üçü de İngiliz felsefesinden, özellikle Locke'dan bahsederler. Ne var ki, her üç dostun izledikleri yollar git gide farklılaşmaktadır. Yalnız Dide-

rot'dur ki daha uzağa gidecektir. 1758 yılında Rousseau'dan da kopacaktır.

Bir yandan felsefe, bir yandan edebiyat alanında denemektedir kalemini. Tanrıçılıktan tanrıtanımazlığa doğru gitmektedir. 1746'da yayınladığı "Felsefi Düşünceler"den sonra, 1749'da çıkardığı "Görenler İçin Körler Üstüne Mektup", daha o zamandan materyalist bir felsefenin taslağıdır.

1749 yılının temmuz ve ağustos aylarında siyasal durum gerçekten gergindir. Diderot, eserlerini kendi adını koymadan da yayınlarsa, polisçe farkedilir ve tutulup hapsedilir. Yirmi sekiz gün kalır orada. Hapis-haneden çıktığında, yeni, upuzun bir yol açılmaktadır önünde: "Ansiklopedi"yi çıkaracaktır.

BİR KOLLEKTİF ESER: ANSİKLOPEDİ

Bir ansiklopedik sözlük yapmak düşüncesi, Diderot'da 1740 yılları dolayında doğmuştur. O sıralarda bir yayıncılar grubunun da bu yolda bir tasarısı vardır. Böyle bir yayının ayrıcalığını elde ederler ve başına da Diderot'yu geçirirler. Diderot, kendisini yirmi yıldan fazla uğraştıracak bir çalışmaya tutkuyla başlar.

Kimler yoktur ki Ansiklopedi'de?

D'Alembert, Voltaire, Rousseau, Buffon, Turgot, Quesney.

Fransa'nın bütün "intelligensia"sı belki.

Ansiklopedi'nin "Tanıtım"ı, 1750 de yayınlanır; ertesi yıl da ilk cildi. İlk cildin yayınlanması, bir iki eleştiri dışında siyasal hiçbir tartışmaya yol açmaz. Ancak, daha tutarlı ve daha açık olan ikinci cilt çıktığında, ruhban takımı "skandal" diye feryatlı basar ve her iki cildin birden yasaklanması yolunda, kralıktan bir karar çıkartırlar.

Ansiklopedi ve Diderot için işkence başlamıştır.

Karar 1753'de kaldırılır ve üçüncü cilt de aynı yıl çıkar. Bu tarihten başlayarak, Diderot, düzenli olarak, her yıl bir cilt yayınlar. 1757'de gökteki bulutlar gene kararmıştır. Ansiklopedi'nin 7. cildi çıkar. Girişimin yığınla dostu vardır; bir o kadar da düşmanı. Düşmanları, başta saray, askerler, rahipler, polis ve yargıçlardır. Böylece, yeni baskıların eli kulağındadır. İş bahaneyle kalmıştır.

Ansiklopedi'deki bir madde o bahaneyi verir.

Maddenin yazarı D'Alembert,

yazdıklarında gerçeği de söylemiş olsa, ruhban takımı küplere biner; Ansiklopedicilerin topluma ve kiliseye zararlı olduklarını ilân ederler. D'Alembert ayrılır. Arkadan yasaklama kararı gelir; yayın olanaksızdır artık. Yayını başka bir ülkede sürdürmesini, hatta daha uygun zamanları bekleyerek ertelemesini öğütlenir. Ama, Diderot direnir. Sonuna değin sürdürmeye kararlıdır işini. Yayıncılarla anlaşmıştır: Geri kalan ciltler gizlice yayınlanacak ve abonelere gönderilecektir.

Yasaklamanın önemi kalmamıştır.

Bununla beraber, son ciltler, korkunç üzüntülere mal olur ona; ihanetlere uğrar. Öyle de olsa eseri bitirir. 1772 yılında son cilt yayınlanır. Böylece, tarihsel anlamı ve kapsamı çok büyük bir girişim sona erer.

Neyi temsil ediyordu Ansiklopedi?

Garip gelecek, başında materyalist Diderot da olsa, Ansiklopedi, aslında materyalist bir eser olmaktan uzaktır.

Açıklanması gereken bir paradokstur bu.

Diderot ve materyalistler, gerçekte, Ansiklopedi'nin sayfalarında, bir çeşit taktikle, bütün bir tiers etat'ın, yani ayrıcalıklı sınıflar karşısında, burjuvazinin de içinde bulunduğu sınıflar topluluğunun "tek cephe"sini gerçekleştirmişlerdir. "Intelligensia'nın çeşitli eğiliminden aydınlar katıldı harekete. Ama onları birleştiren Diderot idi. Onun yönetimindedir ki, ödünler en aza indirilir. Gerçi uzlaştırma çabaları, ne D'Alembert'i, ne Rousseau'yu, ne Voltaire'i tutmaya yetmedi. Bir çok yardımcı, görüş ayrılıkları yüzünden Ansiklopedi'yi terk ettiler birer birer. Ancak, bu taktiğin başarılı bir sonucu oldu gene de: Burjuvazinin

geri kanatlarını, devrimci öncülerle kaynaştırdı; tiers etat'ın eğitimini, materyalistlerin denetimine aldı.

Ansiklopedi, bir yazarın deyişiyse, "bağnazlık ve zorba yönetime karşı kutsal konfederasyon"dur. Bütün bilgilerin, "bilimlerin, sanatların ve mesleklerin" anıtsal birleşimidir. Ansiklopedi, bilgilerin yalnız açıklanması ve aydınlığa kavuşturulması da değil, gerçek bir eylem planıdır.

KİŞİSEL ESERİ

Diderot, kendini bütün bütüne Ansiklopedi'ye verdiği 1755 - 1772 yıllarında pek az kişisel eser yayınlarsa da, yaşamının gene de en yaratıcı yıllarıdır o yıllar. Şaheserlerini o yıllarda yazar. Dehası, bilimin ve sanatın her alanında rahatlıkla gösteriyordu kendisini.

1754 yılında, "Doğanın Yorumu Üzerine Düşünceler"i yazmıştı.

Açıkça materyalist bir eserdir bu.

1773 yılına değin, Diderot, felsefi alanda, "D'Alembert"le Diderot Arasında Konuşma", "D'Alembert'in Düşü", "Konuşmanın Arkası" gibi şaheserler yazdı. 1770 yılında, "Doğa'nın Yorumu Üzerine Düşünceler"deki temalara yeniden dönerek, "Madde ve Hareket Üzerine Felsefi İlkeler"i kaleme aldı. D'Holbach'ın "Doğanın Sistemi" adlı kitabıyla aynı yılda çıkan bu eserin o kitapla ilgisi olasılığın da ötesindedir. Sosyal felsefe sorunları gibi, hep gündemde olan dinsel sorunlar, 1772 yılında "Bougainville Seyahatine Ek" adlı eserde açıklığa kavuşturuldu.

Bütün bunların sonunda vardığı gerçek şudur: Doğadaki tek geçerli ilke "duyar madde"dir ve "taşın insana kadar" her şeyi bu ilke açıklar. Madde, moleküllerden oluşur ve moleküller değişik biçimlerde birbirleriyle kaynaşarak madenleri, bitkileri, hayvanları meydana getirirler. Böylece bütün varlıklar ve nesneler arasında evrensel bir ortaklık kurulur: "Her hayvan az çok insandır, her maden az çok bitkidir, her bitki az çok hayvandır. Ve her şey sürekli bir akış, kesintisiz bir devrim içindedir. Değişmez hiçbir şey yoktur. Ortam değişince gereksinimler değişir, gereksinimler değişince türler değişir, evrim geçirir". "Doğmak, yaşamak ve ölmek" de biçim değiştirmekten başka bir şey değildir; nasıl ki, düşünce de maddenin dönüşmüş bir görüntüsünden başka bir şey değilse. Her şey iç içedir, aynı gerçeğin değişik bir görünümüdür: Tıpkı, ölümlü yaşam gibi.

Böylece, evrensel bir gerekirciliğe ve sonsuz bir evrim görüşüne varmıştır. "Mekanik" materyalizme

çağının bilimsel gelişmelerini de eklemiştir; diyalektik materyalizmin ne kadar yakınına gelinebilirse o kadar yakınındadır.

Filozofun bu görüşleri, onun ahlak anlayışına da yön verir. O da Rousseau gibi, insanların doğuştan iyi olduğuna inanır; ama toplum düzenini de ahlakın temeli olarak görür. Doğayı kösteklediği, doğal eğilimleri yasakladığı için Hristiyan ahlakına karşı çıkar; tutkuların özgürlüğünü savunur, doğaya kulak vermeyi onun sesini dinlemeyi öğretir. Diderot'ya göre, gerçek erdem iyilik yapmaktır. İnsanlığa yararlı her şey iyi, insanlığa zararlı her şey kötüdür. "İyilik yapalım, der, başkalarını mutlu kılalım mutlu olalım".

Gene bu yıllardır ki, nesir halindeki edebi eserlerinin en önemlilerini yazar. 1760'da ünlü "Rahibe"yi, 1762'ye doğru da "Rameau'nun Yeğeni"ni kaleme alır. Eserleri içinde belki en coşkulu olan bu sonuncu diyalogu, Marx ve Engels çok takdir etmişlerdir ve Hegel'in eserinde bile damgası vardır. 1773 yılında nesir halindeki büyük destanı, "Yazgıcı Jacques ile Efendisi"ni bitirir. Bu önemli eserlerin yanı sıra, gerçekten sanatkarane bir kaç minyatürü de tamamlar. "Babamla Ben", "Bir Babanın Çocuklarıyla Konuşması" bunlar arasındadır.

Yalnız dram kuramıyla değil, tiyatroyun kendisi ve özellikle oyuncunun oyunu ile de ilgisini sürdürdüğünden, 1773 yılında, —bugün de pek güncel olan— "Komedyen Üstüne Aykırı Düşünce" adlı eserini yazar. Klasik trajedinin yerine ya da onun yanı sıra dekora, sahneye koyma ve mimiğe önem veren bir tiyatro kurulmasını ve bu tiyatrodaki artık soyut kişilerin değil, insanların içinde yaşadıkları koşulların ele alınmasını savunur.

Sanat kuramı, özellikle görsel sanatlar, edebiyat kadar Diderot'yu çekerler. Daha 1751'de "Güzelin Kökeni ve Doğası Üstüne Felsefi Araştırmalar"ını yazmıştı. Henüz yeterince olgunlaşmamış bu eserden sonra, 1759'da resmin ve heykelin gelişimini düzenli olarak izlemeye ve salonları büyük bir dikkatle incelemeye ve eleştirel çözümlemeler yapmaya başlar. Bir çok yılların "Salonlar"ı yayınlanmıştır. Resim üstüne denemesi ilginç bir kuramsal eserdir.

"Güzel sanatlar"la "mekanik sanatlar", yani sanat'la zanaat'ın arasındaki mesafe pek büyük görülür. Diderot, bunu da kolaylıkla aştı. Gerçi, teknik üstüne bir eser bırakmadı bize; ancak Ansiklopedi'nin onbir cildini oluşturan gravürlere bakıp, bu alanda da nasıl dev bir çalışma yaptığını anlıyoruz. Sanayi devrimi eşliğindeki teknolojinin durumunu belirten eşsiz birer belgedir

onlar. Diderot, üretim biçimini anlattığı "zanaatlar"la ilgili maddelerin yazımını bizzat kendisi üstlenmiştir. Atölyeleri ziyaret eder, aletleri inceler, işçileri sorguya tutar tezgâhları gözü önünde parçalara ayırır, kendisi de yardım eder top-latırdı. Beraberinde desinatörler, teknisyenleri de götürür, aletlerin ölçekli resimlerini ve krokilerini çizdirirdi onlara. Böylece Diderot, âdeta bir bakışta işçi sınıfını keşfeder ve herkese de keşfettirir. Ansiklopedi'deki makalelerinden birinde bir gündelikçinin yaşamını anlatırken şöyle sonuçlandırır: "Gündelikçi sefalet içindeyse, ulus da yok-sul demektir."

1773 yılına değin yaşamı bu uğraşların içinde akıp giden Diderot, o yıl tutar Rusya'ya doğru uzun bir yolculuğa çıkar. II. Katerina'nın sürüp giden çağlarına yanıt verecektir. Katerina ile konuşmalarından, onun siyasal düşüncelerini daha yakından tanırız. Aslında, Fransız burjuvazisinin de ülküsü olan ülküsü, burjuva devletin çerçevesini aşmadan, cumhuriyet benzeri, pek sınırlandırılmış bir monarşi anlayışına dayanır. Ama "aydın" da olsa despotluğa karşıdır. Kişi özgürlüklerini savunur, bilgece düzenlenmiş yasalar ister. Kötü eğitimle bozuk toplum düzeninin bireyleri bozduğuna, buna karşılık başarılı reformlarla bireylerin de düzelebileceğine inanır.

Rusya'da yedi ay kalıp döner.

Yaşamının son yılları başka çalışmalar içinde geçer.

31 Temmuz 1784'te ölür.

İnandığı dünya görüşüne bağlılığını, son nefesine kadar sürdürür. Kızı, anılarında anlatır: Diderot'nun hastalığını duyan çevrenin papazı ziyarete başlar. Amacı, onu son anda materyalist düşüncelerden çevirtip, sonunda ilan etmekte dünyaya. Ruhban takımının alıştığı, çok kez de başarıya ulaştığı bir taktiktir bu: "Özgür düşünceli" bir kişi can çekişmeye başladığında, gücü azaldığından, yakınlarının da baskısı altında nedamet getirir, "günahlar"ını itiraf eder ve böylece kiliseyle yeniden uzlaşmış olarak ölür. Doğaldır ki, böylesi olaylar, kilisenin elinde etkili bir propaganda aracı oluyordu. Ölümün eşliğinde materyalist bir filozof da bulunmaz bir avdır. Rahiple çeşitli konularda konuşurlar. Bir gün, insanlığa ve güzel eserlere ilişkin bir kaç manevi nokta üzerinde düşünce birliğine varırlar. Rahip, bu düşüncelerini, eserleriyle ilgili küçücük bir yadsımayı da ekleyerek bastırdığında, kamuoyunda pek güzel bir etki yaratacağını söylemeye getirir.

— Sanırım, rahip efendi diye yanıtlar Diderot, ancak o zaman da

hayasızca bir yalan söylemiş olmaz mıyım?

Manevrayı bozmuştur.

Ölümünden bir gün önce kendisini ziyarete gelen dostlarıyla konuşurken, felsefeye götüren yollar üstüne söylediği şu söz de enfes: "Felsefeye doğru ilk adım, imansızlıktır".

DIDEROT'DAN KALAN

Çağını aşıp ileriye kalan yazar, o çağı en doğru ve somut biçimde ve aynı zamanda derinliğine ve en büyük bir yetenekle dile getirmesini bilen yazardır.

Diderot, böyle bir yazardır işte.

Burjuvazinin, devrin Fransız toplumunda öncü sınıf olan o sınıfın temel yönlendirici düşüncelerini, bütün girinti ve çıkıntılarıyla, en somut, en açık biçimde ve büyük bir yetenekle dile getirdi. İdeolojik cephe, devrimci burjuvazinin ilk hatlarında gericiliğe karşı çarpışırken, kültürün de her alanda canlı bir simgesi oldu ve tutup daha ileriye götürdü onu. Karl Marx'ın gözde yazarı olması bu yüzdendir ve gene bu yüzdendir ki, bugün o yüzyılın kültürel mirasını saptamak isteyenler, onun, başta onun sesine kulak vermek zorundadırlar.

Diderot, çok noktada "güncel" de bugün.

Devrimin hazırlandığı bir dönemde, köktenci eleştirinin büyük bir "anı"dır o. Diderot'nun yıkıcı eserleri, bir "Rameau'nun Yeğeni", bir "Yazgıcı Jacques ile Efendisi" o yıllarda önemliydi; ama bir sınıfın ve bir toplumun çözümünü yaşayan devrimiz için de önemlerini koruyorlar. Bu eserlerin "eleştirici fırtına"sı çağımız üzerinde de esiyor.

Diderot'nun felsefi materyalizmi, tarihsel bir önem taşıyor gerçi; ama onların bugün de eğitici bir yararı var. Diyalektik materyalizm, mekanik materyalizmden çok farklı bir şey de olsa, böyle. Örneğin "Kötler Üstüne Mektup", insancı doğacılık ile devrimci materyalizmin oluşumunu en canlı biçimde koyar bugünkü okuyucunun gözleri önüne.

Son olarak, yığınla yazısı, örneğin o tadına doyumlanmaz "Bir Filozofun Düşes de XXX ile Konuşması", parlak olduğu kadar etkin, giderek devrimci, ideolojik yergi örnekleri arasında bugün de.

Özetle, bugün de yaşıyor Diderot.

İlerici ve devrimci bir düşünür, soylu bir yazar olarak, bugün de aydınlatıp duruyor insanlığı. ■

GERÇEKÇİLİĞİN KAYNAKLARINA DOĞRU

■ Sargut ŞÖLÇÜN

Geçtiğimiz Ocak ayında Afşar Timuçin'in "Gerçekçi Düşüncenin Kaynakları" başlıklı bir kitabı yayınladı. "Varlık" dergisinin Şubat 1984 sayısı da "Gerçekçilik" sorununa ayrılmıştı. A.Çalışlar'ın "Gerçekçilik Estetiği" ve V. Atayman'ın "Brecht ve Toplumcu Gerçekçilik Tartışması" başlıklı incelemeleri, dergideki "Gerçekçilik Yazıları"nı oluşturmaktaydı. Adı geçen çalışmalar (ve öncelikle A. Timuçin'in kitabı), iki yüzyıldır düşünce tarihinin gündeminde olan bu soruna bir kez daha ilgilenmeme neden oldular.

"Gerçekçilik", neden iki yüzyıldır insan düşüncesinin gündeminden inmedi? Neden insanlar "gerçek" in peşinde koşuyor? "Gerçek olan" nedir? "Gerçekçi" ne demektir? Neden bu sorular, gelecekte de üzerlerinde tartışılmaya aday sorunlara işaret ediyor? Belki de, bu ve konuyla ilgili diğer sorular için, eksiksiz cevaplar bulmaya kalkmak, boşuna bir çaba olacak. Bu ihtimal de var. Ama bu, sınırlı bir "olabilirlik"; zorunluluk yanı ağır basıyor.

Gerçeklikle (reality/Wirklichkeit) gerçek (truth/Wahrheit) arasındaki ilişki, "gerçekçilik" ve "gerçekçi yöntem" gibi konuların temel kazanmasına imkân sağlar. Gerçeklikten başlayıp gerçekçi yöntemde biten bu ilişki, tersine de geçerlidir. Gerçekçi yöntemi uygulayan, gerçeği, ancak gerçekçi tavır içinde kavrayacak ve gerçekliğe yönelecektir. Bu çerçevede içinde gerçeklik, hayatın kendisi ya da toplumsal

pratik olarak anlaşılmalıdır. Gerçeklikten felsefede anlaşılan, bir yandan "nesnel gerçeklik"tir, öte yandan, illüzyonun zıddıdır. Gerçek ise, rasyonel bilginin nesnel gerçeklikle uygunluğunu yansıtır. Gerçek, her zaman nesnel gerçektir; çünkü, her gerçek bilginin, bilgilenen öznenen bağımsız olan nesnel bir içeriği vardır. "Burada sorun, iki ayrı ilişki biçiminde ortaya çıkmaktadır. İlk olarak özne - nesne ilişkisi, ikinci olarak da, gerçeğin görece - mutlak ilişkisi. "Görece ve mutlak gerçek ilişkisi içinde, bilginin tarihi karakteri dile gelmektedir. Bilgiyle nesnel gerçeğe varırız; ancak, bu, nihai, eksiksiz ve sonsuz bir gerçek değildir. Çünkü, gerçeğin bilgisinin edinilmesi bir süreçtir; bu, düşüncenin nesneye olan sonsuz yaklaşımının sürecidir. "Ortaya çıkan şudur: Mutlakla görecenin birliği olan bilgi (burada, bilgi teorisi bağlamındaki bilgiden söz ediliyor), mutlak olanı bile, görece olan aracılığıyla sunar.

Bilinç düzeyi ne olursa olsun, her insan, gerçeklikten yanadır. Alınmak istemez. Kendisi gerçeğin peşinde koşmasa bile, düşüncelerinin, tasavvurlarının gerçek olmasını ister. Kendisi gerçeklik üzerinde kafa yormasa bile, ona, gerçek olmayı asıl haliyle sunmak mümkün değildir. Bu nedenle, her illüzyon, aynı zamanda bir gerçeği de içerir. İnsan hem bir gerçekliğin (ya da hayatın) içindedir, hem de o gerçeklik (ya da o hayat), o insandan bağımsız olarak vardır. İnsan, bu çelişkili birlik üzerinde düşünmeye başladığı andan itibaren "gerçeklik" ve "ger-

çek" sorunlarıyla karşı karşıyadır. İnsan, gerçek peşinde koştuğu, yani gerçekliği aradığı sürece, kitlenin (ya da sürünün) ayrılmaz bir parçası olmaktan kurtulmaya yönelir. Bu "parça olmak"tan çıktığı sürece de, gerçekliğe yaklaşır. İnsanın birey olma süreciyle, gerçeği yakalama süreci arasında böyle bir iççelik vardır. Gerçeklik kalıcı olmadığı için de, birey olma süreci, ancak tarihi bağlamda ifadesini bulur. İnsanın gerçeği edinmesi, belli bir eylemi öngörür. Hedef gerçeklikse, insan aktif olmak zorundadır. Sorunun tarihi karakteri, bir de "gerçekliğin değiştirilmesi"nde kendini hayli açık biçimde gösterir. Bu noktada, "İnsanlar, neden gerçekliği bilmek ister?" sorusunun cevabı belirlettir: Gerçekliği değiştirmek istedikleri için. "Tarihin nesnesi" olmaktan "tarihin öznesi" olmaya yönelen birey, gerçekliğin değişimini evrime bırakmayacak kadar akıllanmıştır, bilinçlenmiştir.

İnsanlığın özgürlük mücadelesi içinde bu bilinç, hem "amaç"tır, hem de "araç"tır. Bu mücadele, insanın mücadelesidir; insanın, birey olma, özgürlüğü tatma, "özgürlükler âlemi"nde yaşama mücadelesidir. Bu hedefler saptanmışken, insanın gerçekliği araması ve gerçek peşinde koşması, üst düzeyde bir aktifliği zorunlu kılar. Çünkü, "özne" olmak isteyen insan, doğadaki ve toplumdaki nesnel yasallıklarla bilinçli bir ilişki içindedir. Ve bu ilişki kendisinden, (örneğin, özgürlükler âleminin çevresindeki en yüksek çit olan "yabancılaşma"yı aşacak kadar) aktiflik bekler. Aynı örnekte kalırsak: Yabancılaşmanın bilincine varmak, yabancılaşmanın kendisi gibi, ancak maddi varoluşun belli bir biçim ve içeriğinin sonucudur. Dolayısıyla belli bir teorik birikimi gerektirir. Yani: Adı geçen aktiflik, öncelikle entellektüel faaliyet düzleminde, ama ifadesini toplumsal pratikte bulur. İnsanın özgürlük yolunda toplumsal eylem ve aktiflik içinde bulunması zorunluluğu, 18. ve 19. yüzyıl burjuva düşünürlerinin ve sanatçıların önemle vurguladığı bir özelliktir. Doğadaki ve toplumdaki nesnel yasallıkların sırrına varmaya Faust'un ömrü yetmez, ama "tragedyası"nın sonunda bütün memnuniyetsizliğine rağmen, insanlığın ilerlemesinin kesintisiz ve sonsuz olduğunu anlayabildiği için, huzurludur, umut içinde ölür. Goethe, Faust'un ruhunu Mefisto'ya teslim etmeyecek kadar bilinçlidir. Onun için, "Başlangıçta eylem var"tır, bitmek bilmeyen bir eylem. Bu, as-

ında Faust aracılığıyla bütün insanlığa yapılmış bir "öneri"dir ve "bi-rey - insan"ın hayatında somutluk kazanmaktadır. Toplumsal faaliyet içinde aktif olan bireyin "yaratıcılığı" gözardı etmek, "Faust Bildirisi"nin eksik anlaşılmasına yolaçar. "Prometheus geleneği"ne dayanan Goethe, "özne" olmak isteyen birey - insanın aktifliğini sergilerken, bu aktiflik içindeki yaratıcı eylem gücünün onu, tarihin akışını eli kolu bağlı seyretmeyecek ve dünyayı değiştirmeye kalkacak kadar bilinçli kıldığını gösterir. İki yüzyıldır yaratıcı bireyin sorunsalı, burjuva ve sosyalist sanatçıların ve düşünürlerin üzerine önemle eğildikleri konu olmuştur. Goethe'nin "Wilhelm Meister'i, Schiller'in "Wilhelm Tell'i, R. Rolland'ın "Danton'u, S. Zweig'in "Hölderlin", "Kleist" ve "Nietzsche'si, Brecht'in "Galile'si, Camus'nun "Prometheus'u, P. Weiss'in "Hölderlin'i, yalnızca edebiyat alanından verilebilecek birkaç örnektir. Bunların yanı sıra, Thomas Mann'ın bütün önemli eserlerinde aynı sorunsalın ele alındığını görüyoruz. Toplum içinde aktif olan yaratıcı birey, gerçekliği değiştirmek üzere gerçeğin peşinde koşarken, öznel hedeflerle nesnel koşulların çelişkilerinden doğan trajediyi yaşamıştır. Söz konusu sorunsalın işlendiği bütün eserlerin ortak bir yanı vardır: Bunlar, antagonist sınıflı toplumların, insanın özgürlüğü ve yaratıcılığı önünde oluşturduğu engelleri sergilemişler ve gelecekle ilgili düşüncelerin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Gerçekliği değiştirmek mücadelesi, geleceğe yönelik bir çabadır; dolayısıyla, (şimdiki zamanla sınırlı bile olsa) gerçeğin edinilmesi, içinde, ilerlemeyi belirleyen potansiyel bir güç taşır. Bilim ve sanat, insan yaratıcılığının ve bireyin entelektüel düzlemdeki aktifliğinin sınır boylarında gerçekleşen faaliyet alanlarıdır. Bilim ve sanatta, hem özgürlük arayan, gerçekliği değiştirecek gücü sergileyen yaratıcı bireyin (bilimcinin ve sanatçının) imkânları somutlaştırılır; hem de bu güçlülük, toplumsal pratiğe yönelerek evrenselleşir ve etki yapar. İnsanlar, hem bilimde hem de sanatta, gerçekliği bulma arzusuyla yaratıcı olmuşlardır. Gerçi, iki ayrı faaliyet alanı olarak bilim ve sanatın, nesneleriyle olan ilişkileri ve yöntemleri farklıdır. Ancak, her ikisinin de, —öncelikle yöntem açısından— etkileşim içinde bulunmalarının ötesinde, belli bir arayışın ifadesi olduklarını unutmamak gerekir.

Fransız Devrimi'ni hazırlayan

Aydınlanma felsefesinin temel ilkeleri arasında mutluluk, erdem ve akıl vardır.⁵ İnsan, bu dünyada mutlu olmalıdır ve bu mutluluk, bütün yurttaşlarla birlikte tadılması gereken ortak bir mutluluktur. Erdemli kişi, dini duygulardan bağımsız olarak kendi aklını kullanmak ve yurttaşlarına yararlı olmak durumundadır. Burjuvazi, bu ilkelere dayanarak, var olan gerçekliği değiştirecek ve yerine kendi gerçekliğini kuracak toplumsal gücü elde etmiştir. Çünkü, zamanımızdan iki yüzyıl önce geliştirilen bu ilkelere ve saptanan hedefler, tarihi - toplumsal bağlamda gerçekçiydi. Ama aynı zamanda, insanlığın o zamana kadar görmediği bir illüzyonun da başlangıcıydı. Ve Fransız Devrimi'yle birlikte, tarihin en aldatıcı ve en acımasız toplumsal sistemi lejitim hale geliyordu. 1789 Devrimi'yle vücut bulan burjuva ideolojisinin sunduğu özgürlüğün, eşitliğin ve kardeşliğin, tari-

yaya bakışı, çalışmasının nesnesini değerlendirmesi ve uyguladığı yöntem hakkında bilgi verecek tarzda hazırlanmış. Bundan sonra, "En Eski Uygarlıklardan En Yeni Uygarlıklara", "Mezopotamya Uygarlığında İnsan Gerçeği", "Mısır Uygarlığında İnsan Gerçeği", "Öbür Doğu Uygarlıklarında İnsan Gerçeği ve Gerçekçi İnsan", "Yunan Uygarlığını Yaratın İnsan: Yunanistan'ın İktisadi ve Siyasal Yapısı", "Gerçekçi Yunan Mitolojisinde İnsan Gerçeği", "Yunanistan'da Felsefi Düşüncenin Gelişimi", "Düşüncenin İlk Dizgeci Dönemi: Platonculuk", "Dizgeci Düşüncede İkinci Dönem: Aristotelesçilik", "Roma ve Ortaçağ Öncesi Dönemleri", "Helencilik ve Roma Döneminde Felsefe", "Ortaçağ'da Avrupa" ve "Hristiyan Düşüncesi" başlıklarını taşıyan bölümler geliyor.⁶ İnsan gerçekliğinin en eski kaynaklarından, Aristotelesçi Aziz Tommaso'nun insan,

Gerçekliği değiştirmek mücadelesi, geleceğe yönelik bir çabadır; dolayısıyla, gerçeğin edinilmesi, içinde, ilerlemeyi belirleyen potansiyel bir güç taşır. Bilim ve sanat, insan yaratıcılığının ve bireyin entelektüel düzlemdeki aktifliğinin sınır boylarında gerçekleşen faaliyet alanlarıdır. Bilim ve sanatta, hem özgürlük arayan, gerçekliği değiştirecek gücü sergileyen yaratıcı bireyin (bilimcinin ve sanatçının) imkânları somutlaştırılır; hem de bu güçlülük, toplumsal pratiğe yönelerek evrenselleşir ve etki yapar.

hi - toplumsal gelişme içinde, gerçek olmaktan çıkarak illüzyon yaratıcı işlevler taşıdığı anlaşıldı. Bu durumda, yeni bir gerçeklik ve gerçek söz konusuydu. Bu "yeniler", zorunlu olarak, belli bir tarihi geçmişin üstünde kuruldu. "Gerçeklik", "yabancılaşma", "özgürlük", "gerçekçi düşünce", "gerçekçi yöntem"; yarı kalmış "eski"nin ve doğmakta olan "yeni"nin çelişkili birliğinde ve düşünce tarihinin yüzlerce yıllık birikimi üstünde bir kez daha yorumlandı, belli biçim ve içerik kazandı: Diyalektik ve tarihi materyalizm. Nitelik bakımından geçmiştekilerden hem çok farklı olan, hem de onların bir sentezi diyebileceğimiz bu kazanım, gerçekçi düşüncenin tarihinde bir "dönüm noktası"na işaret eder.

A. Timuçin'in "Gerçekçi Düşüncenin Kaynakları", işte bu dönüm noktasına varılabilmek amacıyla başlangıçtan Yeniçağ'a uzanıyor. Kitabın "Giriş" bölümü, yazarının dün-

toplum ve ahlak anlayışına uzanan ayrıntılı bir düşünce tarihi tablosuyla karşı karşıyayız. Timuçin "Önsöz Yerine"de, "Yeniçağ'a kadar düşüncenin gelişimi"ni verirken, "Yeniçağ'da düşüncenin gelişimi"ni ele almakta olduğunu bildireyim: Ders notlarının ikinci yarısı işlenmeyi bekliyor." diye yazıyor. Bunları okurken, Heinrich Heine'nin şu sözlerini düşünüyorum: "Bugün yaşadığımız, dünyanın bir sonucudur. Bugünün istemini bilmeyi arzu ediyorsak, dünyanın istemini araştırarak ortaya çıkarmak zorundayız."⁷

Timuçin'in "dünkü ve bugünkü istemler" konusunda sergilediği düşüncelerin, yaptığı tahlillerin ve verdiği sentezlerin değerlendirmesini yapmak için, elimizdeki kitabı izleyecek çalışmasını beklemek ve ikisini birlikte ele almak, amaca uygun düşecektir. Ancak şimdiden bir görüş bildirmek gerekirse, sanıyorum, şöyle bir sonuca varılabilir: "Gerçekçi Düşüncenin Kaynakları", karışımında bilinmeyen, yepyeni ufuk-

lar açmıyor. Nitekim, bu durum yazar tarafından "Önsöz Yerine"de belirtiliyor: "Bu kitapta yer alan bilgiler benim bilgece ortaya koyduğum görüşler değil, uzmanlardan derlediğim bilgilerdir... Anlattığım şeyler bilinen şeylerdi, yeni şeyler değildi. Ben o şeyleri kendi gözümle görmeye çalıştım, o kadar." Ancak, belirtilen bu "derleme" özelliğiyle birlikte, kitabın şu iki işlevi yerine getirdiği bir gerçektir: Birincisi, kitap, düşüncenin gelişimiyle ilgili belli evreler hakkında yoğun bir tarihi bilgiyi içermektedir; toplu halde sunulan bilgiler, tutarlılığını bozmayan bir perspektiften verildiği için, bu haliyle ciddi bir başvuru kitabıdır. İkincisi, bu kitap gerek inceleme konusu gerekse malzemeleri açısından her zaman güncel kalabilecek bir çalışmadır. Yerine getirilen bu iki işlev nedeniyle "Gerçekçi Düşüncenin Kaynakları", kendisinden yararlanmak isteyenleri sürekli olarak düşünmeye ve tartışmaya götürecektir. Genel olarak, seçilen dilin ve kullanılan üslubun berrak ve akıcı olması, kitabın bilimsel düzeyine olumlu katkıda bulunmuştur.⁸

A. Timuçin, "Gerçekçi Düşüncenin Kaynakları"nın "Giriş"inde, felsefenin işlevi, bilgi kuramı, felsefe ve sanat, düşünceyle sanatta gerçekçilik çerçeveleri içinde değerlendirilebilecek sorunlara değinmektedir. Birey - toplum ilişkili birliğine oturtulmak istenen teorik bilgiler, hemen hemen bir proklamasyon tarzında sunulmaktadır. Gerçekle gerçek olmayanın arasındaki sınırın, insan düşüncesinde ne kadar kaygan olduğunu gerekçesi haklı olarak şöyle açıklanıyor: "Düş, gerçek değildir, ama düşü gördüren gerçeğin ta kendisidir." (s.11). Buna karşılık, gerçekle düş arasındaki sınırın, tek başına düşünce yeteneği olan insanın, ancak bir toplumsal varlık olarak kavranmasıyla gerçeklik kazanacağı belirtiliyor. İnsanın toplumsallığı, bir "Giriş" in izin verdiği ölçüde anlatıldığı için, zaman zaman beliren bazı ifadeler okuru yanıltmamalı: "Toplum dışına düşenler, topluma karşı olmakla işlerini bitirirler." (s.14). Yazarın dünyaya bakışını bir bütün halinde değerlendirmeyen kimse, böyle bir cümleden, toplumun mutlaklaştırıldığı sonucunu çıkarabilir. Ya da, belli tarihi - toplumsal bağlam içinde, "toplum dışına düşme"nin gerçekçi bir tavır olduğunu ve bunun yukarıdaki alıntıda eksik bırakıldığını düşünebilir. A. Timuçin, ilerdeki sayfalarda bu soruna belli bir açıklık getirmektedir: "Gerçek birey, en yüksek dü-

zeyde toplumsallaşmış olan bir varlıktır, bu da tüm boyutlarıyla evrensel yaşamak ve evrenselde yaşamak demektir." (s.34). Yazar, bir sonraki sayfada, "Tarihte bireysel etkenin kavranılması, zorunlu olarak kendinde varlık olan öznel açıklık getirilmesi anlamı taşımaz; bu yüzden, tarih açısından evrenseli ilgilendiren her bireysel, her kendini bilen tarihinin konusu olacaktır. Öznel'in özel'liğiyle bireysel'in özel'liği aynı nesnellik değerinde değildir. Bireysel öge nesnelleştirilebilir, oysa öznel öge yaşanabilir ya da sanata götürülebilir." diyerek, gerçekçi düşünce bağlamında birinci derecede önem taşıyan karmaşık bir soruna işaret etmektedir.⁹

"Giriş"te yazarın değindiği ve benim de burada sözünü etmek istediğim bir başka sorunsal daha var: "Genel anlamda insanla ve evrenle ilgili anlayışlarımızın bütününe kapsayan görüşler bir öğretiye bağlanınca, genel bir felsefeye bağlanınca, böylece özel olarak toplumsallıkta yoğunlaşınca ve buna bağlı olarak

1789 Devrimi'yle vücut bulan burjuva ideolojisinin sunduğu özgürlüğün, eşitliğin ve kardeşliğin tarihi - toplumsal gelişme içinde, gerçek olmaktan çıkarak illüzyon yaratıcı işlevler taşıdığı anlaşıldı. Bu durumda yeni bir gerçeklik ve gerçek söz konusuydu.

siyasal bir ağırlık kazanınca dünya görüşü olurlar. Toplumu şu ya da bu yönde değiştirmeye yönelmiş dünya görüşleri ideolojilerdir. Dünya görüşleri de, ideolojiler de felsefeler üzerinde temellenirler." (s.15). Felsefe, dünya görüşü ve ideoloji gibi birbirleriyle yakından ilişkili, ancak farklı sistemlerin, (bir "Giriş" yazısının dar boyutlarından dolayı) böylesine kısa ve yanılsız ifade edilmeleri, (buna rağmen) bazı eksik anlamalara yolaçabilir. Yazar, adı geçen görüşlerin "dünya görüşü" durumuna gelebilmeleri için, bir öğretiye, bir felsefeye bağlanıp toplumsallık ve siyasal bir ağırlık kazanması gerektiğini vurguluyor. Dünya görüşlerinin de, ideolojilerin de felsefeler üzerinde temellendiği şüphesizdir. Ancak, bir dünya görüşünün ideoloji olabilmesinde, "toplumu değiştirmeye yönelmiş olması"nın ölçüt alınması, akla şöyle bir soru

getiriyor: Bir görüşün "siyasal ağırlık" kazanması (ki, bu durumda dünya görüşü söz konusudur artık), "toplumu değiştirmeyi" içermeyi mi? İdeoloji, her zaman "değiştirmeye yönelik" olmak durumunda değildir. İdeoloji, ya iktidarın savunulmasını ya da iktidarın (ilerde savunulmak üzere) ele geçirilmesini hedef olarak alır ve ancak ikincisinde toplumu değiştirmeye yönelmek söz konusudur. Her iki sistemin, bilimle olan ilişkileri de ön plana çıkarılabilir. Bilim, ideolojiyle dolaylı bir ilişki içindeyken, dünya görüşüyle bir birlik içindedir. İki sistemin, yani dünya görüşüyle ideolojinin arasında, birincinin, doğayla ilgili anlayışı da içermesinden dolayı da bir fark vardır.

"Giriş" bölümünü incelemeyi sürdürüyorum. Yazarın, felsefe ve sanat (burada, edebiyat söz konusudur) bağlamında gerçekçilikle ilgili sözleri, zengin ve (tartışma ve düşünmeye yolaçması bakımından) provokatif düşünceler içermektedir. Bunlara örnekler vermek isterim: "...bir yapının gerçekçiliği, yaşamdan belli görünüşler veriyor olmasında değil, gerçekleşebilir görünümü olayları sergilemesinde değil, ama gerçeklerle belirlenmiş doğru bir düşünsel bütünlük ortaya koymasındadır. Bu tutarlılık olmadığı zaman, yapıt ne ölçüde gerçekleşebilir olaylarla örülmüş olursa olsun, tam anlamında gerçekçi bir yapıt olmayacaktır. Demek ki, gerçekçiliğe yönelik, özellikle, düşüncenin ve sanatın dünyayı değiştirmek anlamı kazandığı bir çağda, tam anlamında bir bilgi sorunu ortaya koyar." (s.16). Yazar, gerçekçi sanat için iki ölçüt geliştirmektedir: Tutarlı ve doğru. Bunun yanı sıra, gerçekliğe yönelişin bir bilgi sorununu gündeme getirdiği konusunda tamamen haklıdır. "Bilgi sorunu"yla "Gerçekliklerin en yoğun biçimde yansıdığı ve açıklığa kavuştuğu yerler, düşünce ve sanat yapıtlarıdır." (s.25) saptamasını, karşılıklı neden - sonuç ilişkisi içinde kavrayabilirsek, düşüncenin ve sanatın gerçekliği değiştirmede kazandığı anlamı biliriz. Ölçütlere döneelim: Tutarlı ve doğru olmak, kavramların göreceliğini hesaba kattığımızda, gerçekçi olanı eksiksiz açıklayabilir mi? Nitekim, A. Timuçin de, "Gerçekte her düşünce yapıtı ve her sanat yapıtı, belli bir gerçeklik adına gerçekleştirilmiştir." (s.20) diyor. Ama sorun burada bitmiyor, tersine, bu doğru düşüncede başlıyor. Her düşünce ve sanat eseri, belli bir gerçeklik adına varolduğu için, aynı zamanda belli

bir tutarlılık içerir, belli bir doğruluk (gerçek olma) taşır. Yazar, ölçütlerini açıklıyor: "Çok yeni, çok özgün, hiç alışılmadık biçimler bile, gerçeklikleri doğru olarak yansıtabilirler, yeter ki, gerçeklikleri yansıtan düşünce düzenleri tutarlı ve bu biçimler, bu düşünce düzenlerine uyumlu olsun." (s.16). Yukarıda değindiğim ölçütler açısından bu alıntı, düşünce düzeninde, (gerçekliği yansıtmaya öngörülmesi bile olsa) "tutarlılık"ın ve "doğruluk"un altını çiziyor. Garaudy, gerçekçiliğin eserden yola çıkılarak tarif edilemeyeceğini söylerken haklıydı.¹⁰ Ancak Garaudy'nin savunduğu genelleştirilmiş bir gerçekçilik kavramının da, tarihi perspektifi zayıflatabileceğini düşünmek gerekiyor. Asmus, Garaudy'nin görüşünü bu açıdan eleştirerek, gerçekçi çizgiler taşıyan sanat eseri, edebiyat tarihinde bir dönem olarak gerçekçilik ve bir sanatsal yöntem olarak (sosyalist) gerçekçilik arasında ayırım yapmaktadır.¹¹

Sanıyorum, burada sanatçının kullandığı yöntemler ve düşünce tarzları da önemlidir. Brecht'e göre, "geç - burjuva döneminin (yenilikçilerin) —Kafka, Joyce, Proust örneğinde olduğu gibi— ürünlerini yalnızca bir çöküşün ürünleri olarak görmek yanlıştır. Gerçi asıl toplumsal bağlamı, gerçekliğin tümünü göstermemişlerdir, ama bu bağlamı bilen bir marksist bu yazarlardan yararlanabilir."¹² Brecht için, önemli olan, dünyanın, gerçekliğin, kendisine egemen olunabilecek ve değiştirilebilecek tarzda sergilenmesiydi. Ona göre, alışılmış bir gerçekçi sanat anlayışı vardır: Gerçeklik, bir eserde ne kadar açık gösterilmişse, o eser, o kadar gerçekçidir. Bu tarife karşı Brecht şöyle der:

Bir sanat eserinde gerçekliğe ne kadar anlaşılır bir tarzda egemen olunmuşsa, o eser o kadar gerçekçidir.¹³ Brecht'in "mücadeleci gerçekçilik"¹⁴ kavramını bu bağlam içinde anlamalıyız. Sanat eserinde, gerçekliğin karşısında insanın müdahale gücünün hangi düzeyde sergilendiğini ortaya çıkarmak, sanatçının bilincinden bağımsız olarak, okurun, eleştirmenin ve edebiyat bilimcisinin işidir, onların bilgi ve bilinç düzeyleriyle, uyguladıkları yöntemle ilgilidir. Çünkü, söz konusu olan, dünyanın yorumlanması ve değiştirilmesidir. Bir eser, sanatsal yaratım süreci içinde nesnel gerçeklikle doğrudan bağlantı içinde değilse bile, bu sürecin sonunda, sanatçıdan koptuktan sonra, nesnel gerçekliğin ayrılmaz parçası durumuna gelir.

Bu çerçevede içinde, "sosyalist gerçekçi" değerlendirmesinin, ancak burjuva - eleştirci gerçeklik karşısında ve tarihi bağlam içinde kullanılmasından yanayım. Hele A. Timuçin'in yaptığı gibi, "toplumcu - gerçekçi" tavrı, bir formül gibi anlatmanın getirebileceği yanlış anlamaları düşündükçe, bunun bir cesaret işi olduğunu ileri sürebilecek kadar dikkatliyim: "Yani gerçekçi tutumumuzla belli bir insanlık durumunu, örneğin aşağılanma karşısında duyulan öfkeyi, vurdumduymazlık karşısında duyulan tedirginliği, baskı karşısında duyulan bunalımı, özlemin getirdiği bırakılmışlık duygusunu, sağlıksızlığın getirdiği güvensizlik duygusunu anlatırken yansıtıcı olarak ya da daha doğrusu kurguladığımız olayları ve kişileri toplumsal - tarihsel konumları içine oturtarak anlatırsak, gerçekçiliğimizi toplumsal - gerçekçi bir çizgiye ulaştırmışız demektir." (s.38 vd.). Sosyalist gerçekçilik böyle bir "oturtmak"la erişilen bir çizgiyse, Boccaccio'nun, Shakespeare'in, Goethe'nin, Tolstoy'un, Balzac'ın, Thomas Mann'ın gerçekçiliklerini

İnsanlar, hem bilimde hem de sanatta, gerçekliği bulma arzusuyla yaratıcı olmuşlardır.

nasıl nitelendireceğiz? Onlar "toplumcu" olmadıkları halde, A. Timuçin'in saydığı insanlık durumlarını, tarihi - toplumsal konumları içinde anlatabilmişlerdir. Ayrıca, adı geçen sanatçılar, hem "savlı" hem de "güdümlü" sanat üretmişlerdir. Hangi yaratıcı eylem, —ki, üstün bir bilinç düzeyi yaratıcılıkta dile gelmektedir— "savlı" ve "güdümlü" değildir? "Toplumsal gerçekçilik" bağlamında sözü "savlı" ve "güdümlü" sanata getirmemin nedeni, A. Timuçin'in bu konudaki düşünceleri oldu: "Güdümlü sanat —bu bizim de savunduğumuz sanat anlayışıdır— gerçekliği belli bir dünya görüşü çerçevesinde, ama doğru olarak yansıtmayı öngörür. Savlı sanatta ağırlık, gerçekliklerde değil, kişisel ya da toplumsal —daha çok kişisel— dileklerdedir. Savlı sanatta dilekler, gerçekliklerin yerine geçer çok zaman." (s.21). Dilekler, düşler belli bir gerçekliğin yansıması da değil miydi? Geleceğin dünyasını ideallerinde kurabilen Alman Klasik dönem yazarları gerçekçi değil miydi?

Thomas Mann, emperyalizmin tarih sahnesinden kaldırdığı soylu "burjuva"yı ararken, "güdümlü" müdür, "savlı" mıdır? Onun "kişisel dileği"nde hiç mi toplumsal bir yansıma yoktur? Büchner'in sanatı, kelimenin tam anlamıyla "güdümlü" değil midir? "Savlı" ve "güdümlü" sıfatlarının, gerçekçi sanat sorununa bir açıklık getirebileceğini sanmıyorum. "Toplumsal - gerçekçi" sanatın da, sadece tarihi - toplumsal konumların belli olmasıyla yaratılabileceğini düşünmüyorum.

A. Timuçin'in "Giriş"inden yola çıkarak iki soruna daha değinmek istiyorum: Estetik zevk ve güzel. Yazara göre, "...sanatçı hem bir bilgi adamı, bir çeşit bilim adamı, isterseniz bir bilge kişi, daha genel bir deyişle bir kültür adamı, yani insan değerlerini genel düzeyde kavramış, insan düşüncesini evrimi içinde ve önemli aşama noktalarını özellikle görerek kavramış bir düşünür olmak zorundadır, hem de bir elektrikçi gibi, bir nalbant gibi, bir terzi, bir aşçı gibi teknik adam olmak, zanaatçı olmak zorundadır." (s.43). Görüldüğü gibi, "hem de" ile başlayan benzetmelerin pek talihli olduğu söylenemez. Bilimciliğin, bir toplumsal oluşumun doğru fikrine varmak açısından sanatçılığı öncelendiğini belirten (s.22). A. Timuçin'in (sanat bilimcisinin durumunu da açıklayarak) insana özgü bir yetenek olan estetik zevk sorununa değinmesi gerekirdi. İnsanın (estetik) zevk yargısında, duygusal ve rasyonal bilgilerin, yeteneklerin birlikte etki yaptığı bilinmektedir.¹⁵ Bunların ağırlığı, tarihi - toplumsal gelişme süreci içinde değiştiği gibi, insandan insana da değişir. Zevk konusunda nesnel ölçütler geliştirmek çok zor da olsa, bu yeteneğin, toplumsal yaratıcı pratikle ve eğitimle biçimlenebildiğini gözardı edemeyiz. Kendine özgü, bağımsız bir yaratıcılık alanı olan sanat faaliyeti, insandaki estetik zevkin sonucu olduğu gibi, bu yeteneği geliştiren bir çalışmadır. Sanatçı ve sanat ürünü, hem estetik zevkin varlığının ispatıdır, hem de böyle bir yetenek olmadan algılanamaz, değerlendirilemez. Bir sanat bilimcisinin, sanat ürünü karşısında yalnızca rasyonal düzlemde değil, aynı zamanda, estetik zevk düzleminde de etkilenebilmesi, onun bilimsel çalışmasını daha sağlıklı ve eksiksiz gerçekleştirmesine yardım eder. Yanılmıyorsam, A. Timuçin, sanatın, nesnel gerçekliğin değiştirilmesi sürecinde, kendi imkânlarıyla katkıda bulunmasına, yani bir "araç" olarak anlaşılmasına ağırlık vermektedir. Oysa, sanat bir

"araç" olmaktan önce, bir "amaç"tır. Gerçekçi sanat burjuva ideolojisiyle yakın ilişki içinde gelişmesine rağmen, "burjuva toplumsal ideallerle burjuva gerçekliğin derinden çelişkin oluşu, burjuva gerçekliğin eleştirel bir özellik kazanmasına, eleştirel gerçekçilik süreci içinde varolmasına yol açmıştır... Burjuva sınıf içinde insan ilişkisi ilkesi, yani, herkesin herkese karşı kâr amacıyla açtığı savaş, büyük sanata elvermezdi."¹⁶ Sanatın özü diyebileceğimiz estetik zevk, o kadar insana özgüdür ki, gerçekçi sanat, burjuva toplumunda varolabilmek için ya uygun bir ortam bulamamıştır, ya da eleştirci olmuştur. A. Timuçin, "Bir yapıt, doğruları güzel anlattığı zaman yapıttır." (s.45) diyor. Ancak, gerçeğin (doğrunun) hem insandan bağımsız olarak varlığı, hem de insandan bağımsız olarak yokluğu bağlamında, gerçeğin estetiğinin de aynı yasallık içinde bulunduğunu açıklamıyor. "Güzel", estetiğin temel kategorilerinden biridir. "Gerçeklerin, duygularla donanmış özneyi kendine çekebilmeye özelliği, estetiğin öznal yanının nesnel yanıyla bağıntılı oluşu, 'güzel'i tanımamız olanağını sağlıyor."¹⁷ Gerçekçi sanat çerçevesi içinde, estetik zevkin ve güzel olanın sanatın değiştirici işlevi kadar önem taşıdığına inanıyorum.

Gerçekçilik sorununun (düşünmeden çok) sanatta ne kadar karmaşık bir görünüm içinde olduğu açık-

tır. A. Timuçin'in "Gerçekçi Düşüncenin Kaynakları" adlı kitabı, bu alanda ihtiyaç duyulan verimli tartışmalara büyük bir katkı sağlayacak niteliktedir. Bu kitabı okuduktan sonra, yazdığım bu düşünme denemesini, bu katkıya somut bir örnek olarak gösterebilirim, dile getirdiklerim, yazarın değerli katkısının bir sonucudur. Bana bir kez daha şu gerçeği hatırlatmıştır: Çağımızın ilericisi insanının özü, hem düşüncede hem de sanatta eylemdir. Bu eylem, düne kadar insanın kendi bireyselliği adınaydı; bugün ise, bu bireyselliğin evrensel boyutta toplumsallaşması, yani, evrenselleşmesi ve artık illüzyon olmayan bireysel özgürlüğe kavuşması adınadır.

- 1- Afşar Timuçin: Gerçekçi Düşüncenin Kaynakları. İstanbul 1984.
- 2- Varlık Aylık Edebiyat ve Sanat Dergisi. Şubat 1984. Sayı: 917.
- 3- Philosophisches Wörterbuch. Hrg. v. Georg Klaus u. Manfred Buhr. Bd.2. Berlin 1972. s.1133.
- 4- A.g.y.
- 5- Bkz. Murat Sarıca: 100 Soruda Fransız İhtilali. İstanbul 1981 (İkinci Baskı). s. 25 ve 26.
- 6- Böyle bir çalışmada "İçindekiler" bölümünün olmaması şaşırtıcıdır. Belki biçimsel bir değerlendirme olacak, ama yine de bu eksikliğin, kitabın değerini, olumsuz yönde hayli etkilediğini belirtmek gerekiyor.
- 7- Heine'nin bu sözünü Hermann Kant, "Die Aula" adlı romanının (1965)

başına parola olarak almıştır. Demokratik Alman yazarın adı geçen romanının, tarih bilinci aktarması açısından günümüzde üst düzeyde bir gerçekçilik taşıdığını ve Türk okuru tarafından büyük bir ilgiyle karşılanabileceğini burada ifade etmek durumundayım.

- 8- Kitabın okunmasını zorlaştıran iki (küçük?) nedenin, özenli olmayan baskı ve imlâ eksiklikleri olduğu söylenebilir.
- 9- Birey - toplum diyalektiğinin ortaya koyduğu sorunsalın incelenmesinin, bu yazının sınırlarını çok aşacağı tahmin etmek zor değil. Ancak bu sorunsalın çağımızdaki anlamı üzerinde ayrıntılı düşünmenin ve bu konuda çeşitli entelektüel alanlar aracılığıyla araştırma yapmanın, güncel bir gereklilik olduğunu unutmayalım.
- 10- Roger Garaudy: Was ist realistisch? Bkz. Werner Kraus: Grundprobleme der Literaturwissenschaft. Reinbek b. Hamburg 1969 (İkinci Baskı). s.202 vd.
- 11- W.Asmus: Zu den historischen Grenzen des Begriffs "Realismus". Bkz. W.Kraus, a.g.y. s.157 vd.
- 12- Veysel Atayman: Brecht ve Toplumsal Gerçekçilik Tartışması. Varlık Dergisi, a.g.y. s.18.
- 13- Bertolt Brecht: Über Kunst und Politik. Leipzig 1977. s.112.
- 14- Bertolt Brecht: Über Realismus. Frankfurt a.M. 1971. s.129.
- 15- Bkz. M. - L. Aesthetik. Autorenkollektiv u. L. v. Michail Owsjannikow. Berlin 1976. s.64 vd.
- 16- Aziz Çalışlar: Gerçekçilik Estetiği. Varlık Dergisi, a.g.y. s.9.
- 17- Ahmet Say: Güzel Nedir? Türkiye Yazıları 2/1977. s.7.

YETKİN DAĞITIM

• DERGİ ve KİTAP dağıtımında İstanbul, Ankara ve İzmir'de hizmetinizdedir.

İstanbul Merkez: Nuruosmaniye Cad. Yavuz Apt. No: 9 Kat: 3/4
Cağaloğlu - İstanbul Tel: 527 60 11
Ankara : Sağlık Sok. No: 17/22 Kızılay-Ankara
Tel: 33 25 11
İzmir : 847. Sok. No: 8 - 310 Büyükbeyler İşhanı
Konak - İzmir

GEÇTİĞİMİZ GÜNLER

Berlin Senatosundaki Hür Demokrat Parti Grubu Türk bilim adamlarına konuk öğretim üyeliği verilmesine ilişkin bir öneride bulundu.

Türkiye'den gelecek bilim adamlarına Berlin Üniversitelerinde ve yüksek okullarında konuk öğretim üyeliği sağlanmasının talep edildiği önerinin gerekçesinde "Türkiye'deki ortamdan ötürü bilim adamlarının mesleklerini sürdürme konusunda engellerle karşılaşmakta oldukları" yolundaki haberlerin gittikçe yoğunlaştığına dikkat çekildi. Berlin üniversiteleri ve yüksek okullarının bu durumdaki bilim adamlarına "bilimsel politik sığınma-

BERLİN'İN ŞÜKRAN BORCU

cı" olarak görev teklif etmeleri gerektiğine işaret edilen gerekçede, böylece Berlin'in Ernst-Reuter'in 1935-1946 yılları arasında Türkiye'de gördüğü kabule de karşılık vermiş olacağı belirtiliyor. Türk bilim adamlarının belli sürelerle Berlin'e gelmelerinin kentteki yabancıların uyum sağlama-sı açısından da yararlı olacağı ifade ediliyor.

Hür Demokratların önerisinde adı geçen Prof. Dr. Ernst Reuter 1889'da doğdu. 1933'e kadar Magdeburg Belediye başkanlığında ve Parlamento üyeliğinde bulundu. 1933-34'te tüm görevleri elinden alındı, Lichtenburg

toplama kampına atıldı. 1935'te İngiltere'ye kaçtı, aynı yılın haziranında Ankara'ya geldi, ilkin İktisat Vekaletinde uzman olarak görev aldı. 1938'ten itibaren Siyasal Bilgiler Fakültesinde öğretim üyesi oldu, yeni kurulan Şehircilik Kürsüsü'nü yönetti. Savaş bittikten sonra Berlin'e geri döndü, 1953'te ölümüne kadar 7 yıl Berlin Belediye Başkanlığı yaptı. "Şehirciliğe Giriş", "Belediye Maliyesi", "İstanbul Belediyesi'nin mali durumu" adlı kitaplarıyla çeşitli Türk dergilerinde yayınlanmış 70 dolayında makalesi vardır. Profesör Fehmi Yavuz ve Bedri Gürsoy Reuter'in öğrencileridir. ■

CİNLERİN VARLIĞI SABİTTİR

Kültür ve Turizm Bakanlığı "Kitap" adlı bir dergi yayınlıyor, üç aylık bir kitap tanıtma dergisi. "Kore'de İslamiyet", "Kuran'da Allah ve İnsan", "Kiyamet ve Ahiret", "İslam Ahlakı", "Ahlaki Çocuk Hikayeleri", "İslamda Vasiyyet ve İlgat Meselesi - Ruhlar Alemi" gibi kitapların bolca tanıtıldığı ve satış verildiği derginin 14. sayısında "Cinlerin Esrarı" adlı bir kitap aynen şöyle tanıtılıyor:

"Kitapta; İslam terminolojisinde 'cin' adı verilen, halk arasında ruh, peri, dev denilen varlığın yapısı, insan üzerindeki etkisi ve özel hayatları incelenmiştir. Bilindiği gibi cinler, esrarengiz varlıklardır. Varoldukları Allah kelamıyla ve peygamber sözleriyle sabittir. Hadislerde bunu doğrulamaktadır.

Kuran-ı Kerim'de sık sık 'ey cin ve ins topluluğu!' diye muhatap tutulan bu cin topluluğu nedir? Neden yaratılmıştır? İnsan ve diğer yaratıklar gibi gözle görünmemelerinin nedeni nedir? İnsanlar gibi yeme, içme, evlenme ve üreyip çoğalma onlarda da var mı? Bütün bu soruların cevabını kitapta bulmak mümkün. Oldukça ilginç bir zevkle okunacak bir kitap."

Kültür ve Turizm Bakanlığının söylediklerine bilemeyiz eklenecek bir şey kalıyor mu? ■

görülen kişi Hitler'in ünlü heykeltraşı, Nazi sanatının heykeldeki baş temsilcilerinden Arno Breker olmuştur! (Arno Breker için Bilim ve Sanat'ın Mayıs 1983 sayısında yer alan Aziz Çalışlar'ın "Nazi Sanatı ve Estetiği" adlı yazıya bakılabilir). ■

KİM KURTULACAK?

Hydrojen bombasının babası Edward Teller, "Atom savaşı çıkarsa Ruslar ve Çinliler birbirlerini yerler ve Amerikan halkının üçte ikisi kendini kurtarır" dedi. İsveç televizyonunda konuşan Teller, nükleer silahların "Batı uygarlığı için" gerekli olduğu görüşünde. Bilindiği gibi bomba uzmanı sayın Teller, Başkan Reagan'ın özel danışmanı. ■

NAZİ HEYKELTRAŞ İŞ BAŞINDA

Federal Almanya'nın kuzeyinde küçük bir sayfiye kenti olan Norderney'de geçenlerde ünlü ozan Heinrich Heine'nin heykelinin açılış töreni vardı. Heykelin açılış Norderney'liler tarafından büyük protesto gösterilerine yol açtı. Protestoların nedeni anıtı yapan heykeltraşın kimliği idi. Heine'nin heykelini yapmak üzere uygun

HALKIN BARİŞ ÖDÜLÜ

Nobel Barış Ödülü'ne karşı bir alternatif olarak kurulan Halkın Barış Ödülü, El Salvador'lu barış emekçisi Marianella Garcia-Villas'ın anısına El Salvador İnsan Hakları Komisyonu'na verildi. Yaklaşık 7 milyon TL tutan ödül, Avrupa halkı-

nın katkılarıyla sağlanmıştır. 15 Mart'ta Oslo'da yapılan törende El Salvador'lu "ölüm tugayları" nca öldürülen Marianella Garcia-Villas saygıyla anıldı. Bu ödülün ilerde "Marianella Barış Ödülü" olarak adlandırılacağı açıklanıyor. ■

bu aşamada

Şükran KURDAKUL

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ ve CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA

MUHSİN ERTUĞRUL'UN TİYATROMUZA KATKISINI ÇAĞDAŞLARI NASIL DEĞERLENDİRDİLER

İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi 28-29 Nisan günleri Muhsin Ertuğrul adına bir sempozyum düzenlendi. Bu toplantıda sunduğum araştırmayı "Bu Aşamada" veriyorum.

Sayın Dinleyenlerim,

II. Meşrutiyet, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren düşün ve sanat yaşamında varlığını kabul ettiren yeni güçlerin, yurt yönetiminde de söz ve karar sahibi olma yolunda ilk önemli eylemleridir. Çok genel bir tanımla asker ve sivil orta tabakanın okumuş kesimi olarak niteleyebileceğimiz bu güçler 1908 hareketiyle, II. Abdülhamid'in yürürlükten kaldırdığı 1876 Anayasasının yeniden işlerlik kazanmasıyla bir ölçüde hukuksal güvence buldular. Bir ölçüde diyor, çünkü, bu kez mecliste çoğunluğu alan İttihat ve Terakki Fırkası anayasaya karşın temel haklara aykırı yasalar çıkararak çağdaş insanın düşünce ve yaratma özgürlüğünü engellemeye çalıştı.

Muhsin Ertuğrul, II. Meşrutiyet ilân edildiği yıl on altı yaşındaydı. Mercan Lisesi'nde okuyordu. Bu evresinde, kendisinden beş yaş büyük olan Müfit Ratip'in (1887 - 1917) evinde dönemin genç edebiyatçıları tanışma olanağı buldu. Şehabettin Süleyman (1885 - 1921), Tahsin Nahit (1887 - 1919), Ahmet Haşim (1884 - 1933), Refik Halid (1888 - 1965), Müfit Ratip vb. akran şair ve yazar adaylarının Fecr-i Ati Edebiyat Topluluğu'nu kurdukları 1909 yılında Burhanettin Kumpanyası'nda ilk kez sahneye çıktılar.

Toplumbilimcilerin "yarı sömürge" olarak niteledikleri İmparatorluğun iç dinamiğini oluşturan genç kuşak, dünyayı ve ülkesini algılama yaşlarından itibaren duyduğu sözcüklerden birinin, "Kanun-i Esasi"nin yaşama geçme savaşımının verildiği evrede kendisini aramaya başlamıştı.

Tarihinde, Türkçesinde, edebiyatında, tiyatrosunda...

Yaşları otuzu bile bulmayan bir düşün adamı, sanatçı kuşağı dergilerle, gazetelerle, kitaplarla tiyatrolarla İstanbul'da ve başlıca kentlerde çağının bilincine ulaşmaya çalışıyordu.

Selanik'te Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ali Canip ve arkadaşlarının öncülüğünde Genç Kalemler dergisi

hareketi Türkçenin bağımsız bir dil olması yolundaki atılımların yönetime bağlanmasına yardım etti. 1900'lü yıllarda bu bilincin yarattığı düzeyde bir dil beğenisi eski ve yeni edebiyatçıları etkileyerek yapıtlarına yansdı.

Tiyatro da, öteki toplumsal gelişmelere yetişmek ister gibi bir hızla ilerliyordu, tarihsel konumunu arıyordu. İstanbul'un tabana yakın kesimini tiyatroya çeken ilk başarı, şüirlerinin içeriği nedeniyle "adalar şairi" olarak anılan 22 yaşındaki Tahsin Nahit'ten geldi. Yazarın "Jön Türk" adlı oyununun karşılaştığı olağanüstü ilgiyi Halit Fahri (Ozansoy) şöyle anlatır:

"Bu piyesin Şehzadebaşı'nda Ferah Tiyatrosu'nda ki temsilinde bulunmuştum. Allahım... O ne piyesti. 1908 ile 1909 arasındaki milli helecana nasıl cevap vermişti. Mahşeri andıran bir seyirci kalabalığı ile dolu olan Ferah Tiyatrosu'nun o günkü manzarası gözümün önündedir." (Edebiyatçıların Geçişi, 1. bas. 1967, s.248)

Gene 1909'da 24 yaşında bir delikanlı olan Şehabettin Süleyman, "Çıkamaz Sokak" adlı oyununda "sevici"lik konusunu işlediği için tepkilerle karşılaştı. Oyun bu yönüyle dergi ve gazetelerde tartışma konusu oldu.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, anılarında bu olayı anlatırken "edebiyat kültürü almış kimselerin oyunun içeriğini hoş görmeleri" gerektiğini belirtir ve şöyle yazar: "Kaldı ki Şehabettin Süleyman Çıkamaz Sokak'ta sevicilik denilen cinsi sapıklığın müdafasını yapmıyor, tam aksine bunun aile içinde yarattığı dramı dile getiriyordu. Nitekim daha sonra cüretli bir adım attı, bir zenci haremağasının sarışın bir cariye ile aşk macerasını Siyah Süs adlı bir tiyatro Kitabıyla sahneye getirdi." (Gençlik ve Edebiyat Anıları, 1. bas. 1969, s.45 - 47)

II. Meşrutiyetin ilânından hemen sonra dönemin okumuş çevrelerinin ilgisini çeken oyunların yazılması, tiyatroların işlevi üzerinde düşünme, öneriler getirme, anlayış belirtme gibi yeni ve yol açıcı sonuçlara neden olmaya başlamıştı.

Jön Türk'ün yazarı Tahsin Nahit, oyunun sonunda, tiyatrodaki güzel ile faydalının birleşmesi zorunluluğundan söz ederek sadece güzelin yararlı olamayacağını, öğreticilik işlevinin de göz önünde tutulması gerektiğini savunur. Halide Edip ise, tiyatro edebiyatının canlandığı aşamada dış etkilere kapılmaksızın Türk yaşamının çeşitli safahatından, düşünce ve duyarlılıktan doğması gerektiğini yazar. (Bkn. Dr. Niyazi Akı, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 1. bas., 1960)

Dil, tarih, felsefe, tiyatro alanlarında çağdaşlarının "Ne yapmalı?" sorusuna yanıt aradıkları bu evrede on sekiz yaşın Muhsin Ertuğrul'u Odeon Tiyatrosu'nda 10'a yakın oyunda görüldü.

1911 yılını Paris'te görgü eğitimi ile geçirdikten sonra dönüşünde 1912'de Hamlet'i sahneledi ve oynadı. Yahya Kemal, ki güçbeğenir kişiliğiyle de tanınır, Muhsin'in öncü gücünü ve Hamlet'teki başarısını, iki yıl sonra, 1914'te Peyam-ı Edebi dergisinde Türk Tiyatrosu üzerine görüşlerini yazarken, "Türkçede hayran olmaya layık bir Hamlet timsali yarattığını" belirterek vurgular.

Ünlü Fransız Tiyatro adamı Antoine'ın İstanbul'a gelerek Darülbeyazıt'ın kuruluşunda görev aldığı 1914 yılında Yahya Kemal andığı yazılarında şu görüşleri ileri sürmüştür:

1. Fransızlar Fransız, İngilizler İngiliz, Almanlar Alman, Türkler Türk olmazdan önce insandılar. İnsan olduktan sonra Türküz.

2. Bu nedenle eski Karagöz ve orta oyunları geleceğinden yararlanılmasının yanı sıra, ta Aeschylus'tan Sophocles'den, Euripides'den başlayarak bütün Fransız, İtalyan, İngiliz, Alman, İspanyol tiyatrosunun tragedia, komedi, fars, vodvil türlerinin bilinip gösterilmesi, Kral Oidipus gibi yapıtların Türkçeye kazandırılması gerekir.

3. Ulusal dilin bozulmasına yol açan Gedikpaşa Tiyatrosu alışkanlıklarından kurtularak "Türkçenin kendi Tiyatrosu"nun canlandırılması, oyuncunun özelliğini koruması, bu alandaki öğrenimin ön amacı olmalıdır.

Ve Fransız rejisörün getirdiklerini anlatmakla bitirmez. Sonuç, Türk tiyatrosunun beklediği kahraman Antoine'dır. Çünkü, şairin deyişiyle yazalım, sahnede yeni bir âlem uyandırmıştır.

Kuruluş aşamasından itibaren bu âlemin içinde olduğunu biliyoruz Muhsin Ertuğrul'un. Bu evrenin ilk oyunlarından Hüseyin Suat'ın "Çürük Temel"inde Necip rolündeki başarısını Halit Fahri Ozansoy şöyle belirtiyor:

"Ertuğrul Muhsin'in rolündeki muvaffakiyeti halkı helecane içine sürüklüyor ve sahnede safha safha açılan bir aile faciasının en derin psikolojik hareketlerine alakayı gittikçe çoğaltıyor." (Darülbeyazıt Devrinin Eski Günlerinde, s.54)

Konuşmaya girerken Genç Kalemeler hareketinin başlattığı Türkçeye sahip çıkma savaşımının kısa sürede eskiye bağlı beğenileri bile değiştirdiğini söylemiştim.

Şimdi bu savı bir örnekle kanıtlama gereğini duyuyorum.

Tevfik Fikret örneği ile...

Rubab-ı Şikeste'nin ilk basımı 1900 tarihini taşır. Benim, Fikret'in şiiri, hem içerik, hem biçim yönünden şiirimize kazandırdıkları konularında düşündüklerim bilinir. Amacım, burda onun şair kişiliği üzerinde

durmak değil, dolaylı olarak tiyatroya, tiyatro diline katkısını belirtmeye çalışmak. Bunun için gene Yahya Kemal'in tanıklığına başvurmak istiyorum. Diyor ki Yahya Kemal:

"Rubab-ı Şikeste'den sonra İstanbul lehçesini duyduk, ahengin bütün mihaniki değişti. O inkılabtan beri hepimizde iklimi bir tahassüs, iklimi bir lehçe ihtiyacı var." (Edebiyata Dair, I. bas., 1971, s.245)

Tevfik Fikret, 1915 yılında öldü. Genç Kalemeler hareketinden yaklaşık dört yıl sonra. Son yıllarında yazdığı en önemli şiirlerinde kendi dil anlayışını aşan değişimlerden etkilenerek, Türkçe sözcükleri aruz ölçüsünde başarı ile kullandı.

Yahya Kemal, Fikret'in yarattığı yenilikten, şiirlerinde "İstanbul lehçesi"ni duyurmuş olmasından hareket ederek, Darülbeyazıt'ın gelişme aşamalarında genç sanatçıların "milletin samimi seslerini sokaklarda, ücra mahallelerde, düğünlerde, kahvehanelerde, panayırda, cenaze çıkan evlerde" bulacaklarını ve sahneye yansıtabacaklarını belirterek on yıla kalmadan ulusal bir tiyatro dilinin oluşacağına inandığını yazar.

Belki birkaç yıl sonra Muhsin Ertuğrul Halit Fahri Ozansoy'un Baykuş'unda ilk önemli rollerinden biriyle sahneydi.

Kuşkusuz konusu, konunun işleniş, abartı öğelerinin çokluğu vb. özellikleriyle oynanışından 76 yıl sonra değerlendirilirken bile eleştirmeni "ihtiyatlı olma" durumunda bırakan düzeyi sınırlı bir oyundu Baykuş. Niyazi Akı'nın, Maurice Maeterlinck'in "Interieur" adlı yapıtı ile "yakın bir benzerlik" olduğunu belirttiği manzum oyun ayrıca kendine özgü kural ve gereklerle dilin olanaklarını daraltan aruz ölçüsüyle yazılmıştı.

Ama, yineleyelim, yıl 1918'dir. Henüz Ermeni Türkçesinden kurtulamamıştır sahnelerimiz. Ve Muhsin Ertuğrul oyunun başkışısı "Baba"yı oynamaktadır. Neredyse elli yıl sonra, bu oyunda yarattığı etkiyi Nurettin Sevin bakınız hangi açıdan vurguluyor:

"Benim kendisini seyredişim, sahneye çıkışının yedinci yılındaydı. Birinci Dünya Harbinin ortalarında Halit Fahri'nin "Baykuş" isimli eserinde "baba" rolünü oynuyordu. O zaman Robert Kolej'de öğrenciydim. Okuldaki İngilizce tiyatro ve operetlerin yabancı değildim. Fakat arada sırada ve çok zaman ramazanlarda faaliyette bulunan İstanbul tiyatrolarındaki Türkçenin Ermeni aksanıyla, mübalağalı ve sahte konuşma tarzından hiç zevk almazdım. İlk defa olarak, hem aruz vezninin dar sınırları içinde tertemiz İstanbul Türkçesinin mübalağasız fakat gerçek duygulu bir ifadeyle söylendiğini işitmek, yabancı dilde bize öğretilen normal ifade tarzını öz dilimizde ve Türk sahnesinde duymak bana büyük heyecan vermiş, yapmacıktan uzak, en tabii bir duygu durtuluşuyla yürekten çıkan sözler hafızamda günlerce, haftalarca kalmıştı." (60. Yılında Muhsin Ertuğrul'a Saygı, 1969).

Nurettin Sevin bu anısını yazmakla yalnız Muhsin Ertuğrul'un tiyatro dilimizin oluşumundaki öncülüğünü kanıtlamakla kalmıyor, dil bilincimize ışık tutarak hangi aşamalardan hangi koşullarla geçip bugüne ulaştığımızı düşündürüyor bize.

Aynı yıl "Uçurum" adlı oyunda Selim'i oynamış Muhsin Ertuğrul. Reşat Nuri (Güntekin) Zaman gazetesindeki dizi yazılarında oyuncululuğunu "Ertuğrul Muhsin gibi zeki ve hassas olduğu kadar da yüksek seviyeli" bir artist biçiminde değerlendirirken, bir yıl

sonra Darülbeyazıt'ıye rejisör olarak atanması üzerine düşündüklerini yazıyor:

"Rejisör Ertuğrul Muhsin Bey... İsmimin yanıbaşına bu ünvanı ilk defa yazarken çok memnuniyet ve ümit duyuyorum. Ertuğrul Muhsin Beyin geçen sene Darülbeyazıt'tan ayrılması çok şikayetlere mucib olmuş, müessesede dolmaz bir boşluk bırakmıştı. Muhsin'in bu defa rejisör sıfatıyla tekrar Darülbeyazıt'ıye dönmesi mesud bir hadisedir. Rejisörsüz tiyatro, bhusus tiyatro mektebi kabil değildir. Bu vazifenin Muhsin gayretinde ve anlayışında bir sanatkâra verilmesi gazetelerin dediği gibi bir tevcihi vecihdir. Bu yüzden artistin yeni vazifesinde çok hayırlı hizmetlerde bulunacağını ve müessesenin yüzünü ağartacağını ümit edebiliriz." (Tiyatro ile İlgili Makaleleri, I. bas., 1976, s.286).

Cumhuriyetin ilk yıllarında artık çağdaşlaşma savaşımının başlıca temsilcileri arasında görüyoruz Muhsin Ertuğrul'u.

Tiyatro sorununa tüm gerekleri görerek bakışı ile...

Tüm gerekleri yerine getirmedeki başarısı ve sabrı ile...

Dekorundan, ışığından, makyajından, "sufle"sinde itibaren çağdaş tiyatro...

Özdemir Nutku'nun belirttiği gibi 1927'den sonra geliştirilen ışıkla yöntemiyle, sahne üzerinde yeni boyutlar elde edilmesini *To Elenikon* gazetesinde Polis Kaçekis şöyle değerlendirir:

"Muhsin Bey yalnızca ışığı kullanmıyor, onu renklendiriyor da. Böylece ışığın tatlılığını ortaya çıkarıyor ve sahne ekzotik bir biçim alıyor." (Ö.Nutku, Darülbeyazıt'ın 50. yılı, s.161).

Bu evrenin ürünlerinden Hamlet'te çevirmen, rejisör ve Hamlet olarak yerli - yabancı tiyatro adamlarının övgüsünü kazandı Muhsin Ertuğrul. Türk Dil Kurumu'nun genel sekreterlerinden İbrahim Necmi (Dilmen) başarıyı, dönemin yarı resmi gazetesi Hâkimiyet-i Milliye'de şöyle vurgular:

"Ertuğrul Muhsin Bey bizzat Hamlet rolünü almıştı. Üç seneye varan bir hasretten sonra yeniden ve pek ağır bir yükü yüklenmiş olarak gördüğümüz bu sanatkâr Hamlet'in zayıf, müteheyyic, azimkâr simasını, derin bir nüfuz ile, fakat kuvvetli ve azimkâr şahsiyetinin eserlerini gizlemeye çalışarak temsil ediyordu." (Muhsin Ertuğrul için 40 Yıl Özel sayısı).

Cumhuriyetin ilk yıllarını Ertuğrul Muhsin'in düşünce ve görgülerini uygulama dönemi olarak niteleyebiliriz. Shakespeare, Goethe, Dostoyevski, Gogol, Pirendello, Moliere, Çehov, Gorki vb. yanında Muhipzadeyi Reşat Nuri'yi, Nazım Hikmet'i, Mahmut Yesari'yi Necip Fazıl'ı sahneye getiren onun çağdaş sanat anlayışındaki görüş zenginliğidir. Nurullah Ataç gibi özel yargılarına pek düşkün olan bir eleştirmen bile Muhsin'in getirdiklerine dikkati çekerken "Türkiye'de az çok eli yüzü düzgün bir tiyatro sanatı varsa bunu Muhsin Ertuğrul'a borçluyuz..." diyerek kusurcubashlık etmez ve bir gerçeğin daha altını çizer: "Muhsin Ertuğrul bu ülkede tiyatronun seyirciye inmesini istemedi. Seyirciyi tiyatroya yükseltmek istedi. Bir yandan oyuncuyu yetiştirirken, bir yandan da seyirciyi yetiştirmeye çalıştı." (Son Havadis, 5 Ekim 1954, Ataç Tiyatro'da, I. bas., 1963, s.113).

Ataç, 1950'lerden çok önce de Muhsin Ertuğrul gerçeğini çağdaş verilerden hareket ederek görebilenlerin arasında oldu. Muhsin, kültür hareketindeki gelişimin içindeydi çünkü.

1930'lu yıllarda, gene onun yüreklendirmesiyle belirginleşen "tiyatro yazarı olma hevesleri" gitgide tutarlı tutarsız çatışmalar ve ayak oyunları dönemi açmıştı. Buna "Tek Parti" döneminin kendine özgü koşullarını, ulusal sanat anlayışını belirleyen güçlerin, siyasal iktidarın tutucu kanadının görüşlerinden kaynaklanan "politik reçetelere" bağlı olduğu gerçeği eklenince Muhsin gibi geleceğin adamlarının çevresinde kaynatılan cadı kazanlarının etkisini düşünebiliriz.

Ama gene de ilk Cumhuriyet dönemi kuşağının dil, tarih, edebiyat, resim, hatta felsefede elde ettiği kazanımlar Muhsin'i yalnız bırakmadı. 1930'larda sahnelediği, oynadığı yapıtların çoğu gelmekte olan okumuş orta tabakanın tam ilgisini çekti.

Faust'un temsili dolayısıyla Selami İzzet Sedes şöyle yazıyordu:

"Bugün dünyanın her yerinde halkı tiyatroya müellif ve aktörden fazla rejisör çekiyor. Fransa'da falan eseri filan rejisör sahneye koydu; Almanya'da, bu eseri sahneye koyan şu rejisördür; Moskova'da, oynanan eser bu rejisör tarafından monte edilmiştir, dendiği zaman nasıl halk, eserin müellifini ve aktörünü arayıp sormadan tiyatroya akın ediyorsa, bizde de Faust'un Ertuğrul Muhsin tarafından sahneye konmasının büyük ehemmiyet ve değeri vardır." (Tiyatro Konuşmaları, I. bas., 1936, s.97).

Bu değeri, yapıtı seyreden ünlü rejisör Karl Ebert, şöyle teslim etmektedir:

"Belki yüz defa oynadığım bir o kadar da seyrettiğim Faust oyununun bir Alman sahnesinde görülmesi bir gelenek olmuş ne kadar mizansen ve temsil inceliği varsa, hepsi eksiksiz olarak, sizin temsilinizde vardı. Sanatçıların yüreklerinde işlerine karşı bu derin sevgi olmasaydı bu güç iş böyle başarıya ulaşamazdı. Faust, Mephisto, Gretchen başta olmak üzere, bütün roller kusursuz temsil edildi. Eseri herkes, istisnasız, rolünün gerektirdiği yolda, iyi anlamış ve iyi kavramıştı." (Türk Tiyatrosu Dergisi, anan Ö.Nutku, Darülbeyazıt'ın Elli Yılı, I. bas., 1969, s.165).

1914'lerden sonra çağdaş tiyatronun değişik ustalarından çoğunun yapıtlarını gördü, inceledi, değerlendirdi ve kazanımlar elde etmeye çalıştı Muhsin Ertuğrul. Az önce de belirttiğim gibi çağının kültür atılımlarını algıyordu. Çağının kültür atılımlarını algılayanlarla birlikte var olacağına inanıyordu. 1930'lu yıllarda Gorki'nin "Ayak Takımı Arasında" adlı yapıtını gören bizden önceki kuşağı konuşturunuz. Coşkuları gözlerinde parlayarak anlatacaklardı. "Unutulan Adam"ı seyretme olanağını bulanlar iki büyük sanatçının adını birlikte söylerler bunca yıl sonra: Nazım, Muhsin.

Bu izlenimlerden birini gene Selami İzzet'in kaleminden yansıtmak istiyorum:

"Unutulan Adam"ın sahneye konuş biçimi, doğrudan doğruya Muhsin'in kafasından çıkmış nefis bir üsluptu. Hamlet'te hayaleti çıkarmayıp yalnız hayaletin sesini duyuran ve bununla, Türk sahnesinde batının sahnelerine örnek olacak bir üslup yaratan Muhsin, Unutulan Adam'da günün geçtiğini takvimle, zamanın geçtiğini saat yelkovanı ile anlattı ve sahneye ilk defa reel, tabii konuşma tarzını soktu." (Tiyatro Sanatı I. bas., 1936)

Buraya kadar, Muhsin Ertuğrul'un yaklaşık otuz yıllık bir zaman dilimi içinde çalışmalarının uyandırdığı etkilerden bir kısmını gördük. Kuşkusuz, Muhsin'in yarattığı tiyatro hareketini yadsıyanlar da var bu dönem içinde.

Örneğin, İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun çıkardığı haftalık Yeni Adam (1934 - 1978) dergisinin Mayıs 1934 sayılarında Erüment Behzat Lav'ın düzenlediği "Tiyatro Anketi"ni yanıtlayanlardan, bir tiyatro yazarı olarak tanıtılan, İlhan Şinasi, bu hareketi değerlendirirken şöyle söylüyor:

Klasikleri halkın kafasına bir beton temel halinde yerleştirmeden şimal eseri oynamaya kalkışmak Ertuğrul Muhsin'in palavralarından başka hiçbir faildeli netice vermez. Kötü bir Bernstein dramının arkasından softa İhsen, onun arkasından Eski Rüya, daha sonra Hamlet oynatan adam mutlaka ertesi günü gazete-lerde halkın zevksizliğine ve cahilliğine küfretmek bahanesi hazırlıyor demektir." (Yeni Adam, 21 Mayıs 1934).

Ne var ki, İlhan Şinasi gibi, şimdi bizim veralı kuşağına bile adını öğretemeyen kişiler çok değil Muhsin Ertuğrul'un tiyatro hareketi karşısında. Yeni Adam dergisini çıkaran İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun temelde kukla, karagöz ve orta oyunu geleneğine bağlı olduğu bilinir. Buna karşın, söz Muhsin'e gelince çok da kavgacı bir tabiata sahip olan eski Darülfünun emini, Darülbeyazıt'ın ustasını değerlendirirken, nesnelliğini yitirmez. Çünkü gelecekte, geleceğin yargısından, sizlerin yargısından korkar.

"Ertuğrul Muhsin'in 25. yıldönümü elbette kutlanmalıdır. Çünkü E. Muhsin aktördür. Yalnız aktör değil, ressam, müellif, mütercim, nihayet bir düşünücüdür. Onda bir rejisörün bütün güçleri, demirbaşları vardır. Başka bir ayrılığı da Türk Tiyatrosunun dönüm yerinde doğmuş, büyümüş olmasıdır. Rejisörlerin asıl kaderini taşımıştır.

... Bu yirmi beş sene Muhsin'in geçmişi, geleceği değildir. Geçmiş zaman sanatkar ve düşünücü Muhsin'in yıkma ve dayanma seneleri olmuştur. Bu günden

sonra asıl yakma ve yaratma çağı onun için de başlıyor. Muhsin'in buna gücü yetecek mi? Evet, diyorum. İdealcilerin yıkması yapmak içindir. (Yeni Adam, 26 Mart 1934).

Bu kısa saptamalarla Muhsin Ertuğrul'un oyuncu, rejisör, tiyatro adamı kişiliğini değerlendirenlerin genellikle kendi kuşağından yazarlar olduğunu söyleyebiliriz. 1930'lu yıllarda Ali Ekrem (Bölçayır), İbnürrifık Ahmet Nuri vb. kendisinden yaşlı olanlarla akranelarından bir kısmı karşısına geçtiler Muhsin Ertuğrul'un. Bu türden tartışmalar tiyatro tarihçisinin çalışma alanına girer kuşkusuz. Bu nedenle ben sunduklarımla yetinerek, öncü Muhsin'in 30. sanat yılında, kendisinden iki kuşak sonra gelen bir sanat adamının, Abidin Dino'nun (1913 →) "Türk Tiyatrosu Nasıl Doğacak" başlıklı yazısından aldığım bir bölümle konuşmamı bitirmek istiyorum:

"Son seneler zarfında bilhassa Şehir Tiyatrosu sayesinde bir sanat haysiyeti bir disiplin ve bir tiyatro tanzimatı yapılmış kazanılmıştır.

Bu kazancı Muhsin'e medyunuz.

Fakat kayıplarımız da var.

Neş'eyi kaybettik.

Aktöre hakikatı veren irticalen söylemek ve oynamak sanatını kaybettik. Seyirci ile aktör arasındaki bağı kaybettik.

Bu kayıplardan Muhsin'i mes'ul tutmak gülünçtür. Muhsin anarşi içinde çırpınan temelsiz bir tiyatroya hiç değilse bir teşkilat, bir şeref vermiştir.

Bunu yalnız Muhsin'e medyunuz." (Türk Tiyatrosu Nasıl Doğacak, Ses, II. teşrin 1939).

Dinlediğiniz için teşekkür ederim.

İNSAN ONURU

Michelangelo ve Leonardo da Vinci, ilginç bir çağda yaşadılar ve çağa yanıt vermesini bildiler. Bu çağ, bilimin Copernicus'tan Galilei Galileo'ya uzanan yenilenişidir. Kapitalist üretim ilişkileri üstünde yeni bir devlet biçiminin örgütlendiği ve feodal imparatorluklara savaş açılan çağdır. Bu çağ, hiç bir soyluluğu ve göksel tezyini olmayan bir sınıfın, yani burjuvazinin; göğe ve soylulara savaş açtığı çağdır. Rönesans, insanı tanımlamadı ama biricik dayanağı insandı. Bu, sanata bir onur olarak yansıdı ve sanatın bağımsızlığını sağladı. Sanatın onuru, daima insanın onuru olmuştur. Sanatın savaşı, feodalin alınmaz olarak öne sürülmüş haklarına ve Papa'nın takdisine karşı, tarihsel dinamiğin insanılığını temsil eden sınıfla birlikte olmuştur. Sanatın arkasında burjuvazinin parası vardı. Bu iş, paranın egemen değere dönüştüğü bir dünyanın başlangıcıdır.

Bugün, bunun bir eşdurumu yaşanıyor. Bu kere, savaşım, parayla- dır. Tarihsel güçlerin ilerleyiş biçimi, emeği paraya karşı egemen bir değere dönüştürmektedir. İnsanın insan üstündeki egemenliğinin binler yıllık deneyine dayanarak, çoktan kuramlaştırılmış kimi ölçütleri değişik değişik söze dökmek ayrı bir şey, tarihsel geçerliliği olan sözü söylemek ayrı şeydir. Bugün bir kere daha, insan onuruna yönelik, tarihsel ilerleyişin biçimine dayalı sanat, can alıcı sorun olmuştur.

GETTO

Ahmet Oktay getto'dan yakınlık ancak 5 - 6 yıl oldu. Elbette getto, insan onuruna aykırıdır. Onun getto anlayışı şuydu: "yazınsal iktidar" kimilerini getto'ya itmiştir; teslim oluncaya kadar orada tutacaktır, biçimindeydi. Bu yılki çağrısı, Oktay'ın pazar kavramı etrafındaki kuramlarında da içkindir. O zaman getto'dan şikayetçiydi. Şimdi ne düşündüğü merak edilebilir.

Ne var ki getto kavramı yanlıştır. Çünkü, yazınsal iktidar kavramı yanlıştır. Yazınsal iktidar değil, toplumsal iktidar vardır ve bu, siyasal iktidardan da ayrı bir şeydir. Temel- dedir. Yazınsal finansman, toplumsal iktidar insiyatifine dayalıdır. Ve pazar ortak bir silahtır. Pazar, gene

EDEBİYAT EDEBİYAT DIŞI YARGILANAMAZ

■ Veysel ÖNGÖREN

pazarla aşılacaktır. Bu yüzden ideoloji kavramı soyut bir olgu değil. Ahmet Oktay'ın Ahmet Telli'yi ideolojik olarak yargılarken tarih, eylem ve kahraman kavramlarına getirdiği esneklik ilginçtir¹. Tıpkı Gökhan Cengizhan'ın, Ahmet Erhan'ı ideolojik olarak yargılarken toplumsal özne, tarihsel süreklilik ve özne kavramlarında yaptığı gibi².

TARİH VE EYLEM

Ahmet Oktay, tarih ve eylem konusunda tuhafık gösterdi. Belli, tek bir eylem biçimini; değişik, çeşitli eylem biçimlerinin yerine koydu. Bu, klasik kahramanlık eylemidir ve Oktay bununla, temel eylemi, yani tarihi oluşturan pratiği gözardı etti. "Dünyayı değiştirebilecek tek sınıf" demek yetmez. Bu sınıfın koşullarını ve değişimin de koşullarını hesaba katmak gerekir. Nitekim gözardı etmeyi tamamladı da: güncelden bağımsız bir tarihsellik kavramına yaslandı. Yani, tam bir kavramlar dünyası.

Oysa Telli'de suçladığı "Soluk Soluğa" şiiri, en çok, güncel- bağımlı olmayan bir tarih anlayışına yaklaşıyor diye yargılanabilirdi. Kaldı ki Telli'nin adamı bu da değil. Telli'nin o şiirindeki adam (üstelik şiirinin bütünü bu adamı dışlıyor) tarihseldir ama bugünkü dünyanın bütünselliğinde geçersizdir. Ölmüş bir adamdır. Telli bu adam için; lo- kal, özgü bir olgusal çerçeveye görmüşse, bunu şiire katmalıydı. Bu şiirin eksikliği budur. Demek ki şiirin ideolojik sonuçlarını iyi görmek için önce estetik konumu çözüm- lenmelidir.

Ama Ahmet Oktay, bu meselede şiirsel olan'ı söz konusu etmediğini söylüyor¹. O zaman, şiirsel olan'ın şiirsel olmayan bir yerde çözümle- nebilmesi için yararlı yöntemin ve ölçütlerin bulunabilmiş olması gere- kir. Böyle bir şey, henüz getirilebil- miş değil. Böyle bir şey, Plehanov'a dayanarak öne sürülen "eleştiri, sa- natsal dili sosyolojik dile çevirmek- tir" gibi bir tutuma varıyor. Fakat kuvvetle öne süreceğim ki, asıl yan- lış olan budur. Eleştiri, diller arası keyfi bir denkleştirme değil, diller arasındaki ilişkinin biçimini bulabil- mektir. Bu biçim ise, ne o dildir ne de öteki dil.

Bu, gözden kaçırıldığı içindir ki, Oktay, mesele şiirsel değil derken de estetik kaygılar içinde düşünmek- tedir. Bu yüzden de, tarih ve eylem ilişkisini, güncelden arındırılmış bir tarih görüşünde yani tarihsizlikte yani kavramların geçerliliğini ken- dinden aldığı bir düşünüşte tanımlı- yor. Çünkü, böyle bir düşünüşe yas- lanmadan onun tercih ettiği fantaz- ya ve ütopya kavramları işler hale getirilemez. Bu kavramları temel be- lirleyici alan bir ilerleyişin yabancı- laşmış düşünceye gereksinimi var- dır. Oktay'ın, yabancılaşma üzerin- deki tartışması, pazar konusundaki tartışması gibi, ne yaparsanız yapı- nız bunu aşamazsınız'a çıkıyor. Yılıya çağrı sürmektedir. Çünkü, olgusal koparılmış tarih düşün- cesi, yabancılaşmış düşüncenin çı- kış noktasıdır.

ESTETİK VE İDEOLOJİ

Ahmet Oktay, "Soluk Soluğa" ya yaptığı eleştirideki çelişiklere

ÖZKAYNAK Basın Yayın Dağıtım

Çocuk yayıncılığında;

- * Yanlış söyler, doğruyu yapamazsınız dediler.
- * Yanlış karşı çıktığımız doğrudur.

Doğruyu da yapmaya çalıştık.

Çocuğın;

Duygu, imge dünyasını kucaklayan, bedensel ve tinsel gelişimini gözetken, içerik ve biçim açısından nitelikli, özgün bir yaklaşım.

Özkaynak Yayın Yönetmeni
Sezai Kaynak

Dünya Çocuk Klasikleri Dizisi

1. Yaşlı Balıkçı ve Kırmızı Balık (A. Puşkin)
2. Çocuklar İçin Öyküler (L. Tolstoy)
3. Yaz Masalları (Eno Raud)
4. Halk Masalı, Alyanuşka ve Küçük Kardeşi İvanuşka (Anonim)
5. Kar Beyazı ile Gül Pembesi (Grim Kardeşler)
6. Yumak (Walt Disney)

Her Kitap 200 T.L.
Toplu isteklerde % 25 indirim.

Sumer Sokak 8.5 Kızılay - Ankara
Tel: 29 83 63

SERGI KİTABEVİ

- İlk, orta, yüksek öğrenim ders kitapları
- Bilimsel - sanatsal yayınlar
- Süreli yayınlar
- Kırtasiye gereçleri

HİZMETİNİZDE

Birinci Beyler Sokak.
Uğur Pasajı 10/B
Tel: 13 72 22 - İZMİR

düşmeden de tutumunu ifade edebilmektedir: "Özel'in kimi düşünsel ve sözel öğeleri süreklilik gösterir, dolayısıyla temel kaygıların ideolojik konum değişikliğinden etkilenmediğini kanıtlar. İnsan ve birey oluşun sorunları, Özel şiirinin omurgasını oluşturur. Şiirin yalnızca sözel sanatlar aracılığı ile kurulamaya çağını bilen İsmet Özel, düşünsel kaygılarını dile getirirken daima imgesel düzeyi göz önünde bulundurur. Ve anıksal olanla arasında bir uzaklık bulundurur. Bu düşünsel kaygılarını Özel düz yazılarında açıklamayı öngörür."³

Sunduğu sanatın nasıl bir düşüncüyü içerdiğini düz yazılarında açıklama isteğini Atilla İlhan, Selim İleri de sürdürmektedir. Kuşkusuz bu, bir kasıt örtme değilse bir sanatsal yetersizliktir. Bu işte, kendi kendine yetmeyen sanat söz konusudur ve tam bu noktada estetik konum can alıcı bir soru olarak ortaya çıkıyor. Bu çift yanlış tutum, dünya görüşü olmayan bir estetiğin yöntemidir. Nitekim: "İsmet Özel'in şiiri toplumcu eğilim gösterdiği dönemde de İslami düşünceleri yansıttığı dönemde de hem kişisel hem özgün olabilmeyi başarmış bir şiidir".³

Kişisel ve özgün olmakla insan ve birey olmak arasında kurulmuş ve dünya görüşlerinden arındırılmış bu bağıntı biçimi, kuşkusuz ideolojisiz olmanın önerisidir. Artık çok açıktır ki, Oktay'ın, Telli'de yargıladığı ideolojik eksiklik ya da ideolojik yanlış değil, ideolojik olmanın kendisidir.

AYNI ŞEY

Benzer durum Gökhan Cengizhan için de söz konusudur. Ahmet Oktay, "1970'lerden sonra yayınlanan pek çok şiir (bir kuşağın ürünleri) son kertede bir eylem ve kahraman eğretilmesi bağlamında üretiliyor"¹, derken, Cengizhan da aynı noktadan hareket ediyor: "70'li yıllarda, toplumsal muhalefet hareketi içinde büyük ölçüde öğrenci kökenli gençliğin politik işlevselliği; bir dönemin tarihi eylemliliği ve belirlenmiş çizgisi olmuştur. Toplumcu genç şair de, bu formasyon içinde yer aldı. 80 sonrası dönem, hareketin içinden kopup gelen 'genç' şairin (ne ölçüde hareketin içindeydi?) politik yükümlülüğünden politik gönüllülüğe geçiş sürecidir!"²

Cengizhan için karışıklık, düşüncesini tarihi sürekliliğe dayandırma-

sına karşın, bu kavramdan gelebilecek bir perspektifle, Türkiye şiirini analiz etmeksizin "genç toplumcu şiir" dediği şeyi dışlamasından doğuyor. Sav, aynı zamanda ölçüt oluyor. Savcı ve yargıç aynı kişi. Ama Cengizhan'ın kendisine verdiği görev, toplumsal olan'ın savunusudur. O zaman ne yapmaktadır. Bir mekanizmi, kendindenlik yoluyla toplumsal olan'a ikame etmektedir. Belli bir eylem biçimini tarihe ikame etmekle, eylemsizliği tarihe ikame etmek aynı şeydir. Birincisini Oktay, ikincisini Cengizhan yapıyor.

Cengizhan bunu yaparken, toplumsal özne sözüyle ifade ettiği bir belirsizlikle şairi karşı karşıya getiriyor, çarpıştırıyor ve şairi dışlıyor:

"'Genç' şairin, şiirinin sorunsal perspektifini salt kendi biricikliği (bir tür memleketçilik!) içinde belirlemesi; saf öznelliklik! İşte biri kalkar 'ben Trakya folklorundan yola çıktım' der, biri 'taşra duyarlılığından', biri 'Akdeniz kültüründen', biri 'kemençe havasından' ... 'geleceğin sürdürücüsüyüm'..."². vb.

Bu öyle bir şey ki, önce doğan soru şudur: Tarihsel süreklilik ile gelenek arasındaki ilişki çözümlenmeden Cengizhan'ın sözleri nereye bağlanabilecek. Bir mekanizme yaslanmadan (bu ise pratikte: Herşey böyle iyi. Yerinde kalsın demektir) tarihsel süreklilik adına gelenek nasıl dışarı atılacak. İkinci soru, ilk soruyu da içermektedir: Bir ülke düzeyi dışarı atıldıktan sonra geriye ne kalır. Herhalde yalı duyarlılığı. Söz konusu olan, toplumsal bütünselliğin özgü içeriği ise, hem o, bunlarsız nasıl elde edilebilir, hem de bu içerik belirlenmeden nasıl yargıya varılabilir.

Nitekim Cengizhan, mekanizmi yoluyla idealizme düşmektedir: "Bu da çok çok bir duyarlıktır ve nasılsa saftır. Şair, tüm doğallığıyla konuşmaktadır, bilinçliliği ile değil!... bu 'safiyane' doğallığın, içtenlik olarak yutturulması, ona sarılınması ne oluyor? Bilinçlilik ise, bir o kadar nesneldir, içtenliği de içindedir."²

Doğallık ile içtenlik karşı karşıya konuşsa ve doğallıkla bilinçlilik de karşı karşıya konuşsa ve görüldüğü gibi içtenlik bilince verilmişse, bu, bilincin gerçeklik alanı olarak alınmasından başka şey olmaz. İçtenlik yoluyla kökeninden koparılan bu bilinç, idealizmdir elbet.

Bu durumda, Ahmet Erhan'ın, ideolojik kopmayla yargılamak için Gökhan Cengizhan'ın kurduğu ve çıkış noktası aldığı tümce üç bakımdan geçersizdir. Birincisi, genç şiir farklılık gösteren şairlerce yazılmaktadır. Çerçevenin bütünselliği, şairin biricikliğini tüketmiyor. Onun için tek örnek alınmış bir şair, genç şiiri tüketmez. İkincisi, Alacakaranlıktaki Ülke, ideolojik yanlış değil, duygusallığı içerir. Böyle böyle, aşk şiiri yazılmaz, güneş ışığı şiiri yazılmaz, karamsarlığın ya da hüznün şiiri yazılmaz türünden saplantıları hortlatmayalım. Aslıolan dünyayı benimsemiş olmaktır. Duygusallık dünyanın bir özelliğidir. Dünyayı bir ucundan tutmuş olmak, dünyayı yadsılamak aynı şey değil. Yeter ki tutuş biçimi, dünyanın bütünselliğine açık olsun. Alacakaranlıktaki Ülke'de bu uzanım fazlasıyla vardır. Duyarlıksız şiir yazılabildiği de hiç görülmemiştir. Üçüncüsü en önemlisi: Toplumsal özne tanımlanmadan ve Ahmet Erhan'ın bunu kendinde nasıl olumsuzladığı gösterilmeden bu yargı anlamsızdır.

Cengizhan'ın çıkış noktası olan tümce şu: "Toplumsal özne'nin bir iç dünyası vardı: Örneğin Ahmet Erhan, toplumsal özne'yi kendinde olumsuzlayarak, bunu ters bir kupta vermeye çalışmıştır."²

VARILAN YER DE AYNI

Gökhan Cengizhan, şiirsel tarzlar arasında bir tercih yapmaktadır⁴. Karşısına aldığı tarzı şöyle belirliyor: "Duyarlılığı ortak dilde somutlaşan 'iririk' söylem, sunduğu şiir dünyası ile duyurulanabilir, algılanabilir ve 'haz' verir! İçerik verilir, edilgin bir okuma ile elde edilebilir; yani fazlasıyla içkindir."⁵

Seçeneği olan şiirseli de şöyle belirlemektedir: "Soyutlama düzeyinde üretilen şiir dünyası ise, söz edilen soyutlamanın içinde ifade bulmaktadır (ifade içinde ifade. Çünkü soyutlama bir ifadedir. Dildir. VÖ). İçerik ancak, üretici bir şiir-okuma ilişkisinde edinilebilir."⁵

Bu üretim, verili olan'ı dışlıyor. Onu, onunla aşmıyor: "'Karşı' bir dil arayışı, bu nedenle, ortak dilin ifade ettiği verili değeri devre dışı bırakma çabasıdır da!"^{4,6}

Artık, bunun doğal bir sonucu olarak ideolojik olan göge çekilmiş-tir: "...paylaşılamıyorsa (şiir içeriği

VÖ) bu, tarih bazındaki ideolojik sorunsalın gizliliğindendir."⁵

Böylece, ideoloji kavramı askıya alınıyor. Ve böyle bir yazar, göz kırpmadan ideolojik yargılamalar yapıyor. Elbette o zaman, karşısına aldığı ideoloji kavramıdır. Bunu da kaçış yazını' adına yapmaktadır: "'Lirik' söylem, verili imgelemi kollamak ve korumak pahasına 'fetişist' bir deyiş sunmaktır! Çoğu kez yüceltilen bir özne! Oysa savaşmak kadar kaçış da bir insanlık (durumu değil) fiilidir: ..."⁵

Ama burada doğan soru çok keskin: Toplumsal özne kaçacaksa, toplumu kim ayakta tutacak. Bir gizil-güç mü (potansiyel). Nitekim Cengizhan, söylediklerini potansiyel kavramına dayandırmaktadır⁵. Ama bir soru daha var. Potansiyelin gerçekleşmesi nerede olacak: "Dilin bağıntılarından 'uç' noktada çözümlere özerkleşen" bir sanatsal içerikte. Çünkü, "Anti-şiirsel denebilecek radikal çıkışları yapan şairlerin benimsedikleri tavır; yeniden örgütlenmiş bir gerçekliktir."⁵

Demek ki, bir sanatsal içerik, uç noktalarında dilin özerkleştirdiği bir gerçeklik olgusu olmaktadır. Cengizhan'ın şair tercihi İzzet Yaşar'dır. Böylece İsmet Özel'in yanıbaşına düşmektedir⁷.

Ahmet Oktay'la aynı yere varış, işte böylece, nesnel gerçekliği belirsiz almasıyla ortaya çıkıyor. Nesnel gerçeklik belirsiz alınmadan dil, alt düzeyde olsun, üst düzeyde olsun "ayrılıkçı" olamaz⁵. Nesnel gerçeklikte aranmayan bir potansiyel, ancak, psişiktir ve gerçekliğin belirsizliğini arkasına alan bir psişiklikle, güncelden arındırılmış tarihsellik aynı şeydir.

GENÇ ŞİİR

Genç şiir, yaşayan bir şeydir. Demek ki yazılagitmektedir de. Bu yüzden bu şiirin belli bir özelliği önemli. Özellik şudur: Kendisini çevresi ile birlikte daima soragelmıştır ve soragitmektedir. Ve ideolojik yargılama çok üst düzeyde bir iştir. Çünkü birey, çok üst düzeyde bir iştir.

İkincisi. İmge ile imajı bir tutan tutum yanlış. Yanlış, imgenin de imajın da bağımsız anlam birimleri olmalarından kaynaklanıyor. Bağımsız anlam birimi olmak temele alı-

nınca, kimi yazarlar imaja imge demekte sakınca görmüyorlar. Ama imaj, imgelerden kuruludur. Bir imaj, tek bir imgeye indirildiği zaman, öyle alındığı zaman, salt dilsel bir olguyla karşı karşıyayız demektir. Bu da, mantık diline çevrilmiş bir önermeye benzer. İmge bizi, olgusal dünyaya, yaşanana, tarihe gönderecekse bunu yapamayız. İnsanı, olmadı bir yerde aramak, insan onurunu zedelemekle aynı şeydir. İmajın durumu, bilimsel önermenin durumu gibidir. Bilim adamı, mantık diline çevirmeden, önermesindeki terimleri tek bir terime indirgemez. Yiğitla sentaktik önerme, tek bir önerme olarak alınabilir. Ama hiç bir semantik önerme, bir başka semantik önermenin yerine konamaz. Çünkü sentaktik önerme, salt bir dil olgusudur. Ama semantik önerme, dile içerilmiş bir olgusalıktır. İmaj, semantiktir. İçerdiği olgusalı yalnızca psişik görmek de göstermek de yanlıdır.

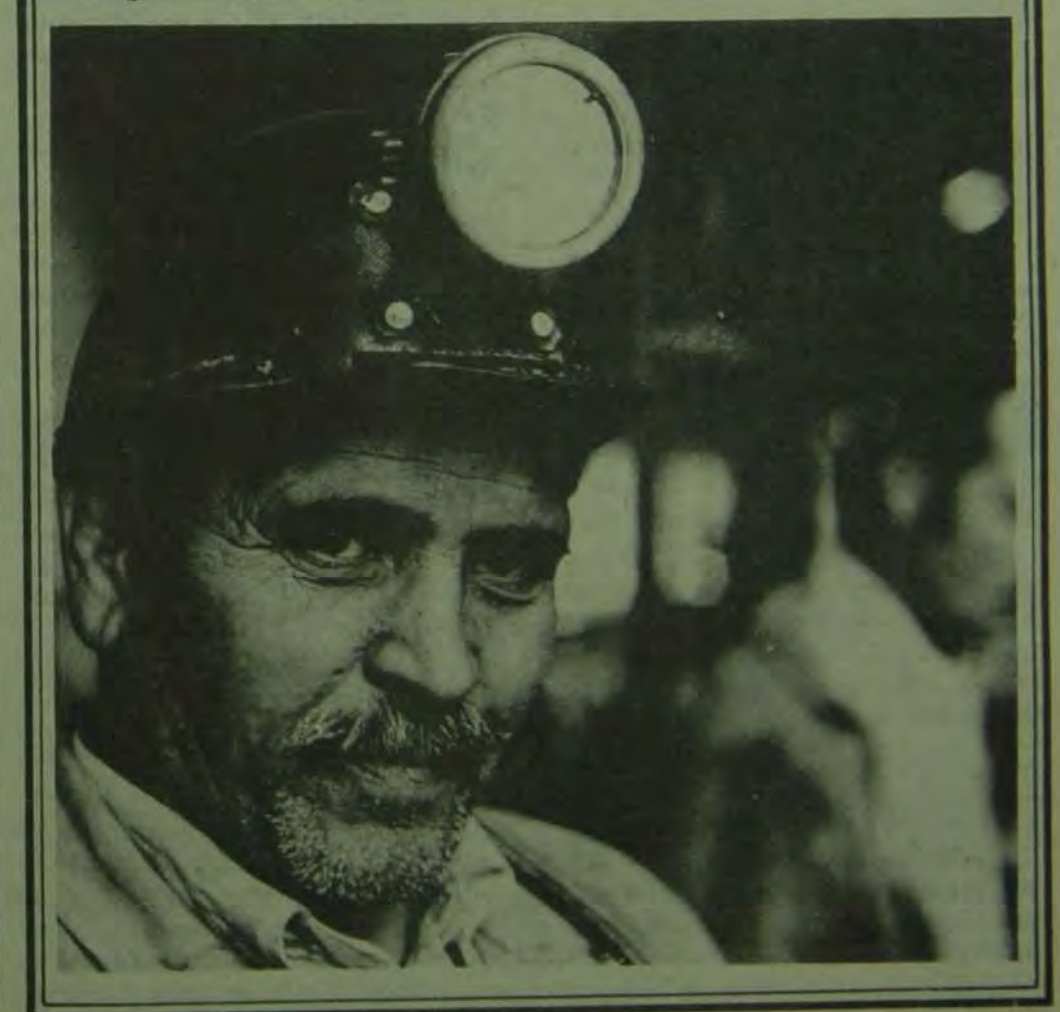
İkinci yeni şiir, imajın bir anlam birimi olduğunu, estetik simge olmadığını açığa çıkarılaberi, ülkemizde, imajın kendinden bir anlamlılık olduğu düşüncesi de yayıldı. Bu, salt psişik bir şiirin görüşüdür. Uzlaşmaz bir karşıtı vardır: İmaj bir anlatım birimidir ama kendini değil, kendinden başka bir şeyi

anlatır. İşte budur, insanların yaşadıkları şeyi anlatan şiir. Yani tarihsel içerik taşıyan şiir.

Tarihsel güçlerin eyleme biçimini içeren şiir de budur ve bu, insan onuru adıdır.

- 1- Ahmet Oktay. Kahraman İmgesi ve İçeriği. Yazko Edebiyat Kasım 1983.
- 2- Gökhan Cengizhan. "'Genç Şiir' adıyla", Yarı Ekim '83.
- 3- Ahmet Oktay. Nokta Dergisi 20 - 26 Şubat '84, sayfa 55.
- 4- Seçeneğinin alımında, Gökhan Cengizhan, Ali Cengizkan'ı da anmaktadır. Şairin kendisi ne der bilemem ama ben, böyle bir analiz yaparken, Ali Cengizkan'ı burada görmediğimi belirtmek zorundayım.
- 5- Gökhan Cengizhan. Lirizmin Ufku, Yeni Olgu, Şubat '84.
- 6- Türkiye Yazıları, Kasım 1980'deki İmge İşlerliği adlı yazımda, kullandığım verili içerik teriminden, buradaki anlamı amaçlamadığımı belirtmek isterim. Verili içerik, benim için kitabı olan, salt psişik olan vb. dir. Verilmemiş içerik benim için, gerçekliğin bize sunduğu veri'lerden konarılır.
- 7- Ertuğrul Özkök, bir yazısında, bir araya getirilemez diye belirlediği kimi sanatçıların bir araya nasıl getirilebildiğini biraz da hayretle sormuştu. Evin içinden baktığı için, odalar, merdivenler, sofalar ve dönemeçleri ile herşey ona büyük farklılıklar gösteriyor. Ama evin dışından bakıldığı zaman, bunlar bir aradadırlar.

Fotoğraf: Baytekin Kara (İFSAK)

“FELSEFENİN ULUSAL YÜKÜMLÜLÜĞÜ” NDEDEN ÖNCE KAVRAMLAR VE ANLATIM KARŞISINDA SORUMLULUK

■ Güngör F. TÜZÜN

Veysel Öngören'in, "Bilim ve Sanat"ın Aralık 1983 sayısında "Felsefenin ulusal yükümlülüğü" başlıklı bir yazısı yayımlandı. Felsefenin ulusal yükümlülüğü önemli bir konu. Yayımlandığından bu yana yazının eleştirildiğine tanık olmadım. Bu sessizlik bize yazıyı her okuyanın onayladığını mı düşündürür, yoksa okunmadığını mı? Birincisi olacak şey değil. Okunmadığını ya da dikkatle okunmadığını sanıyorum. Hatta yazıldıktan sonra yazarın kendisince bile.

Veysel Öngören yazısına şöyle başlıyor:

"FELSEFE yapısı gereği evrensel. Ulusal'la çelişik düşer."

Felsefenin yapısı gereği evrensel olması ne demek? Ulusalın evrensel ile çelişik düşmesi nasıl olur?

Yazar "yapı" sözcüğüyle felsefi etkinliğin bütün toplumlarda aynı sorunları ele aldığını mı söylemek istemiş, felsefi etkinliğin bütün toplumlarda var olduğunu mu? Yoksa felsefe kavramı içinde ele alınan her sorunun evrensel nitelik kazandığını mı öne sürmüştü? Bize göre hepsi yanlış.

Felsefi etkinlik resim, müzik, şiir gibi her toplumda karşımıza çıkan bir etkinlik değil. Bazı sorulara karşılık arama çabası diyelim ki, her toplum için kaçınılmazdır. Her toplumda müzik, resim, şiir etkinliği de var ama, bu sanat dallarındaki somut ürünlerin hepsi mi evrensel oluyor? Bölgesel, ulusal nitelikleri, zaman içinde değişimleri ne olacak? "Felsefenin yapısı" deyince bu, felsefi etkinliğin varlığından ayrı anlam taşıyor. Yapı felsefi etkinliğin ürünlerinde karşımıza çıkar. Felsefi etkinliğin ürünleri, ister büyük sistemler olsun, ister felsefe kavramı

içinde ele alınıp alınmaması bile tartışılmalı din ve söylencelerle karışık örneklerde olsun "evrensellik"le nitelendirilecek bir yapı birliği gösteriyor mu?

Acaba yazar ele alınan sorunların evrenselliklerini mi öne sürüp bunu "yapı" sözcüğüyle anlatmak istemiş? Örnek olarak bilgi teorisini ele alalım, kısaca özetlersek: Neyi bilebiliriz, bilgimin kaynağı nedir? Bu soruların her felsefi etkinlikte ele alındığını mı anlatmak istemiş? Ama bu "yapı" değil, sorunun insan zihnini için kaçınılmazlığı olur. Cinsellik bütün toplumlarda sanatın özünü oluşturan önemli yaşam alanlarından biri. Ama, biz somut örneklerinde her sevgi şiirini evrensel olarak nitelendirebilir miyiz? Bizce "yapı" kavramı ancak somut örnekler için geçerli bir kavram.

Kavram tartışmalarını bir yana bıraksak da, yapısı gereği evrensel olan, olsa olsa yapısı gereği ulusal olandan ayrı olur, onu aşar. Ama neden çelişkili olsun?

Veysel Öngören diyor ki: "Felsefe yapısı gereği evrensel. Ulusal'la çelişik düşer" Çelişme yapısı gereği evrensel olduğundan mı, yoksa evrensel olduğundan mı? Yani yapı gereği mi çelişkiyi oluşturuyor, yoksa evrensellik ulusalın çelişkisi kaçınılmaz mı?

Yazının devamında yazarın açıklaması şöyle:

"Demek ki, evrensellik genel geçer bir nesne olarak (nesne?) değil de genel - geçerlik eğilimi gösteren bir nesnenin, bir olgunun, bir öznellik durumunun hareket doğrultusu olarak alacağız. Ulusal olan, böyle bir eğilime sahip nesne ya da olgu'dur. Bu ise herhangi bir tarihsel özne olarak, böyle anlaşılmış evrensellik gereksinimine verilebilecek ya-

nıtı, kendi koşullarında bulabilen şey'dir."

Yukardaki bölümü bir kez daha dikkatli okuyun. Evrensellik belirleyen "hareket doğrultusu" ulusalı belirleyen bu hareket doğrultusunda eğilime sahip nesne ya da olgu ise, neyle neyin çeliştiğini anlayabildiniz mi?

Ulusal ve evrensel kavramları üzerinde görüşler Aralık 1983 tarihinden bu yana "Bilim ve Sanat" okuyucularınca dergide izleniyor. Veysel Öngören de bu kavramlara başka bir açıklama getirmiş diyerek tartışmayalım ama "çelişik" bir mantık terimi. Genel geçerlik eğilimi gösteren bir nesnenin, bir olgunun hareket doğrultusunun, böyle bir eğilime sahip nesne ya da olgu ile çelişmesi ne demek oluyor?

Yazar, yazının ilk cümlesinden sonra: "Felsefenin ulusal bir yükümlülüğünün olabilmesi için ulusal olan'la bir çelişik birliğine varması gerekir. Öyledir de." diyor.

Çelişik birliği acaba tez ve antitezin bir sentez oluşturması mı? Bazı konuları anlayamamak diyelim ki, benim kusurum ama, "Öyledir de." diyerek kesin bir yargı öne sürülünce, bu, her felsefi etkinliğin ürünü için geçerlidir yargısına varmadan edemiyoruz. Böyle olunca ulusal yükümlülük, ulusalla çelişik birliğin den ötürü mü ortaya çıkıyor? Veysel Öngören'in yazısı sayfalarca sürdüğüne göre, bizim anladığımız kadar kolay olmasa gerek.

Yazarın da dediği gibi: "Ama bu birliğin gösterilebilmesi için kültür, evrensel, ulusal gibi kavramlara ve bunların ilişkisine bakmak gerek." (iyi ki, "çelişkisine bakmak gerek" dememiş. Eğer "çelişkisine bakmak gerek" deseydi yazıyı anlayabilme umudumu kaybedecektim.)

Bakmaya başlıyoruz:

"Çünkü kültür geniş boyutlarda yüzen bir hayat tarzıdır"

"Kültür oluşum olanaklarının düzeyi demektir"

"Kültür kendisinin eşbiçimi olan maddi servet gibidir. Büyümezse küçülür"

"Kültür bir arza dönüştüğü yerde zaman yitirmeden bir talebe sahip olmaktadır. Bu onun ırası (karakter) dir. Üretim ve tüketim ağının maddi koşulları insanlığı ('insanlığı' mı olacaktı yoksa yazarın yeni bir terimi mi?) buradan sürerek, maddi serveti bir kültür ögesine dönüştürerek mülkiyetini eler. Çünkü başka türlü tüketim gerçekleşmez."

"...git git anlaşılıyor ki, yerel ıra (karakter) evrensel altyapıya dayanır."

Kültüre bakınca bunları gördük.

Yazının daha sonra "TARİHSELLİK", "TARİHSEL KAVRAMLAR", "DİNAMİK", "FELSEFELİ BİÇİM", "SEMANTİK BİRLEŞME", "YÜKÜMLÜLÜK" bölümleri yer alıyor.

"TARİHSELLİK" bölümünden:

"Üretimi, ekonomik bir fiction'a indirgemek ne denli yanlışsa, ki bu hayatı eşyaya indirgemek olur, aynı şekilde, üretim ve tüketim ilişkisinin insanlık ırasını (karakterini) gözden kaçırmak da yanlıştır. Bu ıra, yaşama eğiliminin yarattığı ve yaşama eğiliminin olgunlaştığı, gereksinimlerin giderimle ilişkisinde. Burada yaşama eğilimi gerçekleşmektedir. Bu gerçekleşmede, yaşama eğilimi; evrensel dediğimiz şeye, ulusal kavramı ile karşıladığımız şeyi bağlar."

Demek ki, kültür, evrensel, ulusal gibi kavramlara ve bunların birbiriyle olan ilişkilerine bakmamız gerektiğini söyleyen yazar; ulusalla evrensel arasındaki ilişkiye bakınca, evrensel dediğimiz şeye ulusal dediğimiz şeyi bağlayan yaşama eğilimini görmüş. Ama ben "evrensel dediğimiz şey" ile "ulusal dediğimiz şey" in ne olduğunu anlayamadım.

"Şey"le bir şey anlatabildiğimizi sanıyorsak her sorunun karşılığı bulmak kolay.

Gelelim "TARİHSEL KAVRAMLAR" bölümüne:

"Bugün her etnik grubun bütünselliği, ulus olma özlemiyle sınırlıdır. Ama ulus olgusu kapitalizme dayalıdır. Ulus kavramı toplumsal örgütlenişte burjuva dilinin toplumbilimsel karşılığıdır. Kapitalizme dayalı hayat tarzının organığı ulusu vermiştir. Bir etniğin ulusa dönüşebilmesi için kendine özgü kapitalist altyapısı gerekir ve etnik dünyanın öngördüğü bütünsellik eğilimi, kapitalist dünyada değişime uğradı. Ama burada da durmadı. Çünkü özgü kapitalist altyapılar da kendi dışına bütünsellik eğilimi gösterirler. Etnik olgu bu bütünselliğe bağımlıdır."

Ulusal dediğimiz şey'in ne olduğunu anlamaya başlıyoruz diye sevinemedim. Kapitalist ekonominin uluslaşma sürecinde önemli belirleyiciliği olduğu sosyolojide de genellikle kabul edilir, ama ulusa dönüşmesi ne oluyor? Uluslaşma, tarihi derinliği olan bir sürecin, bu süreç boyunca oluşan bir sentezin sonucudur. Uluslaşma süreci etniğin ulusa dönüşmesi ile değil etnik birliği aşan entegrasyon ile karşımıza çıkar. Bu entegrasyonun kendini ortaya koyduğu alan şehirleşmedir. Kapitalist ilişkiler için de şehirleşme

sürecinin başlayıp pekişmesi gerektir. Bu arada merkezi siyasal erkin oynadığı rol de önemlidir. Ulusal bilinç uluslaşma sürecinin başında değil sonunda oluşur.

Devam edelim:

"Nitekim feodal için evrensellik bir veri, verilmiş bir dünya iken; burjuvazi için yalnızca bir veri değil, aynı zamanda üretilendir."

Bu cümleden sonra paragraf başında şu yargı yer alıyor:

"Böylece ulusallık ile evrensellik arasında çelişik birliğini yakalamış oluyoruz."

Evrensellik böyle kategori değiştirmesi bu kavrama yüklenen sonu gelmez anlamlardan bir yenisini karşımıza çıkarıyor. Bu da feodal burjuvaziye geçişte oluyor. Verilmiş bir dünya iken üretilen oluyor. Ve böylece evrensellik ile ulusallık arasındaki çelişik birliği yakalanmış oluyor.

Veysel Öngören sosyolojik bir terim olan etnik terimini Aristo'nun immanent (mündemci) nitelikler gördüğü eşya kavramı gibi almış. Evrensellik kavramına da her bölümde ayrı bir anlam yüklemiş.

Söylediklerine bir kez daha bakalım:

"...feodal için evrensellik bir veri, verilmiş bir dünya iken; burjuvazi için yalnızca bir veri değil, aynı zamanda üretilendir" ve "böylece evrensellik ile ulusallık arasındaki çelişik birliğini yakalamış oluyoruz."

Olan yalnızca bir kavram karışıklığı.

Yazının daha sonraki bölümlerinden alıntılar yapmayı artık gerekli görmüyorum. Gelelim son "YÜKÜMLÜLÜK" bölümüne:

Veysel Öngören ulusal yükümlülüğü, felsefenin ulusal yükümlülüğünü, bir kaç noktada topluyor.

"1- Toplumun kendi dışına olan bütünsellik eğilimini ifade eden kavramlarda, semantik evrensel eğilimleri için ulusal dile karşı yükümlülük"

Ulusal dile karşı yükümlülük olsa olsa ulusal dile yazma, ulusal dile yazanın ulusal dile anlatımı beceribilmesi yükümlülüğüdür. Bu da felsefenin değil, felsefecinin yükümlülüğü olur.

"2- Toplumun kendi özgüllüğüne takındığı tavırdan gelen bilginin analizinde, bireyin evrensel ufka olan gereksinim ve eğiliminde bireye karşı yükümlüdür."

Acaba birey bir ulusun bireyi olduğu için mi bu yükümlülük?

"3- Ulusal dili kullananların ulaştığı bilimsel vargıların ifadesi için gerekli düzeyin hazırlanmasında bil-gine karşı yükümlüdür."

Bu da dilde anlatım olanaklarının yükseltilmesi yükümlülüğü oluyor. Ayrıca vurgulanması gereksiz.

Maddeler bittikten sonra da yargılar sürüyor. Okumayı sürdürüelim:

"Demek ki, felsefenin ulusal yükümlülüğündeki temel anlam; tarihin mevcut öznesinin, başka deyimle tarihsel dinamiğin mevcut tikelinin hareket alanını ve bunun verdiği hareket biçimini ifade etmek için ulusal dilin oluşturduğu kavramları sistemleştirmeyi sağlayacak bilinç düzeyini kollamak ve yöntem, bilgi kuramı ve dil olanaklarını analiz etmektir. Böylece bireyin evrensel eğilimine de yardımcı olmaktadır."

Yazının en rahat anlayabildiğim kısmı bu kısım oldu. Ancak, ulusal dilin oluşturduğu kavramları sistemleştirmeyi sağlamak, bunu sağlayacak bilinç düzeyini kollamak, yöntem ve dil olanaklarını analiz etmek, ulusal dile anlatımın yapılabilmesi konusundaki sorumluluğun yeniden öne sürülmesinden başka bir şey değil.

Felsefenin ulusal yükümlülüğünden sözedince vardığımız nokta yalnız dille sınırlı olunca bu yükümlülüğü Veysel Öngören'in kendi yazısında ne ölçüde yerine getirdiğini anlayamadım. Yazıdan yaptığım alıntılara bakıp sanırım bana hak vereceksiniz.

YENİ ŞAFAK KİTABEVİ ve DAĞITIM

- Ders kitapları
 - Bilimsel - Sanatsal yayınlar
 - Süreli yayınlar
- SÜREKLİ İNDİRİM

Adres: Muvakithane Cad. No.30
(Hacıbekir sırası)
Kadıköy - İstanbul

HABERLER

- Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığının 2. Üniversiteler 3. Liseler arası Satranç yarışması finali 26/30 Mayıs tarihleri arasında Ankara'da yapılacak. Geçen yıllara göre ilginin hayli fazla olduğu yarışmanın il düzeyindeki seçmeleri büyük ölçüde sonuçlanmış durumda.
- Dünya birinciliği için Karpov'la karşılaşacak oyuncuyu belirlemek üzere Kasparov ve Simislov arasında 10/3/1984 tarihinde başlayan maç sonuçlanmak üzere. 9. oyun sonunda Kasparov 6 - 3 önde. 18 oyun üzerinden oynanacak olan maçta 8,5 puanı tutturan Karpov'la karşılaşma hakkını elde edecek.
- Mart ayı sonunda İstanbul'da yapılan ve 10 oyuncunun katıldığı Usta turnuvasında şu sonuçlar alındı.
1.Dr. Ülker 6; 2.Sel 5,5; 2.Arduman 5,5; 2.Yılmaz 5,5; 5.Yasin 4,5; 5.Bayramiçli 4,5; 7.Öney F. 4; 7.Sayber 4; 9.Süer 3; 10.İpek 2,5.
- Ankara'da Analiz adlı aylık bir satranç dergisi çıkmaya başladı. Suat Soylu yönetiminde çıkarılan dergide maçlar, analizler ve etüdlerin yanı sıra yurtiçi ve yurtdışından da haberlere geniş ölçüde yer veriliyor. Dergiye isteme adresi: Yeşilyurt sokak No: 32/12 A.Ayrancı/ANK. Derginin ilk sayısında Türk satranççıların Ulusal ve Uluslararası Kuvvet dereceleri yayınlandı.

OYUNCU	FIDE	UKD			
S.Soylu	2390	2364	E.Bilyap	2255	2092
C.Yurtseven	2375	2269	N.Durlu	2255	2219
I.Onat	2360	2375	R.Asaturoğlu	2240	2151
T.Yılmaz	2335	2319	A.İpek	2240	2180
A.Şendur	2325	2291	C.Türkoğlu	2240	2109
F.Öney	2290	2287	Z.Sayber	2235	2155
A.Ülker	2290	2249	C.Pekün	2220	2249
C.Karadağ	2275	2173	H.Yasin	2215	2156
C.Sel	2270	2268	Ö.Borkan	2205	2227
N.Süer	2270	2183	R.Öney	2200	2154
C.Arduman	2265	2273	M.Pamuk	2200	2096

- Bilgisayarların ne derece iyi satranç oynadıkları ve ileride hiç yenil-meyecek makine ve programların yapılıp yapılamayacağı, üzerinde oldukça tartışılan konulardır.
- Türk Satrancına büyük emek vermiş isimlerden biri olan Dr. Ergin KORUR bu konuda bir haber maçı yayınlamamız için dergimize verdi.
- "Dünya satranç birincisi KARPOV, Satranç makinesini yenemedi."
- Karpov'un bu oyunu bir simultane (Aynı anda birden fazla kimse ile oynanan) partide oynandığını hatırlatarak, maçı yayınlıyoruz.

Beyaz: KARPOV
Siyah: MEPHISTO III

1)e4, e5; 2)Af3, Ac6; 3.Fb5, Af6;
4)0-0, Axe4; 5) d4, exd4; 6)Ke1, f5;
7)Axd4, Axd4; 8.Vxd4, Sf7; 9)Fc4+,
d5; 10)Fxd5+, Fe6; 11)Fxe6+, Sxe6;
12)Kxe4+, fxe; 13)Vxe4+, Sf6;
14)Ac3, c6.

Öndört hamle sonunda durum aşağı yukarı eşit görünüyor. Siyahın kalitesi fazla, fakat beyazın bazı atak şansları var. Makine açılışı iyi oynamadı, Karpov da şaha karşı hücumu iyi idare edemedi.

15)Fe3, Fe7; 16)Ke1, Vd7; 17)Vf4+, Sg6; 18)h4, Vf5; 19.h5+, Vxh5;
20)Fd4, Ff6; 21)g4, Vg5; 22.Ve4+, Sf7; 23)Ve6+, Sg6; 24)Ve4+, Sf7;
25)Ve6+, Sg6; 26.Ve4+

Karpov burada makineye beraberlik teklif etti. Makineye zaten aynı durum üç kez tekrarlanişsa beraberlik olacağı programlanmıştı. Böylece Karpov ve Mephisto III berabere kalmış oldular.

MAÇ

Kasparov/Simislov
(1. oyun)

1.d4, d5
2.Af3, Af6
3.c4, c6
4.Ac3, g6
5.Fg5, Fg7
6.e3, 00
7.Fd3, Fe6
8.Ve2, Abd7
9.00, h6
10.Fh4, Fg4
11.cxd5, cxd5
12.h3, Fxf3
13.Vxf3, e6
14.Kfc1, a6
15.Kc2, Kc8
16.Kac1, Ab6
17.b3, Ve7
18.Ve2, Va3

19.Ve1, Vd6
20.Fg3, Ve7
21.Vd1, Kfd8
22.Aa4, Kxc2
23.Vxc2, Axa4
24.bxa4, Ae8
25.Kf1, h5
26.a5, h4
27.Ff4, Ff6
28.Vb3, Kd7
29.Kc1, Ad6
30.Vb6, Sg7
31.Vb4, Ae4
32.a3, Vxb4
33.axb4, Ad6
ve Kasparov beraberlik teklif eder:
0,5 - 0,5.

ANALİZ
(Tavernier - Grodner, 1952)

Satranç tahtasında bazı hamleler ilk bakışta çok iyi gözükabilir. Oysa bu hamlelerin devamı çoğu kez üzücü sonuçlar doğurur:

- 1) Fb1
Beyazlar kale açmazı yaratan bu hamleyi en iyi hamle olarak oynuyor. Oysa
- 1) ..., h4+
- 2) Sg4, f5+
- 3) Kxf5,
Bu zorunlu yemeden sonra açmaz bozuluyor ve
- 3) ..., Kg2+, mat.

İKİ HAMLEDE MAT
(H.E. Bettmann/1887)

- 1) Kec2 (Tehdit: Kcd3)
A. 1)..., Fe5; 2)Şe3+
- B. 1)..., Fe3; 2)Şe2+
- C. 1)..., Af5; 2)Şg4+
- D. 1)..., Af2; 2)Şxf2+
- E. 1)..., g4+; 2)Şxf4+
- F. 1)..., Kd6; 2)Ae7+

DÜZELTME

Nisan 1984 sayımızdaki satranç testinde yanıt şıklarından (C)'de 2)Vh5 yanlış.
Doğrusu:
2)Vf5 olacaktır.

evinize ingilizce girsin

Öyküler, çizgi romanlar,
güncel konular, sözlük, gramer,
aşama testleri, spor,
mizah, bulmaca...

Bizim English, az bilenleri zorlamayacak,
çok bilenleri zenginleştirecek, dengeli,
özlü, bir kaynaktır.

Dinlenirken okuyun, okurken dinlenin.
İngilizcenizi ilerletin...

BİZİM ENGLISH'e abone olun

BİZİM ENGLISH
İngilizce/Türkçe
aylık dergi

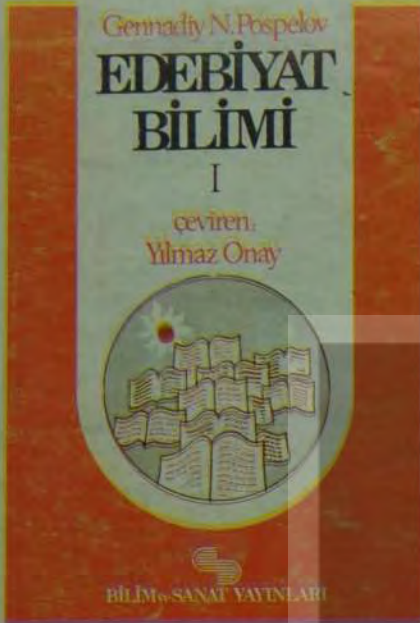
"İngilizce kolaydır"

ABONE KOŞULLARI

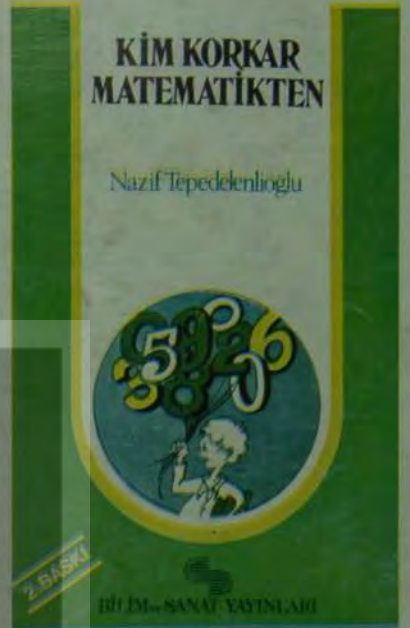
Yurtiçi	1 yıllık
Normal posta	2440 TL.
Taahhütlü	2950 TL.
6 aylık	
Normal posta	1250 TL.
Taahhütlü	1450 TL.
Yurtdışı	1 yıllık
Posta ücreti dahil	19 US

Havalelerinizi İş Bankası Türbe Şubesi
2938 numaralı hesaba yatırınız.

BİLİM ve SANAT YAYINLARI

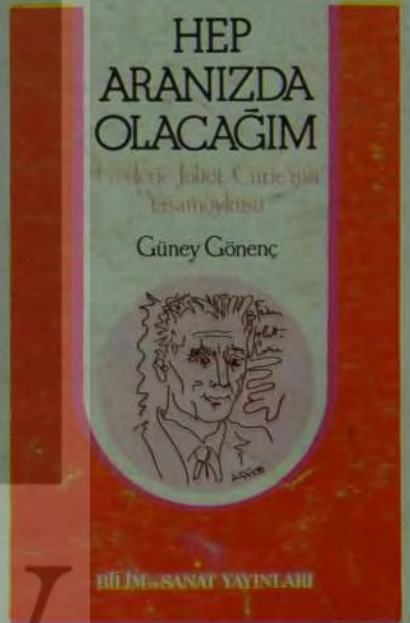
◁ Genelde sanat biliminin, özelde edebiyat biliminin konularını öteki bilim ve sanatlarla ilişki içinde ve ayrıntılı olarak kucaklayan bu kitap her okurun sanat ve edebiyat alanındaki bilimsel bilgilerle donanmasına hizmet etmeyi amaçlıyor. Ederi 450 TL.

▷ Hayatınız boyunca matematikten mi korktunuz? Öyleyse korkmadan bu kitabı okuyabilirsiniz. İkinci baskı. Ederi 300 TL.

◁ Nükleer sorunda başvuru kitabınız. Alanında dilimizde yayınlanan tek kitap. Ederi 250 TL.

▷ Yüzyılımızın en büyük fizikçilerinden birinin, Fransız Ulusal Direniş Cephesi'nin başkanı, Dünya Barış Konseyi'nin kurucusu Joliot - Curie'nin onurlu ve örnek yaşamı. Ederi 350 TL.

Dağıtım: İstanbul: Yetkin, Özgür, Cemmay, Say, Deniz • Ankara - İzmir: Yetkin.

indirimli abone kampanyası

Abonelerimiz

- Bilim ve Sanat dergisini kısa bir süre için 200 lira yerine 100 liradan edineceklerdir.
- Bütün kitaplarımızı yüzde 25 indirimle satın alabileceklerdir.

- Abone koşulları: Yıllık 1200, altı aylık 800 TL. Avrupa (yıllık) 25 DM. ABD ve Avustralya (uçakla - yıllık) 60 ve 70 DM.
- 1981, 1982, 1983 ciltleri, herbiri 1500 TL. Dizinli cilt kapakları 350'şer TL. Geçmiş sayılar 100 TL.
- İsteklerinizi Ankara adresine yazarak edinebilirsiniz. Ederini posta çeki hesabımıza ya da pul olarak gönderiniz. Ödemeli posta gideri okuyucularımıza aittir. 1500 liradan aşağı olan ödemeli istekler gönderilmez.

• Posta çeki no: "Bilim ve Sanat Dergisi 12526 1"

• Adres: Yüksel Caddesi 9/13, Kızılay - Ankara, Tel: 18 38 26